

Folklivet i Skytts härad

Nicolovius

Folklivet i Skytts härad i Skåne vid början av 1800-talet

Barndomsminnen

Non dubito fore plerosque, qui judicent
hoc genus scripturæ leve nec satis dignum.

Cornelius Nepos

Nicolovius

Citatet på titelsidan torde komma från förordet (Praefatio) i Cornelius Nepos *De excellentibus ducibus exterarum gentium, Conspectus capitulorum*, där första meningen lyder *Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leve et non satis dignum summorum virorum personis iudicent, cum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in eius virtutibus commemorari, saltasse eum commode scienterque tibiis cantasse*. Vilket på svenska blir ungefär: *Utan tvivel, Atticus, kommer många att anse den här sortens skrivande som simpelt, och ovärdigt framstående mäns karaktär, som när de läser historier om hur Epaminondas bedrev musikundervisning eller om hur underbart han dansade och spelade flöjt*.

Nicolovius förkortade version skulle då kunna bli: *Utan tvivel kommer många att bedöma den här sortens skrivande som simpelt*.

Cornelius Nepos var en romersk historiker som levde ca 100–25 f. Kr. och som främst skrev biografier.

Innehåll

Till mina barndomsvänner	1
Författarens förord	3
Livet i gårdarna	7
Jordens odlande	10
Den skånske bodens lynne	11
Matvanor	12
Förhållandet till överheten och främlingar	14
Gustav den 4:de Adolfs besök i Skanörstrakten	17
Allmogens klädsel	21
Böndernas åkdon	24
Bystämmor, fäherdar, bomärken och annat som hörde by- livet till	24
Hans Persson	26
Hans Perssons sagor	29
Första sagan: De tolv feta galtarna	30
Andra sagan: Rike Per Krämare	35
Tredje sagan: Kung Lindorm	39
Göromål vid märtensdagstiden	43
Brandsyn	43
Märtensdagsräkenskaperna	45
Gåsagång	47
Utdrag ur häradsrättens i Anderslöv protokoll för år 1704	47
Urtima bysammankomster	50
Skvallertunna	50
Tjuvatunna	51
Fäladsmöte och dikegång	52
Driftamöte	52
Julen	53
Fruns ajustis	67
Djurleken	68
Smedjeleken	68
Dansutbildning	69

Minnesvärda personer	70
Sacchov	70
Tarras	72
Jöns Pålsson	74
Folktrons varelser och väsen	76
Bäckahästen	76
Skogsrådet, skogssnuvan	77
Kyrkogrimmen	77
Troll och jättar	78
Trollet i Tornabacken	79
Trollet i Bonhög	79
Ättekullen i Fuglie	81
Draken i Håslöv	81
Gjelles dös	81
Kung Ralf i Skanör	85
Syster Gya och Albecksfrun	86
Bortbytingar	87
Trollkvinnan i Risberget	87
Att blåsa ifrån sig den helige ande	88
Fastlagen	88
Fastan	90
Påsk	91
Majsång	95
Barnens vårfest	98
Sommarlag	99
Pingst	103
Midsommar	103
Klenegille	104
Bröllop	105
Friande och ja-öl	105
Lysningen	110
Bröllopgudstjänst	110
Bröllopgille	113
Hämta hell	125
Barndopet	126
Konversationsämnen efter dopet	130
Vädret	130
Vindarna, månen faser och torsdagar	131
Torbaggen	132
Heliga träd	132
Mystiska dagar	132
Skydd mot onda makter	133
Gravsuggor	134

Varulvar	134
Pysslingar	135
Spöken	136
Vättar	136
Älven (näcken)	136
Osynlighetsstenar	136
En sägen om pysslingar	137
Coscinomantien — en spådomskonst	137
Att kasta ont på andra	137
Bildning versus folktro	138
Kyrkotagning	139
Sjukvården	141
Prästernas kurer	142
De klokas kurer	143
Folkets egna kurer	144
Begravning	146
Åter till barndomsbyn	151
Hans Perssons begravning	152
Dillbergs död	153
Tillägg 1: Debatt på bystämman	154
Tillägg 2: En telning av en numera alldeles utdöd kommi- nisterstan	156
Tillägg 3: Hans Perssons beskickningar	162
Resan till Lund	162
Resan från Lund	167
Tillägg 4: Farbror M.	170
Tillägg 5: Skräddare Tranman	173
Tillägg 6: Drillberg, märkvärdig synnerligast vid gillesbordet	177
Tillägg 7: Malmö	178
Utgivarens kommentarer till denna utgåva	181
Nicolovius	183
Personerna	184
Tidigare utgåvor av "Folklivet i Skytts härad"	186
Litteratur	187
Noter till några av visorna i texten	188

Till mina barndomsvänner

Varhelst på jorden än vårt hem vi fästa,
Hur än vår själ där med sitt liv är nöjd,
Blir det vår glädje att i minnet gästa
Det hem, det alltid käraste och bästa,
Som såg vår barndom och dess frid och fröjd,

Då själen levde i vart nu av tiden,
Och tidens ström ogrumlad flöt och klar,
Och dagen glömdes, när den var förliden,
Och ingen blick var mot en framtid spriden;
Men allt var samlat i den stund, som var.

Skall något glatt se'n under levnadsloppet
Hopsamlas åt en glädjetom minut,
Vi än i minnets gömmor söka opp'et,
Än ta förskottsvis ut vår fröjd hos hoppet;
Vad ock är klokt, det föll ej annars ut.

Ditt pris, o hopp, till annan gång vi spara,
Du ende prisvärde, som jämnt bedrog!
Jag med försynen evigt nöjd vill vara,
Fast mer än jag ej mången fått erfara,
Att Herren gav; men ock att Herren tog.

Mig gläder minnet, som för tanken breder
De rika skatter ut det har i vård
Ifrån min barndoms glada tid, och Eder,
Min barndoms trogna vänner, jag nu beder
Lustvandra med mig i dess rosengård.

Nicolovius

Författarens förord

Herr bokhandlare Glerup i Lund yttrade en gång för mig, att han gärna skulle vilja förlägga en bok, som skildrade folklivet med alla dess bruk, seder och fördomar, och att han ansåg ett sådant arbete snart borde företagas, emedan bland bönderna stora förändringar var å bane, och det gamla, särdeles bland dem, packade in, allt vad det hann, sina skatter, för att lämna plats åt ett nytt levnadssätt och nya sedvänjor. Jag nämnde då, att jag — vars barndomsliv tillbragts i en socken bestående av endast bönder och avlägsnad från stad — hade många minnen kvar från den tiden, vilka jag skulle hava lust att nedskriiva. Herr Glerup uppmuntrade mig härtill, och jag beslöt företaga arbetet, om jag *så* skall benämna det, som skänkt mig endast nöje; men, då jag började framkalla mina barndomsminnen och lät dem förstå, att de med mig skulle ut i världen, skockade de sig tumultuariskt kring mig med anhållan att få följa med, så att jag sattes i verklig förlägenhet, vilka jag skulle medtaga eller vilka jag skulle lämna hemma; ty barndomsminnen är en glad och yster flock och tillika så intagande, att ett strängt allvar fordras, för att ej gäckas av dem och hava den likheten med egna barn, att man ofta tror dem vara behagligare för andra, än de verkligen är. Jag tog mig likväl mod till och bortvisade ett icke obetydligt antal av dessa minnen, men fruktar dock, att av dem jag kvarhållit finnas möjligtvis några, som ej kunna hava intresse för andra än mina barndomsvänner. Om så skett, har det likväl skett mot min vilja.

Det ändamål, som jag under författandet av denna bok haft i sikte, har varit att skildra folklivet bland bönderna i Skytts härad sådant det var i min barndom, då de ännu levde tillsammans i byhem¹. När deras jord enskiftades och byarna, att jag så må säga, sönderföll, sönderföll även den gamla byggnaden av fördomar, bruk och seder, vilken om den än här och där tycks kvarstå, kvarstår dock endast som en ruin. Den enfaldiga bondtron bebor den ej mera. Efter att hava länge med mycken belåtenhet levat i dess dunkelt upplysta inre, börjar bönderna nu att betrakta den utifrån blott som en kuriositet och le, fastän mindre belåtna nu än förr, åt sin forna belåtenhets hemvist. Ett halvt sekel har väl ock aldrig gått över ett folk utan att i betydlig mån förändra det, även när tiden ej haft så mycken solvärme, så mycket framdrivande kraft, som den närvarande. Den sydsåkanske bonden, fastän något dårad av sitt ekonomiska välstånd och trög av naturen, har dock börjat älska upplysning, umgås gärna med bildade människor, är numera övertygad om, att här finnas andra och mäktigare krafter, än den blott fysiska styr-

¹”Byhem”: by med tätt liggande gårdar.

kan, och har trätt in på tänkandets gebit. En ny epok har börjat för honom och från den ståndpunkt, varpå han nu står, har han redan sett en massa fördomar skingras för det inträngande ljuset. Av den epok, som föregått, skulle inom några decennier knappast ett minne vara kvar, om ingen företog sig att skildra den; ty varje tid är i det avseendet en sfinx, att den störtar sig i avgrunden, när dess gåta blivit löst. Jag anser mig fördenskull icke hava företagit ett arbete utan nytta och allmänna intresse, då jag sökt lämna en skildring av folklivet i Skytts härad för nära ett halvt sekel sedan. Att vi äger så få skildringar av folklivet i vårt fädernesland på olika tider och i olika landskap är utan tvivel en stor avsaknad för den, som önskar studera svenska folket. Tiden har även bland oss ombytt många skinn, om vilka vi ej hava det ringaste begrepp, hur de varit tatuerade.

En annan fråga blir, hur jag löst min uppgift. I detta hänseende får jag be läsaren ej vara en för sträng domare. En förtjänst vågar jag dock tillägga denna bok, den nämligen, att allt, vad däri finnes, är överensstämmande med sanningen, mot vilken jag med vett och vilja icke med ett enda ord förbrutit mig. De personer, som jag låtit framträda, är tecknade efter naturen och framstå alla med sina egentliga namn, med undantag av tvenne, vilkas namn grannlagenheten bjudit mig att förändra. Intet ord är av mig lagt i någon persons mun, vilket ej verkligen gått därutur. De tal, som finnas införda, är alla hållna hundratals gånger, med undantag av ett enda — prästens tal vid ja-ölet — vilket är avskrivit efter ett hos mig befintligt koncept, varav jag hört en föredragning, men på vilket ej finnes någon anteckning, som tillkännagiver, hur ofta det nyttjats. De bruk och de fördomar, som jag omtalat, har alla funnits och finnas ännu till en del bland bönderna och bevisar, att det än i denna dag är bland skånska allmogen mycket kvar av både hedendom och katolicism eller vad vi med ett ord kalla *vidskepelse*, som, (vad dess latinska benämning "superstitio" antyder) är något, som *står kvar* i folktron efter en undanträngd religionskult, och som kanhända fått sitt svenska namn därav, att den är en *skepelse* av en hädangängen kult, som gör sig gällande *vid* eller jämte den antagna religionen.

Läsaren torde till äventyrs förebrå mig, att jag stundom sökt förlöjliga de föremål, som varit ämnen för min behandling. Att jag tvärtom undvikit det, är visst; men mitt ämne har ganska ofta varit av den skaffenhets, att den enklaste framställning därav burit en prägel av löje. Dessutom ligga våra barndomsnejder merendels för oss belysta av ett ständigt solsken. Det är svårt att i verkligheten och ännu svårare att i minnet genomvandra dem med rätt allvarsam och mörk panna, så framt ej tiden lagt på oss en alltför tung hand,

i vilket fall möjligtvis Dantes² reflektion besannas:

Nessun maggior dolore,
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria;³

En sådan skugga faller ej från mitt närvarande liv hän över min barndom, och jag har fördenskull med särdeles glatt lynne umgåtts med alla dess minnen. Härav har det hänt, att det någon gång kan synas som om jag sökt — vad jag dock aldrig sökt — att göra mig munter på bekostnad av själva saken, vars historiska sanning jag aldrig förnärrmat. En del minnen, som endast i avseende på tiden och lokalen kunna anses höra till ämnet, har påtvingat sig mig. Jag har ej nänts förneka dem en plats — måhända föga avundsvärd — i denna bok, där de må kvarstå som episoder.

Vad mitt skrivsätt angår, om vilket jag hyser den i mitt motto på titelbladet uttalade fruktan, får jag bedja läsaren taga i betraktande de händelser och föremål, som jag haft att beskriva, och låta gälla till min ursäkt Horatius⁴ påstående:

Difficile est proprie communia dicere.⁵

²Dante Alighieri (1265-1321), italiensk författare.

³”Det finnes ingen större smärta än att i olyckan minnas sin lyckas tid”, ur Dantes *Den gudomliga kommedin*, Inferno, 5 sången.

⁴Quintus Horatius Flaccus (65-8 f.Kr.), romersk poet och satiriker.

⁵”Det är svårt att på ett ovanligt sätt framställa vanliga ting”, ur Horatius *Ars Poetica*.

Livet i gårdarna

I början av 1800-talet, då de händelser tilldrog sig och de seder, bruk och fördomar var gängse bland allmogen, vilka i denna bok kommer att omtalas, var alla bondgårdar i södra delen av Skåne uppförda efter enahanda⁶ modell. Gårdarna var kringbyggda och boningslängan, en korsverksbyggnad med lerväggar, 7 till 10 alnar⁷ bred med 4 alnars stolpar i väggarna och 6 till 8 alnars sparrar till takresning, var så inredd, att på vardera sidan om förstugan, i vilken uppgången var till vinden, var ett fyrkantigt boningsrum med husets hela bredd och i jämbredd med förstugan ett rum, som kallades mathuset. Av de tvenne nämnda boningsrummen kallades det ena bärstugan eller sommarstugan, som hade ingen eldstad, och det andra dagliga stugan, som var försedd med en järnkakelugn, vilken eldades utifrån i köket med torv. Strax inom dörren i denna dagliga stuga, längs åt väggen, som vette åt gården och vanligtvis hade 3 par fönster, stod först gåsbänken, vari gässen utkläckte sina ungar, därnäst bordbänken, som upptog hela den övriga delen av väggen med undantag av den plats, som innehades av det lilla hörnskapet, vari bonden förvarade sina åtkomsthändingar och penningar och på vilket stod bibeln, psalmboken, någon andaktsbok, några visor och en del almanackor. Ett långt furubord stod framför bänken och vid dess ända mellan hörnskapet och ingången till köket åter en bänk, på vilken en dyna låg, utsydd med blommor av rött och gult och blått och grönt ullgarn. Mellan köksdörren och kakelugnen stod en stol, ofta den enda i rummet, gjord av bokträ och med sitsen flätad med halm. På järnkakelugnen, som nu vidtog och vars sidor var försedda med allehanda arbeten i basrelief, föreställande S:t Göran och draken, eller Adam och Eva under det förbjudna trädet, eller nattvardens instiftande, eller Karl den store med krona och spira o.s.v., stod en liten trälåda med salt och låg en del större runda stenar, som folket, då det inkom från kölden, tog i handen för att värma sig. På andra sidan kakelugnen, åt den väggen, som vette åt kålhagen⁸ och var försedd med endast ett par fönster, stod den så kallade *kakelugnsbänken*, vari bonden den långa vintertiden tillbragte en stor del av dagen i hel- eller halvslummer och vari barnen sov om nätterna; därefter under fönstret en liten soffa och därnäst en parsäng med ena gaveln vänd åt ytterväggen och med den andra försedd med skåp, vari sådana matvaror, som alltid för möjligheten av ett besök borde vara till hands, förvarades. Sängens utåtvända

⁶”Enahanda”: (här) enhetlig.

⁷”Aln”: äldre längdmått, 1 aln = 0,5938 m.

⁸”Kålhage”: kålgård, köksträdgård.

långsida upptogs av tvenne dörrar, som gav det hela utseendet av ett skåp. Vid sängfoten stod klockan bredvid dörren till mathuset. På andra sidan om denna nedhängde från en mer eller mindre sirligt inrättad så kallad handklädehållare en smal befransad handduk, varefter den dörr vidtog, inom vilken vi inträdde i stugan. Mitt emot denna dörr var den, genom vilken man från dagliga stugan utgick i det så kallade *stegerset* (på en gång kök och bryggghus) försett med en spis, en kölna⁹ och en bakugn, som gick ut i kålhagen under ett särskilt halmtak.

Bärstugan, kallad så emedan dit allehanda saker inbars, som ej annars hade sin bestämda plats, eller *sommarstugan*, kallad så emedan den ej kunde eldas och således endast under sommaren bebos, hade ett långt bord, mellan vilket och väggen stod en lång bänk, och vid dess övre ända en kort bänk till högsäte för främmande. Rummet, vars fönster merendels hade järngaller, var dessutom möblerat med en väl uppbyggd parsäng, två eller tre stolar, samt för övrigt garnerat med blåfärgade, med svarta beslag försedda kistor, som målaren utsirat med stora röda tulpaner, vilkas like naturen ej varit mäktig att frambringa. I dessa kistor förvarade matmor och döttrarna sina gångkläder och linnet och en del dyrbarare sängkläder. Då något fruntimmer kom, som gjorde sitt första besök, öppnades dessa kistor och den främmande skulle bese deras innehåll stycke för stycke. I något av uthusen var ett rum, *härbärgat* kallat, bestämt till härbärgerandet av kringvandrande personer, och en drängstuga. De övriga byggnaderna var efter bekvämlighet inredda till stallar, logar, huggghus, torvhus, redskapshus m.m. Tvenne inkörselfportar fanns merendels alltid på den kringbyggda gården, en åt *bygatan* och en åt *toften*, en benämning på den närmast intill gården liggande jorden. I boningsrummen var för prydnads skull en hel del småsaker anbragta av ringa värde och ännu ringare prydighet. Över bordet nedhängde en krona av målade halmstrån eller svävade en duvliknelse med utsträckta vingar av papper, eller ett skepp med svällda segel. På väggarna var fastklistrade här och där tavlor dels av andligt innehåll, madonnan eller Correggios¹⁰ natt, där man ser jungfru Maria och de tre vise männen i gyllne kronor och karmosinröda mantlar, utgångna i denna utstyrsel från Berlingska boktryckeriet i Lund under namn av kiststycken, dels ock historiska stycken, förfärdigade av ortens dåvarande favoritmålare Brant, av vilka en hade till underskrift: "Viborgska smällen"¹¹ där kärigen

⁹"Kölna": torkanordning för kött, fläsk, fisk, malt och spannmål.

¹⁰"Correggio": italiensk renässansmålare, egentligen *Antonio Allegro*, 1494–1534.

¹¹När ryska trupper intog fästningen i Viborg 30 november 1495 lär befälhavaren, Knut Jönsson Posse, ha låtit spränga ena tornet i luften, när det var fyllt av angripare. Den kraftiga explosionen kallas "Viborgska smällen".

flög i luften.” På denna tavla såg man en gumma i dusamell¹² och blodröda kläder flyga i höjden, under det att en våldsam låga slog upp under henne och fladdrade i båda strumpbanden. Denna ansågs av bönderna för den naturligaste¹³ av alla Brants tavlor. En annan hade till underskrift: ”Grefve De la Gard, mördad genom ett duell.” Här såg man en rad svarta kulor, som utgick från motståndarens pistol, och några röda bakom den döende grevens rygg, färgade i hans blod.

Husmanskojorna var byggda utan mathus och bärstuga. Deras dagliga stuga hade dock samma möblering som i de förmögnare husen. Men hur torftig kojan än var hade den dock sin tomtegubbe, som i de rikare mera välmående husen hade namn av *Gode Nisse* och vördades såsom husets osynlige beskyddare. Vid alla högtidliga tillfällen sattes något av den anrättning, som vankat, upp på vinden till honom. I bondhusen steg man vanligtvis upp kl. 4 vintermånaderna och kl. 3 vår och höst. Det vackra och välsignelserika bruket att börja dagen med bön och läsandet av något stycke ur bibeln och en psalm var då allmänt, och oftast samlades allt husets folk till en gemensam bönandakt. Matordningen var följande: kl. 4 vankades ottemat. Klockan 7 åts davre (dagvard) eller frukost. Husfader och husmoder deltog från bordändan i sina tjänares måltider och åt ur samma fat som dem. Barn och pigor stod kring bordet; de övriga satt. Innan någon måltid påbörjades läste alltid, hur brått de än hade, ett av barnen eller en av tjänstegossarna högt bordsbönen, fader vår och en slutvers. Efter måltiden lästes en tacksägelsebön och välsignelsen. Middagen åts kl. 12; midafton kl. 5. Vid denna senare måltid nyttjades ofta en rätt, som jag vill nämna därför, att den troligtvis nyttjas ingenstädes i hela Sverige utom det sydliga Skåne. Den bestod i bröd, som doppades i surnad fårmjolk, vilken kallades *syltmjolk* och samlades om sommaren och förvarades i visthuset hela vintern i en tunna. Varje väl furnerat¹⁴ hushåll ägde i sin spiskammare en sådan syltemjolkstunna. Annars var fläsk, ”fläskj”, bondens käraste föda och hans dagliga sovel, ”sul”, varvid han aldrig tröttnade. Svinet var för honom vad Juvenalis¹⁵ kallar det ”animal propter conviviam natum”.¹⁶ Från hedenhös måtte ock detta varit nordbons smak. Måste icke Oden, för att göra Valhall rätt lockande, lova enhärjarna fläsk varje dag och den arma galten Särimner undergå det rysliga ödet att var dag slaktas och ätas! Klockan mellan 8 och 9 gick man till sängs efter att i börens andakt hava lämnat sig i Guds

¹²”Dusamell”: (av franskans doux-sommeil) ett slags yvig kvinnlig nattmössa.

¹³”Naturlig”: (här) illusorisk, lik verkligheten.

¹⁴”Furnerat”: utrustat, försett.

¹⁵Decimus Junius Juvenalis (ca 60–ca 135), romersk satirdiktare.

¹⁶”Ett djur skapat för gästabud”, ur Juvenalis satir 1.

händer. I de flesta husen avsjöngs i den gemensamma bönandakten den härliga psalmen: "Nu vilar hela jorden".

Jordens odlande

Den jord, som tillhörde byn, var delad i tre så kallade vångar, vilka merendels hade sina namn av det väderstreck, i vilket de låg från byn och skildes från varandra medelst höga enkla jordvallar, vilkas underhållande fordrade en beständig tillsyn och var ganska besvärligt. Dessa vångar nyttjades så, att den ena trädades och kallades fälad, den andra besåddes efter gödslingen med korn och den tredje med råg. Av trindsäd¹⁷ såddes endast en och annan kapp. Detta sädesslag skördades ej med lie utan ruskades upp med händerna, liksom lin. Havre såddes i utmarkerna i sådan jord, som aldrig gödslades, och kallades därför havrejord. Potatis sattes endast i kålhagarna. Till jordbruket användes till det mesta hästar och trenne par för en plog, till vars tillbörliga handhavande fordrades en dräng och tvenne kuskar. Med sommarplöjning sysselsatte bonden sig aldrig. Den överlämnades åt byns svin, som också plöjde efter fritt val likt och olikt de åkrar och de ängar, som låg i fäladsvången. Vångavdelningen var, liksom olympiaderna för greken, en tidräkning för den sydsåkanska bonden. Det var högst vanligt, att man, då man t.ex. frågade en bonde: "Hur gammal är din lilla dotter?", fick ungefärligen ett sådant svar: "Hon skall vara 4 år gammal, ty hon är lika gammal som min bruna häst, som föddes då vi hade fälad i södra vång."

Detta vidunderliga sätt, varpå man då brukade denna Sveriges fruktbaraste jord, bestående till största delen av djup svartmylla på lerbotten, gjorde, att södra delen av Skåne för 40 år sedan ej födde hälften av den folkmängd, som den nu föder efter enskiftandet av jorden och ett förändrat brukningssätt därav. En bonde med 50 tunnlands jorddrymd var den tiden ej i stånd att avyttra så mycket spannmål, som en ägare av 15 tunnland nu avyttrar. Landet företedde också då ett helt annat utseende. Om man en sommardag steg upp på en ättekulle — de enda höjder, som Skytts härad med få undantag har att erbjuda, men varifrån man alltid har en ganska vidsträckt utsikt, — såg man gråa byar med ett och annat träd i de små kålhagarna ligga på $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{4}$ mils avstånd från varandra. Mellanstånden¹⁸ utgjordes av flacka fält, där aldrig något träd skymde utsikten, om ej enstaka pilar, som här och där stod upp ur

¹⁷"Trindsäd": odlade storfröiga ärtväxter, som ärter eller bönor.

¹⁸"Mellanstånd": mellanrum.

de enkla jordvallar, som avskilde vångarna. På den trädande vången betade en mängd smärre hästar och ett i proportion därtill ringa antal fäkreatur av mindre god ras och en del grovulliga får. På de sidländare¹⁹ ställena var stora kärr, där man skördade på tuvorna en ringa skörd av grovt gräs och där vattnet stod fredat från allt bemödande att dika bort det, emedan dikningskonsten var ännu bland bönderna en okänd konst. Hur helt annorlunda presenterar sig icke nu den sydsåkanska slätten? Den som på 40 år ej sett den skulle ej tro sig återse samma land. Snygga vitmenade bondgårdar med sina väl underhållna boningshus, av vilka ganska många är uppförda av bränd tegel, omgivna av trevliga trädgårdar, ligger tätt strödda på de rika grönskande fälten. Endast här och där ser man något tjudrat kreatur, och det merendels av god ras. Åkerbruket har nu stigit så högt, att bönderna är i stånd att föda sina kreatur inne året om. Där man förr såg stora kärr, där vajar nu de härligaste skördar, och allt bevittnar, att landet är bebott av ett i ekonomiskt hänseende mycket lyckligt folk.

Den skånske bondens lynne

Det är ett gammalt talesätt, att jorden är allas vår moder, och det är märkvärdigt att se, hur överallt den råa människan får en slags likhet med den jord, som sett henne födas och av vilken hon erhåller sin näring. Kasta en blick på den sydsåkanska jorden! Hur frodig och välmående ligger den ej utsträckt och gassar sig mot solen, obekymrad likväl, som man skulle tycka, om hon lyser eller icke; ty med ett nästan oförändrat utseende betraktar den såväl solskensdagen som den regniga. Utan att synnerligen förblekna för en långvarig brännande solhetta eller särdeles förhöja sin grönska för de blida regnen tyckes den i det längsta vara sig själv nog. Den sydsåkanske bonden, föga tillgänglig för intryck utifrån, yvar sig också frodig och välmående där han vilar i sin kakelugnsbänk eller sitter i sitt högsäte vid bordändan, med en självbelåten min, som tyckes icke endast säga: "Här sitter jag", utan även: "Här bliver jag sittande". Belåten med det närvarande är han en fiende till alla förändringar och hör av naturen till de konservativa; kan svårligen förmås att med uppmärksamhet lyssna till nya förslag och ännu svårare bringas därefter, att han antager dem, hur nyttiga de än må vara. Ej gärna låter han sig övertalas till något av ståndspersoner, för vilka han hyser ett misstroende, som har sin grund i det sätt, på vilket många av dem behandlat honom. Skall han övertalas sker det lättast av en bonde,

¹⁹"Sidländ": sank och lågländ.

varför ock i varje lantförsamling vanligtvis en bonde framstår som medlare vid alla tillfällen. Även den stora och lyckliga förändringen i hans ekonomiska tillstånd, som genom enskiftandet av jorden tillskyndats honom, strävade han till en början på det ivrigaste emot. Han kunde omöjligt begripa vad nytta detta nya påhitt skulle kunna medföra. Av ovana att tänka var den ädla konsten hos honom kommen i lägervall. Man må ej undra däröver, att så skett. Enformigheten i bondens levnadssätt och den lilla grad av själsansträngning, som han hade av nöden för sitt livsuppehälle, gjorde, att han varken behövde vända sina tankar åt många håll, ej heller särdeles möda dem. Då hans yrke dessutom aldrig satte honom i beröring med andra, än med hans närmaste omgivning, vistades hans tankar, såväl som hans person, merendels alltid inom byhemmet. Samma, varje dag återkommande, sysslor, som bedrevs fullkomligen maskinmässigt, hade inspärrat hans själ i ett trångt fängelse och ett evigt enahanda inlullat den i slummer. Enskiftandet av jorden och den mångfaldiga omtanke, som nu blev nödvändig, liksom öppnade dörren för själens fängelse, och han började nu morna sig efter sin långa sömn.

För högfärd, detta barn av välmågan och okunnigheten, hade den förmögnare bonden en särdeles böjelse. Endast den, som hade likaså stor förmögenhet som han, ansåg han för sin like, *lieman*. Ett tillväxande i rikedom var en tillväxt i personligt värde och man hörde honom t.ex. säga: "Den eller den är i år tvåtusen daler bättre karl än i fjor." Med samma måttstock mätte han även ett avtagande i anseende. Sedan han på gamla dagar efter ortens sed avträtt sitt hemman och hela sin förmögenhet åt sina barn och såsom *undantagsman* förbehållit sig för sina återstående dagar endast så mycket som han behövde för det enklaste levnadssätt, vördades han i mån av den rikedom, som han under sin verksamma ålder kunnat samla. Näst rikedom värderade han högst den fysiska styrkan. Att vara stark var ett högt lovord antingen det tilldelades en person eller en sak. Hur skön en flicka än var, blev hon dock ej med så mycket välbehag omtalad som den, vilken varit i stånd att bära upp en tunna råg på en vind. I sina husgerådssaker värderade han endast styrkan och varaktigheten. Allt finare arbete sönderföll så lätt i hans händer, som vant sig vid att hantera endast grövre och starkare redskap.

Matvanor

En egenskap, som den tiden ägdes gemensamt av alla skånska jordbrukare, vare sig adel eller bonde, var en strykande aptit, en särdeles

böjelse för gommens njutningar och en förundransvärd förmåga att kunna förtära Guds gåvor. Det var ock naturligt, att på den bildningsgrad, på vilken bonden då stod, skulle kroppslig njutning vara livets högsta goda. Om man den tiden frågade en bonde: "Var sitter själen?" var han icke villrådig som många skulle varit, utan svarade bestämt: "I magen." Man undrar ej däröver. Det var där han kände den högsta livsverksamheten. Jag vill ej heller neka, att han ju tänkte med magen och tänkte med den sunt och riktigt. Det är först sedan tanken flyttat sin verkstad högre upp, som den blir underkastad förvillelser. Många gånger deltog jag som pojke i folkets så kallade *davre* (dagvard), då magen, som under nattens vila sjunkit samman och hängde, som de sade, vid ryggbenen, skulle ifyllas och försättas i det skick, vari den sedan hela dagen igenom skulle medelst ständigt förnyad påfyllning bibehållas, och förundrade mig över den massa av mat, som de kunde inhämta utan att betydligt utvidgas till sin volym. Anrättningen var visserligen alltid enkel vid alla deras måltider, men tillfredsställde dock så helt och hållet deras aptit, att de vid dem, trots alla läckermunnar, var endast smak och njutning. Ingen slutade att äta förr än han, väl icke med ord, men dock på ett omisskänneligt sätt, givit tillkänna, att något inom honom, fömodligen själen, ropade: "Stopp maskin!", varefter han slickade sin sked, torkade den med en flik av tröjan och lade den ifrån sig. Sedan han på samma sätt skött sin kniv och stoppat den i fickan, lade han sina händer tillsamman till bön. Regeln för bondens diet var: "Ät så mycket du kan", och han begick aldrig med vett och vilja något dietfel. Till deras måltider åtgick mycket tid, och vid sina flesta arbeten tog de sig alltid en middagslur. Med allt detta skulle det varit underligt, om ej den skånska bonden varit trög. Med rätta beskylldes han för detta fel och förtjänar ännu, fast i mindre grad, denna beskyllning. Högst ogärna tager han några överflödiga steg och går ej långa vägar. Gäller det ett besök i närmaste by rider han merendels alltid. En tjänstgosse skickas sällan ett ärende till fots utan till häst, så framt han har $\frac{1}{8}$ mil att färdas. Denna vana från barndomen att rida gör, att han är en särdeles snäll²⁰ ryttare och även som gosse ej fruktar att bestiga den ystraste häst. Oaktat sin naturliga tröghet är den sydsånske bonden dock, när det gäller, mycket flitig och uthållig i sitt arbete. Han har, att jag så må säga, mycket tyngd; men just därför en särdeles fart, när han rätt sättes i rörelse. För att övertygas om detta må man betrakta honom vår och höst, de årstider, då han framställer sig i sin allra fördelaktigaste dager.

²⁰"Snäll": (här) skicklig.

Förhållandet till överheten och främlingar

För adeln hade bonden en särdeles vördnad för den stora rikedom skull, varav den var i besittning, och därför att den åkte efter fyra hästar, om ej flera, och hade kusk och lakej med rika livréer. På adelns stamträd förstod han sig ej, och en greve på en bondvagn — vad man då sällan såg — åtnjöt av honom ingen utmärktare ärebetygelse. När landshövdingen, som den tiden alltid tillhörde någon av de så kallade familjerna, visade sig bland allmogen, kom han med en ståt, som ingav höga tankar hos den enfaldige²¹ om hans personlighet. Där han framför kom framför honom först länsmanen och ett par fjärdingsmän, därefter en landsgevaldiger näst före hans med minst fyra hästar bespända vagn och sedan ganska ofta ett par andra vagnar med länsherrens svit. Om det tilläts en bonde, vars vanliga hälsningssätt var att helt enkelt räcka sin hand och säga: ”Guds fred! Tack för sist”, att hälsa på någon av Skånes den tiden andryga²² magnater, skedde hälsningen sålunda, att han först kysste sin egen hand och neg med blicken fäst på det ädla föremålet, varefter han ömsom bugande och nigande nalkades och, när han fattat ädlingens hand, strök han, i det han lade sin kyss på densamma, sin fot i rak linje bakom sig så långt benet räckte eller han tilltrorde sig att sträcka det med bibehållande av balansen, vilken han dock sällan förlorade, emedan han i den ställningen kunde påräkna att äga i ädlingen ett säkert stöd. Detta hälsningssätt var likväl redan i min barndom sällsynt i Skytts härad, där intet adligt gods finns och bönderna själva var och är herremän med ganska betydlig förmögenhet och med fullt medvetande av sin självständighet och sitt oberoende, men nyttjades allmänt och nyttjas ännu i denna dag på den av bönderna så kallade *Österleden*, trakten kring Ystad, där stora herrgårdar finns och där slavsinnets bland allmogen bibehållits i sin rena, genuina beskaffenhet. Otivelaktigt har detta tillbedjande sätt att hälsa, liksom många andra bruk bland bönderna, en österländsk härkomst och har använts av våra hedniska förfäder vid dyrkandet av deras avgudabeläten. I orden *προσκυυει* och adorare, vilka på en gång betyda ”tillbedja” och ”att ådagalägga detta tillbedjande medelst att föra hand till mun eller kyssa sin hand” ligger detta bruk tydligen uttalat. Ännu brukar människor av den finaste belevnhet uttrycka sitt adorerande²³ av person eller sak med att kyssa sin egen hand. Job gjorde sig dock redan på sin tid en ära av att han bortlagt det: ”Haver jag sett på ljuset då det klarliga sken

²¹”Enfaldig”: (här) enkel, naiv, oskuldsfull.

²²”Andryg”: högfärdig över sina anor.

²³Adorera: tillbedja, dyrka.

och på månen då han i fyllo gick? Haver mitt hjärta hemliga låtit sig tälja i det sinnet, att min mun skulle kyssa mina hand?”²⁴

Mot främmande var han för några decennier tillbaka i hög grad mera gästfri än nu, härbärgerade hellre, och om en resande önskade en tarvlig måltid, lämnades den oftast utan betalning. Där något gästabud var — och där det fanns varade det alltid i tre dagar — dit församlades alla fattiga i grannskapet, förvissade om att bliva väl undfägnade, om de var kända eller icke. Han rättfärdigade ännu på den tiden Taciti²⁵ yttrande om våra förfäder: ”Convictibus et hospitaliis non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit.”²⁶

Med trygghet kunde de ock låta sina hus vara natt och dag tillgängliga, emedan man ytterst sällan hörde några stölder bliva begångna. Förhållandet har i senare tider beklagligen förändrats. Inga lås är numera tillräckliga, och fruktan har intagit den gamla trygghetens ställe. Ett större inbördes mistroende har även insmugit sig bland bönderna själva och förjagat den gamla godtrogenheten.

Snyggheten hörde i allmänhet ej till deras dygder. I deras boningar såväl som i deras klädsel älskade de mera det rika och prunkande än det snygga. Ganska få hade kring sina gårdar någon trädgårdsanläggning. Det såg ut som om de hatade all trädplantering. Fastän de älskade frukt till sådan ytterlighet, att de ej hade tålmod att låta den mogna utan började äta äpplen och päron, så snart de knutit sig, såg man i deras kålhagar högst sällan något fruktträd om icke ett och annat sötäppleträd, som lämnade en högst osmaklig frukt.

I statsaker blandade de sig i min barndom alldeles icke, höll inga tidningar, brydde föga sin hjärna med att upptäcka fel hos styrelsen och hyste för överheten ett hjärtligt förtroende och oskrymtad²⁷ vördnad. Att vara svensk hade för dem en hög betydelse, och de ansåg sig vara ett tappert folk. För danskarnas mod och styrka hade de då ett numera alldeles försvunnet förakt; de ansåg en svensk mäktig att besegra 10 danskar och talade gärna om slaget vid Helsingborg. De kringvandrande birfilarna²⁸ spelade även då ett stycke, som skulle föreställa de danskes och svenskes strid vid Helsingborg, och vars

²⁴Job 31:26–27. I Bibel 2000 lyder det: ”När jag såg solen i dess glans, såg månen skrida fram i prakt, lät jag mig då i hemlighet dåras till att hylla dem och kasta kyssar?”

²⁵Cornelius Tacitus, (ca 55 e.Kr.–ca 117 e.Kr.), romersk historiker.

²⁶”Inget annat folk är mera förtjust i fest och gästvänskap. Att visa från sitt hus vem det än må vara hålles för skändligt. Ingen frågar efter känd och okänd, när det gäller gästvänskap.” ur Tacitus *Germania*, 21 versen.

²⁷”Oskrymtad”: uppriktig, ärlig.

²⁸”Birfilare”: fiolspelare på en ölstuga, (kringvandrande) skral fiolspelare.

mening spelmannen förtydligade medelst interfolierade²⁹ förklaringar och allehanda utrop, jämmerskri och åtbörder. Stycket började med Karl den tolfte marsch, under vilken birfilaren med mun och med knäppningar på fiolen härmade trummor och trumpeter. Härrarna ryckte mot varandra och snart tillkännagav ett taktlöst och snabbare lopp med fingrarna och ett ivrigare arbetande med stråken, att drabbningens tumult tagit sin början. Längre varade ej detta stridens ävlande på alla fyra strängarna förrän stråken hoppade in bakom stallen, där den gnisslande föreställde danskarnas nederlag under det birfilaren lade huvudet tillbaka och uppgav skärande jämmerrop; snart hoppade stråken in igen på sin vanliga stråkväg och tolkade svenskarnas triumf, då birfilaren rätade på sig och sjöng några övermodiga ord, vilka jag ej kan åter framkalla i minnet. Efter en stunds triumferande sökte danskarna igen att resa sina huvuden, men nya strider jagade fingrarna upp till de finaste tonerna på kvintan och slutligen stråken över stallen, under det spelmannen med en skärande stämma bad om nåd och ropade: "Pardon! Pardon!", varpå stråken åter kom in på svenskarnas sida och, under det den modigt framgick där, ropade spelmannen: "Nej, änten du ä grove eller baronska du dö!", varvid ett ytterligare blodbad vidtog. Stycket slutades med den marsch, under vilken spelmannen påstod, att de segrande svenskarna tågat in i Helsingborg.

Mycket hade de den tiden att berätta om Holger Danske, Burman och Karl den tolfte, som var den ende av våra kungar, om vilken de egentligen hade någon kännedom. Den idé, som mängden gjorde sig om kungen, vilken de dyrkade som Guds smorde, och vars faderliga beskydd hade i deras tanke något liknande den himmelske faderns omvårdnad om sina barn, var sammansatt av allt vad härligt både mänskligt och gudomligt de kunde föreställa sig och var för den enfaldiga stora hopen en högst dunkel idé, åt vilken de även aldrig bemödade sig att skaffa något ljus. De visste blott, att de var skyldiga att oinskränkt lyda honom, att dö för honom om det gällde, att han hade makt över liv och död, och en hemlig känsla ingav dem därför den outredda tanken, att kungen måtte vara mer än människa. En tillfällighet förskingrade denna villfarelse och förjagade det töcken, som i deras tankar kringsvävade kungens person. Jag vill omtala denna händelse, emedan den även gjorde ett djupt intryck på min barnsliga och i böndernas villor inlevade själ och emedan den tillika visar, hur enfaldig en stor del av allmogen den tiden var.

²⁹"Interfolierad": inskjuten.

Gustav den 4:de Adolfs besök i Skanörstrakten

Ingen konung hade i mannaminne visat sig för invånarna i Skytts härad, då man i september 1801 fick den underrättelsen, att konung Gustav den 4:e beslutat göra en utfärd från Malmö till Skanörs ljunghed, för att jämte en del av hovherrarna anställa harjakt. Med spänd förväntan församlade sig unga och gamla, underrättade om att kungen, lik andra resande, följde vägen, vid den väg han skulle färdas, för att en gång i sin levnad få se hur en kung såg ut. Alltför ofta hade de i predikningar och andra på dem inverkan tal hört Gud och kungen nämnas på en gång och uppmanats, att med undergivenhet iakttaga bäggederas bud och befallningar; alltför litet hade de mödat sig med att betänka det omätliga avståndet mellan dessa tvenne maktäganden, för att icke nu, då det med ens gavs tillkänna, att kungen skulle komma, vänta sig något överjordiskt. Tusenfaldiga var bland de enfaldiga gissningarna, och det låter otroligt, men det är dock sant, att knappast någon fanns, som icke trodde, att hans utseende skulle vara något övermänskligt och att han, om han än var snarlik en människa, likväl skulle visa sig med en förklarad³⁰ lekamen. Hans huvud tänkte de sig omgivet av en gloria och ingen uppmärksamhet lämnades åt de få bönders försäkringar, vilka hade sett honom i Malmö. Redan vid soluppgången samlades människor hoptals vid kungsvägen, emedan man hört, att kungen skulle intaga sin frukost i Hammar. Att han kunde äta var redan en nyhet, som förvånade, och man undrade högeligen, hur det skulle gå till. Då det led mot 7, deras vanliga frukosttid, var nyfikenheten stegrad till det högsta och med en slags bävan väntade man nu konungens snara ankomst. Vid den tiden framrullade för förstuguporten på prästgården i X³¹ den blåmålade holsteinervagnen, framkörd av själva gårdsdrängen Hans Persson, en gammal trotjänare, som i sin ljusblåa högtidsrock avbidade prostens ankomst. Sätet, som hängde på fjädrar, något lutande åt högra sidan, där alltid prosten satt, var uppbyggdat med de bästa rödblommiga, med gåsdun stoppade, *åke-dynorna*. Det dröjde ej länge innan prosten kom och i sin söndagsdräkt intog sin plats till höger om kusken och anvisade mig en plats på ett litet bräde vid deras fötter. Medelst en välkänd smackning — läderpiskan hölls under vänstra armen endast som en prydnad — sattes de stora hästarna till min stora förnöjelse i sin vanliga lunk och nu skulle man resa för att se kungen. Hjärtat hoppade i mig av glädje och tusentals vidunderliga föreställningar korsade varandra i min inbillning. ”Kan kungen flyga?” var min första fråga, vilken

³⁰”Förklarad”: (här) strålande, lysande.

³¹D.v.s. Räng.

likväl besvarades med ett för mig så sårande skratt, att jag beslöt hålla inne med vidare förfrågningar, fastän den gode prosten, för att upprätta den nedslagenhet, som skrattet vållat, klappade mig vänligt på huvudet och sade: "Nej, min gosse, kungen håller sig mycket stadigare vid jorden än du." Vagnen fortskred nu en stund under djup tystnad, vilken prosten troligtvis begagnade till ett stilla övertänkande av sitt tal, till dess Hans Persson, som under stillatigandet påtänkt, om ej kungens ankomst skulle på något sätt kunna användas till prästgårdens nytta, och som ansåg sin prost kunna frimodigt tala med kungen, med vilken han ej tvivlade på att ju hans prost stod på mycket förtrolig fot, undrade, om inte vördige herr prosten skulle kunna be kungen, att han, medan han var där, sade till husmännen, som säkert nu var alla samlade, att de skulle ordentligt fullgöra sina dagsverken, varpå prosten svarade, att sådant gick alldeles inte an, och fortsatte sitt tysta begrundande, tills de framkom till folkhopen, som skockades kring vagnen för att bliva underrättad om, hur de skulle bära sig åt, när kungen kom. Prosten sade dem, att de skulle taga av sig hattarna och ropa: "Gud bevare konungen!", men genom fjärdingsmännen hade länsmannen låtit säga dem, att de skulle ropa: "Hurra!", ett ord som de aldrig förr hört, och som den sydsåkanske bonden hade svårt för att uttala och aldrig borde befatta sig med. Emellertid blev meningarna delade emellan det gamla betydelsefulla: "Gud bevare konungen!", och det då ytterst nymodiga, meningslösa: "Hurra!", vilket det blir svårt för överheten att få åter utbytt mot det svenska, ärliga och allvarliga: "Gud bevare!".

Med glädje hoppade jag ur vagnen och sällade mig till de väntande pojkar, som uppklätrade i träd och på tak. Äntligen kom en vagn ovanligt hög; en ofantlig målad kista på fyra hjul, varpå satt ett par silversmidda herrar med trekantiga hattar. Vad som kunde förvaras i den kistan var en hemlighet för alla. Alla huvuden blottades, då vagnen passerade, men då en liten åskådare, som ej kunde hinna upp att se, ivrigt och oroligt ropade: "Är det kungen? Inte är det kungen", svarades från vagnen: "I helvete! När kungen kommer får ni se en sju djävla hop med folk!". Snart blev man underrättad om, att det var kungens kock, som kommit med köket; men då klockaren i pastoratet hette Kock, och ingen bland bönderna hade det ringaste begrepp om vad annars en kock betydde, lopp med den största snabbhet från mun till mun det ryktet, att kungens klockare var redan kommen och att han svor som en "hundturk". Längre fick man nöja sig med dennes ankomst. Ryktet därom hade snart spritt sig till de närgränsande byarna och kom de få hemmavarande att beklaga sitt öde, att ej få höra honom sjunga, emedan de ansåg honom vara

med för att, liksom bruket var vid deras gillen, vid kungens bord sjunga psalmerna före och efter måltiden. Bättre underrättade blev dock snart de, som hjälpte kocken i köket, där bygdens döttrar tävlade om äran att biträda den silverbesmidde förnämne herren. Flera av de vackraste, vilka han benådat med en och annan kyss, kände sig fattade av en fåfänga, för vilken de ej förr anat sig vara tillgängliga, men de fulare, som ej bemärktes av kocken, bemärkte däremot med så mycken större förtrytelse, hur han kastade hela marker smör i elden för att tillvägabringa en hastig värme och hur illa han i övrigt på allt sätt hushållade med Guds gåvor.

Emellertid brann vid vägen det allmänna begäret att få se kungen, och man viskade till varandra, hur man skulle bära sig åt när han kom. Skolmästaren hade samlats med skolbarnen och besatt vägen ett långt stycke utanför bygrinden med pillöv och pilkvistar och ämnade vid kungens ankomst uppstämman ett: "Hosianna". En komminister, som var på förslag till pastorat, hade, utstyrd i sin för vinden fladdrande prästkappa, stigit upp på en stor sten, varifrån han ämnade vid konungens förbifart utropa: "Gud bevare konung Gustav den 4:de Adolf den store!" Själva prosten, den älskvärde och vördnadsvärde gubben, var kommen ur sitt vanliga lugn och överläste, under det blodet brådstörtade genom alla ådror, med korta andetag sitt nätta tal och var ej viss på, hurvida han skulle våga att hålla det eller icke. På alla gärdesgårdar och tak hade människor placerat sig och allas ögon var vända åt vägen. "Där kommer kungen!", ropade nu från ett tak en del barnungar, bland vilka jag befann mig, och en dyning uppkom bland folkmassan och allas blickar riktades mot ett moln, som uppsteg från vägen; men snart framkom ur det, på en vitskummande kamp³², länsmannen med hatten på nacken. Åter ett moln! — men det var länsherren, som framkom därutur och lät ropa åt alla sidor: "Undan, nu kommer kungen!", och med en löpare framför sig framsurrade nu den kungliga vagnen med sådan fart, att skolmästaren med sin kör ej hann att skrika mer än: "Ho-...", och magistern från sin sten ej medhann att utropa mer än: "Gud ...", förrän vagnen var försvunnen. Den kungliga vagnen insurrade nu genom bygrinden, där vängvaktaren, som hörde till hurra-partiet, stod, och under det han ropade: "Hurra!", bugade han sig ned till jorden, utan att det märktes annorstädes än i hans egen rygg. Alla hundar i byn skällde som på vanliga människor. Ingen av de mångfaldiga åskådarna kunde få reda på, vilken som var kungen, emedan ingen av alla de som kommit motsvarade det begrepp, som man gjort sig om majestät. Den, som bland bönderna gjorde mesta uppseendet, var kungens kusk, som svängde sin piska med ett mod och

³²"Kamp": (här) häst, speciellt gammal mager arbetshäst.

en liknöjdhet om, var smällarna träffade, som tydligt bevittnade, att han hade en inre känsla av sitt höga kall, att vara en enväldig monarks kusk och alla bondhästars självbehärskare. Vagnen stannade utanför den snyggaste gården i byn, där ägaren, nämndemannen Mårten Nilsson, en för sitt ljusa förstånd, goda hjärta och stora förmögenhet på hela orten aktad bonde, med en vörtnadsfull bugning emottog kungen och anhöll med något darrande stämma, att hans majestät ville visa honom den nåden att inträda under hans låga tak. Konungen steg av och räckte honom nådigt handen och ingick nu, ledsagad av sin nya värd och åtföljd av sin talrika svit, under folkhopens blandade rop av ett nästan andaktsfullt: "Hurra!" och "Gud bevara!", genom en haj³³ av åskådare. Vid förbigående klapade länsherren länsmannen på axeln och sade: "Bra min gosse, du är en annan karl än de andra fähundarna, dina kamrater!", vilken komplimang han emottog med djup bugning, innerlig självförnöjelse och glada drömmar om gula knappar i rocken i stället för de mindre aktade vita, som hörde till länsmansuniformen.

Den väg, som kungen hade att gå, var sandad och översållad med blommor och ledde genom flera små triumfbågar, behängda med kransar och kronor, in i stugan, där konungen emottogs av en nästan dövande blomsterånga, som verkade särdeles menligt på en del av hovherrarna, men ej på konungen, som såg däri en välment hyllning åt sig. Kungen med sin svit gick direkt till bordet och måltiden började, utan att bönderna hört någon bordsbön och ännu mindre någon psalm. "Den som sitter vid bordsändan är kungen", viskades det bland åskådarna, som packat sig tillsammans överallt, där en blick kunde intränga i stugan. Med största förundran varseblev de enfaldigare bland bönderna, hur kungen förde bit för bit till munnen och tuggade och svalde alldeles som en bonde. Efter intagen frukost satte konungen sig till häst och red med en talrik svit ned till ljungheden. Hela vägen från Hammar till ljungen, ungefär $\frac{1}{8}$ mil, var garnerad med människor, som nu, sedan de lärt känna att konungen var av samma släkte som de, gick ej mera med sin hyllning så hemlighetsfullt tillväga, utan hälsade honom var han framför med ett stormande jubel, under vilket hattar och mössor flög i vädret. Då konungen framkommit till heden skulle jakten anordnas. Konungen med jaktpartiet tog sin plats vid det näs, som förenar Skanörs och Hammars ljunghedar, och trenne truppavdelningar av bönder till häst, anförda var och en av sin fäherde med sitt värahorn (bagghorn), detachrades³⁴ till Skanör och Falsterbo, för att därifrån skrämma upp alla harar och driva dem mot jaktpartiet.

³³"Haj": (här) häck, två rader av personer.

³⁴"Detachera": (här) sända iväg (om militär trupp).

Vellinge, Villie och Kämpinge fäherdar, som hade bragt förmågan att traktera värahorn till virtuositet, var utsedda till chefer, envar för sin avdelning. Det svåraste av allt var att få dessa chefer beridna, ty hästen, som kan vänjas vid trumpeter och skott, skyr med den yttersta vedervilja musiken av värahorn, och många hästar hade proverats³⁵ och gjort fäherdarna till jorddryttare till munterhet för hela det stora sällskapet, innan fäherdarna blev beridna. Äntligen satte de tre kolonnerna sig i marsch. En mängd harar uppskrämdes. Harkriget tog nu sin början, och som fördelen i striden gärna är på de anfallandes sida, lyckades det hovherrarna att besegra ett halvt dussin. På aftonen återvände konungen till Malmö efter att hava beriktigat sina undersåtars på Skanörs- och Falsterbo-trakten ”begrepp om majestätet”.

Allmogens klädsel

Böndernas klädsel hade på den tid, ur vilken dessa bidrag till en skildring av folklivet är hämtade, i mannaminne ej undergått någon särdeles förändring. I kläder hade drängarna deras huvudsakligaste och pigorna deras enda lön. Allt efter deras duglighet som tjänare tjäntes för en dubbel eller enkel uppsats av kläder och drängarna tillika för rättigheten att på någon anvisad plats så för egen räkning vissa skäppor³⁶ säd. Under den tiden de tjänade samlade de sig kläder för deras återstående livstid, förvissade om, att hur långvarig den än blev, förändrades dock ej modet. Karlarna bar närmast skjortan, som vanligtvis var av blågarn³⁷ och med en silverknapp fästades vid halsen, en väst — *bindeliv* kallad — av sämskat skinn med en rad metallknappar. *Bindelivet* räckte ned till höfterna och slutades med en av blånor uppstoppad valk, benämnd *pölsa*. På dessa *pölsor* hängde underplaggen, vartill nyttjades kortbyxor av bockskinn eller sämskat skinn och om sommaren även av blågarn, vilka bands vid knäna med skinnremmar. Om vintern bar de under västen eller bindelivet en vit stickad ulltröja och ytterst en fårskinnspäls med ullen inåtvänd, stundom med och stundom utan överdrag av blått vadmal. Deras tröja, som i likhet med pälsen endast räckte något ned på höfterna, var antingen blå eller svart. Den förra knäpptes med metallknappar eller med platta silverknappar; den senare, som endast nyttjades i sorg, på långfredagen och vid nattvardsgångar, fästades med häktor. I vardagslag nyttjades alltid träskor, men då de skulle vara klädda, hade de dels läderskor, dels så kallade kav-

³⁵”Probera”: prova.

³⁶”Skäppa”: äldre rymdmått för säd, ca 25–35 l. I Skåne gällde Själlandskäppan på 23,2 l.

³⁷”Blågarn” även ”blångarn”: (här) grovt tyg vävt av blågarn (grovt lingarn).

lestövlar, på vilka kragarna, då de gick i kyrkan, alltid slogs upp över knäna, men annars vanligtvis var nedvikta med på ömse sidor högt uppstående stroppar. Karlstrumporna var alltid helvita med utstickade kronor vid sidorna. Då de vintertiden gick i kyrkan, hade de trångt åtsittande ljusblåa rockar, som kallades *kjolar*, som räckte till knäna, och var försedda med en rad svarta knappar av ben eller redgarn och hade ingen krage. Dessa kjolar är numera alldeles bortlagda. Om halsen, som vanligtvis var bar, bar de, då de var klädda, en duk av svart siden eller blått bomullstyg. Deras hattar hade en låg rund kull och mer än kvarterbrett³⁸ skygge³⁹, som i vackert väder var uppslaget baktill, varför de kallades *bakstyrehattar*, men som i regnväder nedveks så, att de skyddade övre delen av kroppen mot regnet. Deras vardagsmössor var antingen ett slags kalotter av svart fodrat vadmal, vilka kallades *pickelhuvor*, eller ock vita, nyss uppfunna, stickade ullmössor med platt botten i kullen, vilka hade namn av *syltemjölkskoppar*. Om vintern nyttjades i ont väder och på resor ljusblåa *karpusor* av vadmal, fodrade med fårskind, vilka slogs ner om öronen och knäpptes till under hakan. Vid sådana tillfällen nyttjades även av de gifta männen kappor, *kapprockar* kallade, med en kvarters bred krage. Ungkarlarna skulle anses för dels vekliga, dels ock slösare, om de även under den kallaste vintern begagnade sig av kappor. Fickur och silverbeslagen sjöskumspipa⁴⁰, som nu måste ägas av varje tjänstedräng, som är något mån om sitt anseende, ägdes då icke en gång av den förmögnare rusthållaren. Bonden, då han var under bar himmel, mätte tiden efter solen och sin skugga. Höll han på att förlora jämvikten, innan han fick syn på solen, var kl. 12, och var hans skugga kommen honom ett steg från livet innan matbud kom, hade han mycket skäl att besvära sig över matmoderns försumlighet. Alla bönder brukade den tiden långt, benat hår, som var tvärt avklippt. Varje lördag tvättade pigorna drängarnas huvuden i asklut, vilket man ansåg till en del vara orsaken till, att nästan alla hade ljust hår, som stötte något i rött.

Fruentimmerna nyttjade hårt åtsittande, stickade ulltröjor, blåa, gröna eller röda, försedda med ärmar, upptill kantade med breda, vanligtvis ljusblåa, silkesband och fästade med stora silverhäktor. Den gröna tröjan var sommardräkt; den blå var för en mörkare årstid; den röda nyttjades endast vid gladare och högtidligare tillfällen. Utanpå tröjan bars ett liv, överlivet kallat, utan ärmar, mycket utringat, slutande under bröstet, framtill kantat med breda silkesband och ävenledes baktill försett med sådana, antingen svarta eller ljus-

³⁸”Kvarter”: (här) kvarts aln, dvs 1 kvarter = 14,85 cm.

³⁹”Skygge”: (här) brätte.

⁴⁰”Sjöskum”: vitt eller gulaktigt, lättbearbetat mineral, som bl.a. användes till just pipskaft.

blåa, vilka danade i ryggen tvenne från varandra vända sjutal. Vid detta, som var hårt tillsnörat, var strax över höfterna de så kallade *pölserna* fästade, varpå den fotsida kjorteln hängde, hopknäppt med ett par häktor. Kjorteln var blå, grön eller svart, dels av vadmal, dels av fyrskaftat eller femskaftat ylletyg. Vid högtidligare tillfällen bars av de förmögnare från tre till sju kjortlar av allehanda färger, den ena hängande något litet nedom den andra. Aldrig nyttjades, då de skulle vara klädda, mindre än två, varav den ena i blåst eller regnväder slogs upp över huvudet. Yttertröjor, som endast vid högtidliga tillfällen nyttjades, var försedda med silverbjällror, vilka hängde en på varje ärm mellan handleden och armbågen, pinglande vid minsta rörelse, samt med tvenne stora kraschanlika spännen, försedda vart och ett med tvenne för minsta vinddrag fläktande förgyllda silverlöv. Då de skulle vara ståtligare klädda, bar de över bröstet en så kallad bröstduk, utsydd med pärlor, eller med silvertråd och stundom med guldtråd. Fruntimmerna i Båthska släkten bar och hade från urminnes tider burit på sina bröstdukar sin ätts vapen med ett silverbroderat ankare. Överlivet tillsnörades av dem, som ej var fattiga, med en lång silverkedja genom silvermaljor. Flickorna gick alltid barhuvade med håret hårt inflätat med mörkblåa ylleband och lintovar och uppfästat baktill i en triangel med spetsen nedåtvänd. Framom dessa flätor bar de ett två tums brett, svart sammetsband, som kallades *bordan* och fästades i nacken med ett förgyllt silverspänne. De gifta fruntimmerna hade alltid betäckta huvuden, om vardagarna med någon bomullsduk och om söndagar eller vid bortbudningar och besök med vita så kallade *klutar*. Kluten bestod av ett trekantigt vitt stycke av bomullstyg, som bands över huvudet så, att ena snibben hängde ned åt ryggen och de andra gick ned över hjässan, stod ut åt vardera sidan och kallades *vingar*. Under kluten bars ett blått ylleband med trenne tre tum breda tvärt avklippta snibbar, som stod fram en vid vardera örat och kallades *svansar*, vadan bandet benämndes svansbandet. De i nacken flätade trianglarna, som i ogifta ståndet följde med huvudet, följde i det gifta med kluten och höll den, då den var avtagen, i skick, så att den kunde som en mössa åter på sättas. Deras fotbeklädnad utgjordes av svarta ullstrumpor och spetsiga högklackade läderskor, som gick högt upp på vristen, där de åtdrogs och bands medelst en stor ros av svarta bomullsband. I vardagslag nyttjade de träskor och en rödfärgad kjortel av fårskinn med ullen inåtvänd.

Böndernas åkdon

Böndernas åkdon var då i yttersta måtto enkel. Vagnen hade träskaklar och sällan säte. Då far och mor skulle resa bort uppbäddades en plats mitt i vagnen med halm, varpå lades ett täcke och därovanpå ett par så kallade åkedyndor, utsydda med färgat ullgarn. Oftast satt de med ryggarna mot varandra, så att de även åkande var för varandra ett stöd. Om tvenne andra tillkom satt de med benen hängande utöver häckstängen på vardera sidan, så att de fyra åkande hade sina ögon riktade mot vart sitt väderstreck. Någon ägde väl då ett målat brädsäte, men längre sträckte sig ej lyxen. Nu finns knappast en förmögnare bonde inom häradet, som ej äger sin lackerade vagn på liggfjädrar, försedd med stoppat säte och fotsack⁴¹.

Bystämmor, fäherdar, bomärken och annat som hörde bylivet till

Byarnas tjänstemannapersonal, åt vilka polisen över kreatur och till någon del även över människor var anförtrodd, utgjordes av en *ålderman*, tvenne *sexmän*, vilka tjänstemän årligen ombyttes, en *fäherde* (höre) — vars attributer var ett bagghorn (bysns värahorn) och en ringstav, lång som en vanlig kommandostav, på vilken en stång av järn, försedd med ett dussin järnringar, lopp längs åt ena sidan — samt en *vångvaktare* (vångagömmare), som hade sin hydda vid någon av byns grindar (vångaled), vilka tvenne sistnämnda tjänstemän sällan ombyttes, men var likväl amovibla⁴². Dessutom hade byn eller socknen sina privilegierade hantverkare, sockenskräddare och sockenskomakare, som hade erhållit så kallade gärningsbrev och ansåg sig i och med detta berättigade att sy alla socknens kläder och skor, och stämde för bönhaseri var och en annan, som vågade befatta sig med deras sockenbors kläder och skodon. Socken hade även sin spelman, som aldrig vågade spela i en annan socken den dag, då ett dansnöje i hans egen kom i fråga.

I de tätt bebyggda, ofta ganska stora byarna, var en samlingsplats under bar himmel, ett slags litet torg, där alltid större stenar låg, ofta lagda i en fyrkant, till säte för byns fäder, och dit bymännen, efter förutgången kallelse av ålder mannen, på en av honom bestämd tid infann sig. Till de reguljära sammankomsterna varje söndags afton under sommarmånaderna behövdes ingen särskild kallelse. I den

⁴¹”Fotsack”: fodrat täcke som knäppes över den åkandes fötter och ben för att skydda dem mot väder och vind.

⁴²”Amovibel”: avsättlig.

by, där jag vistades största delen av min barndom, verkställdes kal-lelsen medelst en trumma, på vilken botten var söndersplittrad, men vars ljud underhjälpes av en del pennor, som var trädde på mässingstrådar, vilka var dragna kors och tvärs under trumskinet och förorsakade ett eget skrällande läte, som utmärkte denna trum-mas läte framför de närgränsande byarnas bristfälliga trummors me-ra platta inbjudningar. Då åldermannen gått genom byns gator och trummat vissa slag för varje port och utropat, — ackompanjerad av ett gällt gläfsande av bandhundarna, som aldrig kunde rätt förlika sig med trumman, — en viss timma för samlingen, fick man alltid se på den bestämda tiden byamännen troppa av till bytorget. Vid dessa sammankomster avgjordes byns allmänna ekonomiska angelä-genheter, såsom vångarnas uppgivande, kreaturs lössläppande eller tjudrande, gårdsgårdars underhållande, avgifter till stamböcker, sär-skilda petitioner om åtskilliga förmåner från någon av byns husmän, knävlingarnas justerande m.m. Dessa knävlingar, en art kontraböc-ker, som förvarades av åldermannen, var fyrkantiga stockar, en aln långa och 1 tum tjocka, försedda en var med det hemmans bomärke, som den tillhörde, och varå medelst särskilda inskrifningar utmärk-tes uraktlåtenhet med stängsels underhållande eller vårdslöshet med kreaturs lössläppande i annan mans säd, för vilka förbrytelser böter skulle erläggas, som vid mårtensdagstiden redovisades. I denna råd-personal av byns fäder fanns på den tiden ytterst sällan någon som kunde skriva — icke ens sitt namn. De flesta kunde endast teckna sitt bomärke, vilket ej som nu utgjordes av namnets initialbokstäver i stenstil. Bomärket tillhörde från urminnes tider hemmanet, kalla-des därför *bomärke* och förändrades ej vid åboombyten. Det bestod i *många* bysamhällen — jag vet ej om förhållandet var sådant i *alla* — av en art runa, vartill urbilden fanns på några stenar vid Falster-bo kyrka, för vilken allmogen hade en särdeles vördnad, emedan de trodde, att den var uppbyggd före syndaflo den och att denna flod, som förstörde allt, ej varit mäktig nog att förstöra denna kyrka, som beskyddades av Guds finger.* Vid denna kyrka finns ännu ett par runstenar, på vilka varje runa varit ett bomärke för något hemman. Hemmansägaren förvarade denna runa liksom ett adligt vapen i ett noggrant avtryck och visste traditionsvis vilkendera av runorna på dessa stenar var hans hemmans bomärke. Om detta avtryck förlora-

*Till denna kyrka strömmade, midsommardagen, från alla håll människor för att offra i den och åt den. Den som hade ett bekymmer i sin själ eller en krämpa i sin kropp hastade till denna av Gud så utmärkta kyrka, i hopp om att deras böner hördes snarare, då de utgick därifrån. Tusentals var, i min barndom, de offerande och av detta offer, som delades lika mellan prästen och kyrkan, underhölls den vackra byggnaden, som ägde i folkets fördom sina enda tillgångar; men nu har offret nästan upphört och vad syndaflo den ej förmädde, verkställs nu helt lätt sedan offerflödet blivit undanryckt.

des, fick han alltid göra en resa till Falsterbo kyrka för att få det nya avtrycket justerat. Med detta bomärke, varmed han undertecknade enskilda förhandlingar, märkte han även sina hästar och fäkreatur och igenkände även på det sin knävling.

Från maj till Mikaeli var i alla byar ordinarie sammankomster varje söndag eftermiddag, då de omnämnda förbrytelseerna, i händelse de under veckan inträffat, inristades på förbrytarens knävling. Alla byns pojkar, som hade med kreaturens tjudring att beställa, stod då till rätta inför byns fäder för det sätt, varpå de sedan sista sammankomsten fullgjort sina åligganden. På bystämmorna föredrogs alla ärenden av åldermannen, men vanligtvis var där någon i församlingen, som hade så allas förtroende, att hans röst var avgörande. I det lag, som lydde ovanomtalta trumma, hade prostens gårdsdräng, Hans Persson, som härstammade från den urgamla Båtshska släkten, den troligtvis äldsta adel i Sverige, det största inflytandet och förtjänade det även för sin rättskaffenhets skull. Som han till äventyrs allt då och då kommer att skymta fram i denna bok, vill jag lämna en liten skildring av honom. Han må även här hava sin plats såsom exempel på den tidens gårdsdrängar, helst deras likar, i trohet och tillgivenhet för deras husbondefolk, numera ej är lätta att finna.

Hans Persson

Hans Persson var en vacker, reslig figur, med hög panna, ljust, benat hår, öppen blick, alltid glatt och vänligt utseende och hade tjänat över 20 år i prästgården. Han var prostens stora favorit och var å sin sida övertygad om, att någonting så förträffligt som hans prost fanns ej på jorden. I hans tanke var prosten den vackraste, lärdate, förståndigaste och godaste man i världen och tillika i hela vida världen känd som sådan. Denna kärlek förbredde sig över allt vad prosten ägde. Han var i hög grad god och rättskaffens, var ingenting mindre än småaktig och snarsticken, men blev rasande om han någon gång tyckte sitt husbondefolk hava blivit förnärmat. En gång lämnades honom av en fru i staden ett brev till prostinnan. Hans mottog det och lovade framföra det, men då han kom ut och betraktade utanskriften fick han läsa ordet "Madame". Högligen pikerad gick han tillbaka och lämnade brevet och sade: "Vi känner hemma hos oss ej till någon annan madame än klockarekvinnan. Ursäkta mig: det brevet tar jag inte emot. Vår prostinna är ingen 'madame'", varvid han lämnade brevet tillbaka och gick nöjd med sig själv att hava undanröjt denna förnärmelse.

Han var förmögen och hade en gång köpt sig ett hemman för att börja hushålla för sig själv, men han trivdes ej på egna tegar, utan sålde dem och flyttade åter till prästgården, målet för hans högsta intresse och rätta platsen för hans trevnad och välbehag. Allt vad där fanns *var* i hans tycke och *borde* även vara bättre än vad som fanns annorstädes. Det skulle varit mycket sårande för honom, om något av byns kreatur skulle hava besegrat något av prästgårdens. Sällan var någon slakt, utan att han gav bandhunden, vilken han för dess styrkas skull kallade Herkules, och fargalten något av det slaktade kreaturets hjärta, och drog försorg om, att även något av hjärteblodet narrades i tuppen, andraken och gåskarlen, för att stegra deras mod och deras krafter. Inom sitt stånd ville han vara och anses såsom i alla göromål den förnämsta i byn, och det även i ting, som skulle kunna anses alldeles likgiltiga. Den tiden gick i byarna alla svinen vintertiden lösa och strövade omkring vart det dem behagade. Varje morgon samlades de vart och ett till sitt hem medelst utropandet av ett lystringsord, som av ålder varit detsamma, fast olika för olika hemman. Prästgårdsdrängen ropade "kom", en annan "gris", en tredje "so" o.s.v. och det var märkvärdigt att se, hur svinflocken vid dessa utrop, som merendels inträffade samtidigt, lyftade huvudena, grymtade till och började fördela sig, lufsande vart och ett efter sitt paroll. Även vid detta tillfälle gjorde Hans sig en ära av att utmärka sig framför de andra medelst ett starkare och klangfullare rop, vilket ock för de fattigare husmännens grisar, vilkas husbönder ej hade något att reguljärt bjuda på, var av sådant behag, att de från alla håll samlades kring Hans Perssons sädesskäppa.

Fastän Hans var i allt, som rörde prästgårdens ekonomi, allrådande, avgjorde han dock ingenting, förrän han först meddelat sig med sin prost. Varje afton, då prosten efter vanan stoppat sin pipa och satt sig framför soffbordet för att lägga patiens, inträdde merendels Hans Persson och med tröjan något uppflängd och med båda tummarna instuckna i västens armhål, dem han medelst beständig jämkning liksom sökte vidga till bättre utrymme för det högvälvda bröstet, satt han med ena benet kastat över soffkarmen och föredrog husets ekonomiska mål, som av prosten med största lugn avhördes och aldrig, av vad beskaffenhet de än måtte vara, avbröto patiensen jäмна gång. "Det är likväl galet", sade Hans en gång, "att klockaren ej skall kunna hålla sin ko från våra ärtor." "Jag skall säga dig", svarade prosten och undfägnade honom med en vänlig blick, "jag skall säga dig, den stackarn har verkligen ingenstädes att göra av henne; han äger ju inte en handbredd jord, men det bör i alla fall vara ordning i allt, och så går det inte an." "Det är precis rätt och sant vad prosten säger", invände Hans; "det gör mig också ont om

honom, och vi får väl försöka att hjälpa honom på något sätt.” Den lilla provbit på ett samtal har jag velat anföra såsom ett bevis på den godhet, som var härskande i både husbondens och tjäna-rens ekonomiska åsikter, och kunde tillägga många dylika, om de ej skulle bliva alltför tröttande för läsaren.

Om Hans Persson någon afton skulle försumma att komma in med sina dagrapporter, inträffade det åtminstone aldrig någon postdag. Prosten läste då tidningarna, prostinnan arbetade vid sin spinnrock, magister Lertius satt i avbidan på aftonmåltiden halv- eller helsovande i en länstol, öppnande var gång dörren gick ena ögat, för att se om det var pigan, som kom för att duka bordet, barnen väsnades i rummet, tills de efter förnyade tillsägelser att hålla sig stilla kröp upp i soffhörnen och inslumrade även de. Hans Persson kom då alltid tystare än vanligt för att ej störa prosten i hans läsning och stannade strax inom dörren i hopp att få veta något av dagens nyheter. ”Vad den Bonaparte tilltygar de arma österrikarna!” — kunde prosten avbryta under det han lade bort tidningarna för att vila sina ögon. ”Har de nu fått stryk igen”, föll Hans Persson genast in, i hopp att få veta mera. Prosten kunde då, mera för att reda för sig själv tidningarnas innehåll och göra klarare för sig sakernas ställning och arméernas position, än för att underrätta Hans, som hade alltför liten historisk och geografisk kännedom, för att kunna följa med berättelsen, omtala de nyheter, som tidningarna medbragt. Hans å sin sida var nöjd endast han fick veta, att Bonaparte stod på sig till lands och amiral Nelson till sjöss. Någon gång, när det berättades att fransoserna fått in en fästning, som kommandanten ansett sig nödsakad överlämna åt dem, kunde Hans med livlighet falla in och säga: ”Det hade min själ inte hänt om vår Pål⁴³ varit där. Han skulle sagt”, fortfor han med stigande värme, ”friskt mod gossar, marsch, gå på!” — härvid gjorde Hans några modiga steg fram i rummet och jagade med ens bort alla fransoserna. Här vidtog alltid en berättelse om, hur Pål som gosse brottats med alla pojkar i byn och slagit omkull dem allesamman, en berättelse, som mångfaldiga gånger upprepats, men åt vilken dock av godhet för Hans lämnades en uppmuntrande uppmärksamhet.

Stundom förklarade Hans anledningen till naturfenomen, som förblivit oförklarliga för den djupsinnigaste forskare. En gång, då det lästes om fortfarande torra, som hotade med en svår missväxt, invände Hans livligt: ”Ja, se där! Det kommer sig därav, att vår Herre nu hört köpmännens böner. Jag har alltid varit rädd för det.” På bystämmorna berättade Hans sedermera för byamännen, efter slutade överläggningar i byns gemensamma angelägenheter, vad han

⁴³Nicolvius bror, Per Lovén, som var militär.

uppsnappat av prostens framställningar. ”Nå Hans, hur går det nu med Bonaparte, är han lika duktig?” En sådan uppmaning hade genast en åsyftad verkan. ”Nu har han snart”, kunde Hans svara, ”tagit hela det landet, där påven bor, så att jag törs säga, att han helt säkert är den behållnaste och rikaste man i världen, men amiral Nelson, som är också en duktig karl, har sagt att han skall förfölja honom, om det så vore till antipudderna, ett folkslag, som ska bo mitt under oss på hinsidan jorden.” ”Kommer de dit”, kunde en annan invända, ”så drar det till h—e med dem bägge två. Var fan skall de väl där få fotfäste? Kan du Hans gå i taket?” Hans, som av personer, för vilka han hyste ett oinskränkt förtroende, inhämtat, att jorden var rund och att de, som bodde på andra sidan mitt emot oss, gick lika säkert som vi på sina ben, och att de riskerade lika litet som vi att få deras mjölkbyttor utspillda, — vad bönderna sist och omöjligt kunde tro — Hans, säger jag, försökte att bevisa sin sats, men fick så många snärjande invändningar, att han denna gången stannade på bystämman i minoriteten, vilket annars ytterst sällan inträffade.

Hans Perssons sagor

Under de långa vinteraftnarna, då den skånska allmogen, så väl husbönder som tjänare, gjorde sig gott om tid, som mängden av dem dödade med att sova, var dock många, som tillbragte den med att läsa och merendels i bibeln, av vilken bok visserligen färre exemplar än nu fanns bland bönderna, men de, som fanns, lästes. Hans Persson var bland dem, som ej hade lust att sova bort sin tid, utan gjorde livet i folkstugan trevligt och även lärorikt. Än sjöng han med de övriga drängarna, under det de snodde rep, oskyldiga visor, bland vilka jag minnes en trio, som han lärt sig av en tysk, som i deras mun lät så här:

Ho Hans! Ho Hans!
Hass du nick merna
Marinken gesena;

än kunde han, då hushållerskan och pigorna placerat sig med sina surrande spinnrockar kring ett bord, taga fram sin bibel och läsa för dem, än tog han fram en tjock, i svart pergament inbunden bok; full av sagor, och läste högt för sällskapet, och hur än de många spinnrockarna surrade, trängde dock hans skarpa stämma igenom, så att intet ord gick förlorat. Ofta samlades barnen kring honom för att höra honom ”fortelle ävnter”, förtälja sagor, och han berättade

för dem många, vilka de med spänd uppmärksamhet åhörde, och ännu minns jag några av dem.

Första sagan: De tolv feta galtarna

Det var en gång en torparens son, som en dag gick ut i skogen för att jaga. Då han gått en stund kom han till äng, där några djur hade samlats kring en dödad ox, men som ej var ense om hur de skulle dela den. När de fick syn på jägaren bad de honom dela åt dem, ty det var på den tiden, då alla djur kunde tala. Jägaren blev högeligen förskräckt, då de bad honom om detta, ty utom en hund, en falk och en myra stod även en björn och ett lejon vid oxen, men han tog mod till sig och delade. Åt myran gav han svansen, åt hunden alla benen, åt falken hjärtat, och delade kroppen lika mellan björnen och lejonet. När han nu så hade delat, tycktes det dem alla, att han delat mycket rätttrådigt, men han var likväl icke sen att smyga sig bort. När han nu var kommen ett gott stycke därifrån, betänkte lejonet sig och sade: "Det faller mig in, att vi borde hava gett honom något för det han delade oss så till nöjes. Spring du hund och bed honom komma hit igen." Hunden sprang och hann snart ifatt jägaren och bad honom vända om igen, emedan lejonet ville tala med honom. Hur gärna han än ville tordes han icke neka att komma, utan gick tillbaka, fastän han därvid kände sig mycket illa till mods, men när han kom fram, var både björnen och lejonet mycket vänliga mot honom och sade: "Efter som du har delat så att vi alla är nöjda vill vi giva dig någonting." "Jag", sade lejonet, "ger dig, att när du säger: 'Man blir lejon', så blir du ett lejon med tolv lejons styrka, och när du säger: 'Lejon blir man', så blir du man igen." "Jag", sade björnen, "ger dig, att, när du säger: 'Man blir björn', så blir du en björn med tolv björnars styrka, och när du säger: 'Björn blir man', så blir du en man igen." "Jag", sade hunden — och gnagande förnöjd emellanåt på benen, som han fått i delningen, "ger dig, att när du säger: 'Man blir hund', så blir du en hund som jag, och när du säger: 'Hund blir man', så blir du man igen." "Och när du säger: 'Man blir falk', så skall du bli en bättre falk än jag är", sade falken, "och när du säger: 'Falk blir man', så skall du bli man igen." Men torparens son önskade i sitt hjärta, att han vore långt därifrån, och tackade nu för skänkerna och ville gå sin färde, då myran bad honom vänta och sade: "Försmå inte min gåva, fastän jag är liten. Jag ger dig, att när du säger: 'Man blir myra', så blir du myra, och när du säger: 'Myra blir man', så blir du man igen." När myran sagt detta skyndade han sig att tacka och gick sin väg.

När han nu var kommen så långt bort att han trodde ingen kunde

se honom, fick han lust att pröva om gåvorna dög eller inte. ”Man blir lejon”, sade han, och han blev lejon; ”Lejon blir man”, sade han, och han blev man igen. ”Man blir björn”, sade han, och han blev björn; ”Björn blir man”, sade han, och han blev man igen; ”Man blir hund”, sade han, och han blev hund; ”Hund blir man”, sade han, och han blev man igen. Och, när han sade: ”Man blir falk” blev han falk, och när han sade: ”Man blir myra” blev han myra, och när han ville blev han man igen. Häröver blev han mycket glad. Särdeles roade det honom att sväva i luften som falk; men under det han nu svävade kring högt upp i skyn, fick han se det skönaste slott och den skönaste prinsessa, som satt i ett av slottets fönster. Falken flög dit och satte sig i fönstret. När prinsessan fick se honom, behagade han henne väl och hon bad konungen, att hon måtte få äga den vackra falken hos sig i en bur. Konungen bejakade det, och nu lät hon göra en bur, den vackraste man någonsin sett och satte sin falk i den. Så hände det sig en natt, bäst hon låg i sin sötaste sömn, att falken skapade sig till myra och kröp ut. Knappt var han utkommen, förrän han sade: ”Myra blir man”, och nu blev han till den vackraste karl i världen och gick bort till prinsessan och väckte henne. När hon nu vaknade blev hon högeligen förskräckt och ropade, allt vad hon förmådde, på hjälp och att en stor karl var kommen in till henne. Nu blev det ett väsen i slottet, som nära aldrig hade tagit någon ända. Allt folket kom in — men där fanns ingen människa hos prinsessan, och falken satt i sin bur så oskyldigt och plockade sina vackra fjädrar. Konungen kom själv in och frågade prinsessan: ”Varför skrek du så jämmerligt? Jag är färdig att sjunka ned i jorden av förskräckelse. Gör du mig en gång till denna ledsamhet, så slipper du inte undan så lätt.” När nu den andra natten var kommen och prinsessan låg i sin sötaste sömn, omskapade falken sig till den vackraste karl och gick bort till prinsessan, som vaknade upp och ropade av alla krafter på hjälp och att en stor karl var kommen in till henne. Nu blev det igen ett väsen på slottet, och konungen med allt folket kom in till prinsessan, och konungen blev märta vred och sade till prinsessan: ”Varför skriker du så? Här är ju ingen människa. Jag är färdig att sjunka i jorden av förskräckelse. Gör du mig en gång till denna förskräckelsen, så kan du lita på, att du inte slipper undan så lätt.” Men falken satt i sin bur och sov. Tredje natten blev han åter till den vackraste karl i världen och gick sig till prinsessan; men när hon skulle till att ropa, sade han vänligt: ”Skrik inte prinsessa, jag är falken i buren och tycker du om mig så tycker jag om dig.” Detta tal behagade prinsessan väl, och de blev sams och satt och klappades och kysstes hela natten.

När det nu blev ljus dager, gick prinsessan till konungen och

bad honom så hjärtligt, att han måste skicka efter biskopen, ty hon ville vigas vid den vackra falcken i buren. ”Vad är det du säger?”, sade konungen. ”Inte kan du mitt barn gifta dig med en fågel.” Men prinsessan avstod icke att bedja, så att han måtte skicka efter biskopen. När nu biskopen kom och konungen sade honom, att hans dotter ville vigas vid den vackra falcken i buren, och bad honom göra det, tyckte biskopen, att det var en mycket underlig begäran och svarade: ”Min herre och konung inser bättre än jag, att jag ej kan viga en människa vid en fågel. Bevara mig Gud därifrån. Skulle det vara svårt att förmå prinsessan att övergiva en så dåraktig tanke.” Så gick de nu båda, konungen och biskopen, för att tala med prinsessan; men hur de lade sina ord stod hon likväl ej att övertala, ty hon tänkte ej på annat än den sköna falcken i buren. När de nu ingenting kunde förmå hos henne, utan hon blev vid att bedja konungen låta viga henne vid falcken, visste sig konungen ej annat råd, än att så länge bedja biskopen viga prinsessan och falcken, tills han fick hans ja och samtycke därtill. Om någon blev glad så var det nu prinsessan och gladare än hon har väl ingen flicka klätt sig till brud. När nu prinsessan var klädd till brud och kom in med falcken föll konungen och allt hans folk i gråt; men biskopen sammanvigde henne och den vackra falcken. Då vigseln var fullbordad och de skulle gå till bords, sade falcken, då de skulle sätta sig ned: ”Falk bliv man”, och den vackraste karl, som man någonsin sett, satte sig vid prinsessans sida. När konungen det såg, blev han häpen och visste ej vad han skulle tänka. ”Vem är du”, frågade han. Brudgummen svarade: ”Jag är fågeln i buren.” ”Är du fågeln i buren?”, sade konungen ”Nej, du är en trollkarl.” Brudgummen svarade: ”Väl kan jag, när jag vill, bliva lejon, björn, hund, falk och myra; men jag är likväl ingen trollkarl.” ”Nå, har man sett på värre”, sade konungen. ”Det har jag lust att se på en annan gång; men nu — spela upp spelemän — lustigt mina vänner! I dag skall vi ha en glad dag.” Och så blev där ett stort och glädjeligt gästabud.

När andra dagen kom skulle den nygifte åka ut med sin prinsessa; men bäst de åkte tillsammans kom där något liksom en sky och tog prinsessan bort från hans sida. När han nu kom tillbaka till konungens gård och kom ensam, blev där en sorg och ett väsen utan all ända. ”Ja, tänkte jag inte”, sade kungen, ”att du var en trollkarl; men, så sant jag heter kung, skall det kosta dig dyrt, om du ej skaffar mig min dotter igen.” Vad var nu för honom att göra. ”Man bliv falk”, sade han och så flög han bedrövad ut i den vida världen. Som han nu flög och såg sig vitt omkring, började han att känna sig hungrig. Då fick han se en gädda liggande på stranden av en sjö. Han slog ned på den och ämnade börja sin måltid, men gäd-

dan sade: "Skada mig inte utan hjälp mig ut i vattnet. Den stund kommer, då du behöver mig och då skall jag göra dig så gott igen." Falken hjälpte gäddan i vattnet och steg åter upp i luften och fortsatte sitt sökande. När han nu kände sig trött, slog han ned på ett högt berg. Som han satt där fick han syn på en springa i berget och fick lust att krypa in i den. "Man blir myra", sade han och blev till myra och kröp in i berget. När han nu var inkommen, vem kan beskriva hans häpenhet, när han fick se sin prinsessa sitta sorgsen och löska ett gräsligt troll, som nu reste sig upp och sade: "Hu, jag luktar kristet blod! — Jag luktar kristet blod!" "Kanske", svarade hon, "att någon nu far här förbi!" Nu fick trollet lust att släcka sin törst i kristet blod och skyndade sig ut om berget, men myran var icke sen att förvandla sig till karl och gick bort till prinsessan och sade: "Gud hjälpe mig! Jag är din man, trollet har dig och likväl, om jag ej skaffar dig till din fader igen, blir det mitt öde att genast mista livet." Prinsessan grät både av glädje och sorg. "Men vad skall vi nu göra", sade hon. "Jag rädes att trollet är dig för mäktigt. Du kan ej få makt över det och jag blir visst aldrig fri härifrån." "Vissste jag blott vari hans styrka bestod, så skulle vi nog hjälpa oss ut. Skulle du ej kunna få veta av honom. Är du rätt vänlig mot honom, nog får du då besked därom." Som de nu talade vid varandra hördes trollet komma, och prinsessans man var ej sen att säga: "Man blir myra", och så kröp han in till prinsessan och satte sig att lyssna. Det dröjde ej länge, innan trollets huvud låg åter i prinsessans knä och hon klappade och löskade honom. "Det finns väl icke på jorden, sade hon, någon så stark som du, och du måtte väl aldrig kunna övervinnas?" "Jo, svarade trollet, i ett berg vid din faders gård lever en drake, som varje dag får till föda tolv feta galtar. I den draken finns en hare, och i den haren finns en duva, och i den duvan finns en sten, och den som tog rätt på den stenen och kastade den på mitt berg, han skulle förstöra mig." Vid detta tal klappade prinsessan med sina fina händer det stygga trollet, som låg där så glatt och lyckligt, ty så vänlig hade hon aldrig tillföre varit, men myran blev ännu gladare och kröp ut ur berget och sade: "Man blir falk", och aldrig har någon falk flugit fortare än denna flög till konungens gård. Då han nu ej var långt därifrån förvandlade han sig åter till man och gick in i en torparekoja för att vila över natten. Bittida på morgonen kom en vallgosse där förbi med tolv feta galtar. "Vart skall du gå", frågade han vallgossen, "med dina feta galtar?" Denne svarade: "Jag skall gå till draken i berget, som var dag skall ha så många." "Jag har lust att gå med dig", svarade han. När de nu kom fram till berget rusade draken ut för att taga mot sina galtar. "Håll!", ropade han, som var med vallgossen. "De skall lika fort bliva

mina som dina.” ”Man blir lejon!”, sade han, och nu blev en strid mellan lejonet och draken, så att jord och stenar flög omkring dem. Äntligen blev draken förhaffad och sade: ”Låt oss pusta lite.” ”Ja men”, sade lejonet, och lade sig ned. ”Hade jag blott mina tolv feta galtar, så skulle jag plocka dig”, sade draken. ”Hade jag blott en oblat och tre droppar mässvin”, sade lejonet, ”skulle jag slå dig så små som sandkorn i havet.” Så begynte de slåss igen, men ingen av dem kunde bli den andre övermäktig, utan de måtte lämna varandra den gången. men draken fick inte sina tolv feta galtar. Så gick de tillbaka med galtarna, men den främmande stannade i torparekojan, medan vallgossen drev galtarna tillbaka till konungens gård. ”Varför kommer du tillbaka med galtarna?”, frågade konungen. Vallgossen berättade då, att en främmande karl hade kommit till honom och blivit ett lejon, som slagits med draken och drivit honom tillbaka i berget, men likväl inte haft kraft att göra av med honom. ”Hörde du honom inte önska sig något?” ”Jo”, sade gossen, han sade: ”Hade jag mig blott en oblat och tre droppar mässvin, så skulle jag slå dig små som sandkorn i havet.” ”Det skall jag snart hjälpa”, sade kungen och gav en oblat och en flaska mässvin till vallgossen och sade: ”Det skall du giva honom, när du hör honom önska sig det.” Följande morgonen skulle gossen driva tjugofyra feta galtar till draken, men, då han kom förbi torparekojan, kom densamme som förra gången i följe med honom. När de nu kom till berget, rusade draken ut, ännu hungrigare än förra gången, och fordrade sina galtar, men mannen svarade: ”De skall lika snart bli mina som dina.” ”Det ska vi dras om”, sade draken, och rusade bort mot mannen, som sade: ”Man blir björn”, och nu blev ett brottande så att hår och kött virvlade omkring dem. Äntligen blev draken förplustrad och sade: ”Låt oss pusta lite.” ”Ja men”, sade björnen. ”Hade jag mina tjugofyra feta galtar, sade draken, så skulle jag plocka dig.” ”Hade jag”, sade björnen, ”en oblat och tre droppar mässvin, skulle jag slå dig så små som sandkorn i havet.” När han nu hade sagt detta, kom gossen fram bakom buskarna och räckte honom oblaten och vinflaskan. Björnen åt och drack i en hast och for på draken och rev honom i tusen stycken. Då sprang en hare ut på fältet. ”Man blir hund”, sade björnen och sprang efter haren, tog honom fatt och rev honom sönder, och se, en duva sköt som en pil upp i luften. ”Man blir falk”, sade hunden och nu dröjde det ej länge innan han gripit duvan och rivit upp hennes mage och tagit stenen som låg däri. Med denna flög han nu glatt och lustigt mot det förtrollade berget, men då han for över en sjö, tappade han stenen mitt i vattnet. Sorgsen och övergiven satt han på stranden och visste sig ej något råd och önskade, att han själv låg på havets botten. Se, då plaskade det till

i vattnet, och en gädda stack upp huvudet, och i dess gap såg han stenen. Falken var ej sen att taga stenen och beslöt att ej släppa den förrän han kom till det rätta stället. Och när han kom över berget, släppte han ned stenen, och strax blev berget förvandlat till ett gyllene slott, och där satt prinsessan klädd i guld och ädla stenar och öppnade ett fönster för falken, som flög in och sade: ”Falk bliv man”, och han blev genast man och omfamnade henne, och nu stod glädjen högt upp i taket. Sedan for han med henne åter till konungens gård och där blev fröjd och bröllop igen, och där lever och bor de i dag som i dag är och mår ganska väl, ty jag snackade med dem i går, och folk lever som vet att tala om det.

Andra sagan: Rike Per Krämare

Det var en gång en krämare, som var mycket rik. Han hette Per och kallades Rike Per Krämare. Han hade en enda dotter. Nära honom bodde en fattig torpare, som hade en enda son. Per Krämare blev spådd, att denna gossen skulle få hans dotter till äkta. ”Det skall då inte ske”, sade han för sig själv och tänkte från den stunden ständigt på, hur han skulle kunna förhindra det. Det hände en dag, att torparen var borta på arbete, och att hans hustru icke heller var hemma. Då gick Per Krämare in i deras stuga, tog det lilla barnet, som låg och sov, och lade det i en kista och satte kistan i strömmen och såg med förnöjelse, hur strömmen tog den med sig. När nu kistan hann fram till en vattenkvarn, föll den ned under hjulet och kom det att stanna. När mjölnaren märkte, att kvarnen stannade, förundrade det honom, och han gick ner för att se, vad som kunde vålla det. När han nu kom ned, blev han icke litet förvånad, då han fann en liten kista under hjulet, men han blev dock ännu mera förvånad och häpen, när han öppnade den och fann ett litet barn ligga oskadat däri. Han tog barnet och beslöt uppfostra det.

Nu hände det, sedan flera år var förflutna, att Rike Per Krämare kom till mjölnaren, som berättade denna händelse och visade honom den flinke gossen, som han uppfött. Då bad Rike Per Krämare, att han skulle få den gossen i sin tjänst, och skickade honom till sin hustru med ett brev, vari krämaren befäller henne, att, så snart gossen framlämnat brevet, skulle hon uppelda bakugnen och kasta gossen in i den. Så hände det sig, att, när gossen var nära krämarens hus, mötte han en präst, som tyckte väl om honom och gav sig i tal med honom. Då gossen förtäljt för honom, hur underligt det med honom tillgått, kom det prästen så före, som om gossen vore det barnet, som det stackars torparefolket förlorat, och det föll honom i sinnet, att han borde bryta brevet och se, vad det kunde innehålla.

När han nu läst det blev han underlig till mods och visste ej vad han skulle göra, men när han en stund betänkt sig, rev han sönder rike Per Krämares brev och skrev ett annat i dess ställe, vari han förmanade krämarens hustru att vårda sig om gossen och vara mot honom som om det vore hennes eget barn. När nu Per Krämare kom hem och såg gossen leva, förundrade det honom, men hustrun berättade, hur allt tillgått. Då blev Per Krämare sorgsen till sinnes och gick till prästen och lovade vara mån om barnet, men han tänkte annat i sitt hjärta.

När nu en tid hade gått skickade han gossen till en jätte och sade: ”Nu skall du gå och hämta mig fyra hår av jättens skägg, och gör du det inte, så skall du mista livet.” Detta var ett svårt ärende för gossen och lång väg hade han att gå, för han skulle gå genom tre konungariket, innan han kom dit, där jätten bodde. Han tog likväl mod till sig och började sin vandring. När han kom till den första konungagården och natten började gå hårt på, bad han, att han måtte få bli kvar över natten. Där fick han höra, att i konungens trädgård stod ett träd, som alltid förr burit guldäpplen, men nu förlorat sin kraft, och att konungen lovat en stor belöning åt den, som kunde laga så, att det bar guldäpplen igen. Så gick han vidare och kom till den andra konungagården och bad att han måtte där få natthärbärge. Här fick han höra, hur vattnet i en hälsobrunn hade förlorat sin kraft, och att en stor belöning var utlovad åt den, som kunde skaffa vattnet sin rätta kraft igen. Så gick han vidare och kom till den tredje konungagården, då solen var nedgången, och bad att få vara där över natten. På den konungagården var en stor sorg däröver, att tvenne prinsar försvunnit, och ingen kunde skaffa kungen besked på, var de tagit vägen, fastän en stor belöning var lovad den, som det kunde. Så gick han vidare och kom till en flod, där tvenne kvinnor satt vid en färja och förde honom över. När de var komna ut på floden förtäljde de, att de var tvenne förtrollade prinsessor, att de ej kunde, så gärna de ville, nånsin lämna färjan, och de lovade en rik belöning åt den, som kunde hjälpa dem därifrån. När nu gossen kommit till andra stranden, gick han till jättens kula, men jätten var själv borta. I kulan satt en kvinna, som tog vänligt emot honom. För henne berättade han sitt ärende och den sorgen som var på de tre konungagårdarna och hos de kvinnor, som förde färjan. Hon fann välbehag i gossen och lovade hjälpa honom, men sade, att det också kunde hända att han miste sitt liv. Gossen tog mod till sig och sade, att han ville våga allt endast han kunde få sitt ärende uträttat.

När solen var nedgången, kom jätten in i sin kula, men gossen hade gömt sig under sängen. ”Jag luktar kristet blod”, sade jätten,

men kvinnan svarade, att hon skurit sig i handen. När nu jätten gått till sängs, beddes kvinnan av honom, att hon måtte få ligga vid hans sida. Då han fallit i sömn, ryckte kvinnan ett hår av hans skägg. "Vad var det?" ropade jätten. "Jag drömde", sade hon, "att på en konungagård hade ett träd, som bar guldäpplen, förlorat sin kraft, och att de sörjde däröver, efter ingen visste, hur det skulle kunna hjälpas." "Där ligger ett mördat barn begravet och när det kommer bort, blir trädet som förr", sade jätten och föll i sömn igen. När en stund var gången, ryckte kvinnan det andra håret av hans skägg. "Vad var det?" ropade jätten. "Jag drömde", sade hon. "Det var då ett evigt drömmande", svarade jätten, "Men vad drömde du?" "Jag drömde", sade hon, "att vid en konungagård var en brunn, där alla sökt och funnit hälsan, men att den nu hade förlorat sin kraft, och att ingen visste, hur vattnet skulle få sin kraft igen." "Där blev en soldat nedkastad i brunnen, när han tages upp, blir vattnet lika kraftigt igen", svarade jätten och somnade in. Längre varade ej hans djupa sömn förr än kvinnan åter tog sig dristighet till och ryckte det tredje håret av hans skägg. "Vad var det?" sporde jätten, förgrymmad. "Jag drömde", svarade kvinnan. "Det var då ett evigt drömmande", röt jätten, "Men vad drömde du?" "Jag drömde", sade hon, "att på en kungsgård tvenne prinsar blivit bortrövade, och att konungen och drottningen ej hade ro varken natt eller dag för sin svåra sorg; att de sökte, och allt deras folk sökte, men de kunde ej finna dem, och de visste sig nu ingen råd." "Hade de min käpp och förstod att slå med den tre gånger på de stora stenarna, som står vid min port, skulle de snart få se prinsarna komma fram", svarade jätten och tog åter till att sova. Kvinnan dröjde en lång stund innan hon vågade för fjärde gången väcka jätten, men tog sig äntligen mod till och ryckte det fjärde håret av hans skägg. "Vad var det?" röt jätten till och reste sig upp i sängen. "Ack, jag olyckliga, som råkade drömma igen", svarade den förskräckta kvinnan. "Det var då ett evigt drömmande, akta dig för att drömma mera", sade jätten i vredesmod, "Men vad var det du drömde?" "Jag drömde, att de kvinnor, som i så många år fört färjan, var ett par rövade prinsessor och att de ej kunde bliva befriade från färjan, hur gärna de ville, och att de bitterliga sörjde och grät däröver." "Förstod de sig på, att när de förde någon över, springa upp på stranden, så snart de kommit fram och vända färjan och säga: 'Nu kan du sitta där så länge som vi suttit där', så blev de befriade, och den de fört över fick sitta där i stället", svarade jätten. Jätten låg snart åter i djup sömn, men gossen, då han hörde snarkandet, var ej sen att krypa fram under sängen och taga jättens käpp och gå ut. När han nu var utkommen ville han försöka käppen, och slog först tre gånger på

stenen till höger, och den ene prinsen sprang ut ifrån den, och sedan tre gånger på stenen till vänster, och den andre prinsen hoppade ut, och båda tackade honom, men när han såg sig omkring, märkte han, i den skumma natten, en tredje person, som kom till dem, och blev högeligen förfärad. Snart stillades likväl hans ångest, då han igenkände den beskedliga kvinnan, som nu kom för att bedja dem skynda sig och som ville vara dem följaktig. När de kommit ner till strömmen, lovade gossen kvinnorna, att om de skyndade sig, skulle han, så snart han kommit över, säga dem, hur de skulle bli tvenne prinsessor igen, som de hade varit. Kvinnorna arbetade allt vad de förmådde för att sätta dem i hast över, men när de kommit upp från färjan, sade gossen: "När ni härnäst för någon över, skall ni skynda er upp före honom i land och vända färjan om och säga: 'Nu kan du sitta där så länge som vi suttit där.' så blir ni åter prinsessor." När nu gossen hade sagt detta, fick de se jätten komma, med stora steg och i vredesmod, ned till stranden. "Skynda er hit", ropade han, så att det skallade i bergen, till kvinnorna, som i största hast rodde färjan till stället där jätten stod, och sade varandra, att de skulle på honom pröva gossens råd. Med sådan fart hade väl kvinnorna aldrig förr fört färjan som nu, då de satte över jätten, och hur stor hast än denne hade var dock de hastigare; ty, innan han hunnit resa upp sin obäkliga kropp, stod de på stranden och snurrade färjan om och sade: "Nu kan du sitta där, så länge som vi suttit där!" Jätten förgrimmades svårliga och röt sin förbannelse över kvinnorna, som skyndade sig av all makt från den ort, där de tillbragt så många sorgliga år. Emellertid blev jätten fånglad vid färjan, och rädslan för jättekarlen avhöll resande från att färdas den vägen, så att tid lämnades honom att i sin enslighet nedsvälja sin harm.

Gossen fortsatte tillsammans med kvinnan och de båda prinsarna sin hemfärd. När de nu var komna till första konungagården, blev konungen, då han fick se prinsarna, övermåttan glad, och gav åt gossen kostbara föräringar. Sammanledes ock på de andra konungagårdarna fick han, då han givit trädet och brunnen deras kraft igen, stora skänker i guld och silver, så att han väl behövde kvinnans hjälp för att bära alla sina rikedomar fram till Rike Per Krämares hus, där han åt krämaren lämnade fyra hår av jättens skägg och visade honom den stora rikedom han fått och sade, att samma rikedomar kunde tillfalla var och en, som vågade färdas till jättens boning. Nu var Rike Per Krämare mycket snål och började från den stunden tänka på att resa till jätten. Det dröjde ej länge, innan han gav sig åstad och skyndade sig, så fort han kunde, igenom de tre konungarikena, tills han kom till färjan, där jätten ännu satt. När han fick se jätten, blev han rädd, men, vad ingen annan vågat, vågade

Per Krämare dock, i hopp att vinna så stora rikedomar. Han steg i färjan till jätten, som förde honom över, men när de var komna till andra stranden, sprang jätten upp och vände färjan om och sade: ”Nu må du sitta där, så länge som jag suttit där.” Och där sitter Per Krämare och för folk över ännu i dag som i dag är, och där blir han sittande, men gossen växte till och blev en bård karl och gifte sig med krämarens dotter och fick hans gård, och där bor de i denna dag, och jättens piga bor hos dem, och de må alla ganska väl, ty jag talade med dem i går, och folk lever, som kan snacka om det och säga att det är sant.

Tredje sagan: Kung Lindorm

Det var en gång en kung, som hette Lindorm. Med honom var det så beskaffat, att han var människa om dagen och orm om natten. Han hade haft många drottningar, men de hade alla dött på bröllopsnatten. När nu kungen friade till en förnäm mans dotter, blev hon förfärad och visste icke vad svar hon skulle giva. Hon samrådde då med sin fader, som var en vis man, och gav henne det rådet, att hon skulle hava på sig tre särkar på bröllopsnatten och att hon för var gång hon hörde ropas: ”Skjut skinn”, skulle hon tigande och i hast avdraga en särk, och sade, att hon då skulle få se, hur på samma gång ett ormskinn sköts av den förvandlade kungen, och att, sedan hon trenne gånger gjort detta och kungen skjutit tre skinn från sig, skulle förtrollningen vara löst och ingen fara mera för hennes liv. Sedan hon nu fått detta råd, trodde hon därpå, gav kungen sitt jaord, och ett ståtligt bröllop blev på kungsgården.

När nu bröllopsnatten var kommen och kungen skulle leda sin unga brud till brudkammaren, ömkade sig alla över den sköna bruden, som gick den vissa döden till mötes, men hon var vid gott mod och tänkte på sin faders försäkran och gick till sängs med kungen. När det led mot midnatten, blev kungen förvandlad till en ryslig lindorm och ropade: ”Skjut skinn”; då skyndade hon sig att draga av den ena särken och fick se hur ett skinn sköts från ormen. Sammalunda gjorde hon då ormen andra och tredje resan ropade: ”Skjut skinn”, och hur stor blev icke hennes glädje då hon nu såg förtrollningen löst. Men ännu gladare blev kungen, som från denna stund höll henne ännu kärare. När kungens folk om morgonen kom in för att, som vanligt, bära ut drottningens lik, föll de alla i förundran över att de fann drottningen levande och kungen glad. Nu blev stor fröjd på kungens gård, men kungens moder sörjde däröver, emedan hon gärna ville vara den förnämsta kvinnan i riket.

Så hände sig någon tid därefter att kungen måste draga i örlig

långt bort i främmande land. Då han nu var borta, födde drottningen en son, varöver kungens moder låtsade sig bliva mycket glad och sade att hon och ingen annan fick underrätta kungen om den glada nyheten. Men hon var i sitt hjärta mycket ond på drottningen och önskade ingenting hellre än att bliva av med henne, för att hon själv måtte komma i desto större ära. Därför skrev hon nu till kungen ett mycket smädeligt brev om drottningen och berättade att hon framfött en valp. När kungen läst detta brevet, blev han mycket bedrövad och skrev till sin moder och bad henne låta döda drottningen och hennes foster. Kungens moder blev mycket glad för detta och lämnade drottningen och hennes barn till en skogvaktare, som fick befallning att gå långt in i den mörkaste skogen och göra slut på deras liv.

När nu skogvaktaren var kommen med dem långt in i skogen, hade han icke hjärta i sig att fullborda gärningen, men visste sig icke levandes råd, hur han skulle kunna undslippa den gamla drottningens vrede. Då samrådde han med drottningen, som lovade, att, om han ville skona hennes och hennes barns liv, skulle hon gå långt, långt in i den mörkaste skogen och aldrig mera komma till kungens gård. Skogvaktaren skaffade nu några torftiga kläder åt drottningen och hennes barn, men själv tog han deras kläder och slaktade en bock och doppade dem i blod och visade dem för den gamla drottningen såsom ett bevis på, att gärningen var fullbordad. När nu drottningen var lämnad ensam med sitt barn, vandrade hon allt längre och längre in i skogen, tills hon trött och hungrig kom, just när solen gick ner, ut på en grön plan, på vilken stod, ej långt från henne, ett stort och präktigt slott. Dit gick hon med sitt barn, men när hon kom in i slottet, blev hon högeligen förundrad över att hon i hela slottet ej såg en endaste människa. Hon gick från rum till rum, men alla var tomma. Äntligen kom hon in i en stor sal, där ett bord stod dukat för tre personer och mycken mat var framsatt, men hon såg ingen levande varelse. Om jag här skulle stilla min hunger, tänkte hon, måtte det väl ursäktas mig, och hon åt av den framsatta maten. När hon nu hade ätit gick hon vidare och kom in i en kammar, där tre sängar stod tillredda, men ingen människa förmärktes någonstades. Som hon kände sig mycket trött, tog hon ett hyende⁴⁴ av den ena sängen, och lade sig under den med sitt barn. När hon så hade legat en stund, väcktes hon av ett starkt susande i luften såsom av tunga vingeslag. Det dröjde ej långt därefter, förrän hon fick höra människoröster i den stora salen. Hon blev underlig till mods därvid, men visste sig ej annat råd än att ligga tyst och stilla. Då hon nu låg och var bekymrad över, vad slut detta skulle taga,

⁴⁴”Hyende”: kudde.

se, då steg i rummet tre karlar, som gick bort och lade sig i var sin säng. När de nu lagt sig, begynte de tala med varandra. "Vad det är sorgligt", sade den ene, "att vi, som är födda prinsar, skall var morgon bliva tranor och nödgas leva hela dagen bland oskälige djur. När skall det bliva annorlunda för oss?" "Ack", suckade den andra, om här blott funnes någon, som ville förbarma sig över oss och hjälpa oss från förtrollningen." "Nog finns den, som ville", sade den tredje av prinsarna, "men hur skulle hon kunna få veta, om hon samlade ängdun och därav gjorde tre skjortor och mötte oss med dem i porten, när vi om natten kommer hem, och höll en för vardera av oss, så vore vi hjälpta." "Och om hon än visste det, hur skulle hon kunna låta bli att gråta, när hon tänkte på vår olycka, och akta sig att ingen tår föll ner på hennes arbete och förstörde alltsammans." "Mig undrar", sade den yngste av prinsarna, "vem det kan vara, som varit här i afton och ätit av vår mat. Säkert finns här någon i slottet eller har här varit någon, ty hyendet under mitt huvud är borta." Under sådana samtal insomnade prinsarna, men drottningen gömde väl deras ord och begrundade dem.

När dagen började gry väcktes hon av samma susande i luften, som hon hört kvällen förut. Fönsterna flög upp och de tunga vingelagen avlägsnade sig allt mer och mer, tills det åter blev i och kring slottet tyst som i graven. Drottningen kom då fram med sitt barn och gick ned till ängen, där hon började samla ängdun och hur mycket hon än plockade tycktes det henne, att där var lika mycket kvar. Det dröjde dock länge, innan hon hann samla så mycket, att hon kunde börja sitt arbete. Emellertid gick den ena dagen som den andra och hon gömde sig så väl i slottet, att ingen visste, att hon fanns där. Prinsarna förmärkte likväl, att varje afton var där ätet av deras mat, och den yngste av dem fick var natt ligga utan hyende under sitt huvud. När det så hade stått om en rund tid, hade drottningen tre skjortor färdiga; men då hon tagit de sista styngen på den tredje skjortan, hade hon blivit så glad, att hon gråtit av glädje och en tår råkade att falla på ena ärmen. När kvällen kom tog hon skjortorna och gick med dem ned till slottsporten. Längre bidade hon där, innan hon hörde något susande i luften, men äntligen närmade det sig, och hon skyndade sig att hålla fram den första, den andra och den tredje skjortan, och se, så fort hon hann att framhålla en skjorta, stod för henne en skön prins. Skönast var dock den yngste prinsen, men han, som råkade få den skjortan, på vars ärm drottningen fällt en tår, fick i stället för nagel en liten klo på vänstra lillfingret. Det skulle ej vara värt att bjuda till att beskriva den glädje, som nu blev i hela slottet. Från alla håll kom människor fram, som emottog prinsarna och fröjdades med dem, och de kunde ej fulltacka den sköna drott-

ningen, som löst den förtrollning, vari slottet så länge befunnit sig. När så en tid hade gått, blev den yngste prinsen kung och kallades kung Trana och gifte sig med drottningen, och när året var om, hade han med henne en son.

Emellertid hade kung Lindorm kommit hem från örliget till sitt slott, men där fann han ingen glädje, ty han kunde aldrig upphöra att tänka på den kära drottningen, som han förlorat. Då det nu tycktes honom, att den ena dagen blev sorgligare än den andra, fastän han nu varit där i flera år, trivdes han ej längre hemma, utan han tog sig före att draga ut i skogarna på jakt. Så hände det sig en dag, bäst de små prinsarna lekte på ängen utanför kung Tranas slott, att de fick höra ett jakthorn inne i skogen. Då sprang prinsarna in i skogen och kom till det stället, där jaktsällskapet var samlat. När kung Lindorm fick se pojkarna, fattade han ett sådant tycke för den ene av dem, att han gärna ville behålla honom hos sig för alltid. Då frågade han pojken, var han hörde hemma. ”Där borta i slottet”, svarade pojken, och så red kung Lindorm med honom till kung Tranas slott. När kung Lindorm trädde in i slottssalen, såg han drottningen sitta i sitt högsäte sömmande guld och silkeskläder åt sina söner. Då han nu betraktade henne, igenkände han sin egen drottning, som han trodde längesedan död, och han stannade bestört och betagen av fröjd. Drottningen blev inte mindre glad, men tordes ej yttra sin glädje, emedan hon fruktade kung Trana, som hon hade mycket kär. Bägge kungarna samtalade nu med varandra om, vilken som skulle äga drottningen, men då ingen av dem ville avstå henne och då drottningen ej ville säga, vilken av dem hon helst ville tillhöra, fann kung Trana på ett råd och talade därom hemligen med kung Lindorm. Då övertalade de drottningen, att hon skulle äta en salt sill och sätta sig för spiseln, men emellan sig hade de gjort det avtal, att den, av vilken drottningen beddes om dricka, skulle äga henne. När de nu en stund suttit vid spiseln och samspråkade, sade drottningen:

Kung Trana har jag hjärtligt kär;
Kung Lindorm, giv mig att dricka.

När hon hade sagt detta, flydde glädjen för alltid från kung Trana och hans slott, men drottningen följde med kung Lindorm. Under resan berättade hon för honom om den gamla drottningens elakhet. När nu kungen var kommen hem på sitt slott, lät han sätta den gamla drottningen i fångtorner, för att hon ej mer skulle störa deras lycka. På slottet blev nu tillrett ett stort gästabud och en stor glädje var det för alla, att den goda drottningen var kommen tillbaka, men det är berättat, att drottningen själv blev aldrig mera glad, ty hon

kunde inte glömma kung Trana.

Göromål vid mårtensdagstiden

Vid mårtensdagstiden riktigt hopade sig göromålen på byamännen. Man skulle då hava *brandsyn*, *åldermansombyte* och vid samma tillfälle göra upp byns årsräkenskaper eller, som de kallades, *mårtensdagsräkenskaper*.

Brandsyn

Då husen var uppförda av ytterst brännbara ämnen och gårdarna byggda så nära intill varandra, att, om elden kom lös i en av dem, var alla de andra nästan utan räddning förlorade, var det ock nödigt, att man hade den strängaste tillsyn av alla eldstäder i byn. Byamännen församlade sig därför vid mårtensdagstiden och tågade samfällt från hus till hus för att hålla brandsyn. Vid detta tillfälle undfägnades gubbarna hederligt på alla ställen och hade alltid med sig byns fäherde, "hören", som under de lediga vintermånaderna, då han ej hade något bestyr med gubbarnas kreatur, var en slags kringgångsnarr för gubbarna själva, och i de byar, som hade en gemensam tjur, vilken föddes några dagar på varje hemman allt efter hemmanets storlek, följde han alltid med tjuren och hade sin föda av samma husbonde som denne. Vid brandsynen fick han aldrig saknas. På alla ställen, dit det allt mer och mer i munterhet stigande brandsynslaget kom, sjöng han lustiga visor och muntrade alltjämt med samma putslustiga upptåg och sinnrika infall, som alltid emottogs av samlingen med samma hjärtliga skrattsalvor. I prästgården iaktogs av laget, hur högt än munterheten stegrats, ett visst yttre allvar och fäherdens sånger, som annars alltid bar anständighetens prägel, kunde här på det högsta bliva något stormande. Den fäherden, som jag bäst minns, hade tjänt som soldat vid "Hamiltonarna"⁴⁵ och där utbildat hos sig, om just icke mod, dock ett visst översitteri, varmed han kunde här framstå och med brännvinsglaset i hand sjunga bland gubbarna denna sin favoritvisa.

Du, som har land och konung kär,
Och i ditt bröst svenskt hjärta bär,
Träd dristigt in i laget här,
Där allas önskan är:
Lev landets far

⁴⁵"Hamiltonarna" eller Hamiltonska regementet: ett värvat infanteriregemente som under några år var förlagt i Malmö. Det fick sitt namn efter regementchefen, som 1741–1758 var överste greve Gustaf David Hamilton på Barsebäck.

I många dar
Till Sveriges heder och försvar!
Den, som sitt liv för Gustav spar,
Ej någon ära har.

När som allt ogräs borta är,
Först åkern ädla frukter bär,
Ej något avskrap då förtär
Den must, som honom när.
Ej äran bor,
Där man städs tror;
Vid skönsta blomman nässlan gror;
I mången stjärnprydd matador
Ett harehjärta bor.

Låt fritt pultron⁴⁶ ur tjänsten gå,
När kriget börjar allvar få,
Blott att de äkta hjältar stå,
När som det gäller på.
Res dem en stod,
Som visat mod,
För kung och land ej spart sitt blod;
Men sänk dens namn i glömskans flod,
Som visat sig marod.⁴⁷

Kom drickom nu av denna bål
Vår kungs, prins Karls, prins Fredriks skål!
De äran ha till föremål,
Pultroneri ej tål.
I hjältars spår
Vår Gustav går,
Han främst i ärans tempel får
Det rum, som krönta hjältar når,
Hurra! Hurra! Gutår!

Brandsynen besiktigade vanligtvis först alla skorstenar och bakugnar i husmanskojorna, där vid en eldsvåda ingenting var att förlora, och där dels detta medvetande, dels fruktan för alla utgifter gjorde, att mindre omsorg användes på eldstädernas underhållande, och där därför all möjlig stränghet var nödig. Därifrån gick tåget med ännu ofördunklad syn till de mera förmögne, där först stugan besöktes,

⁴⁶"Pultron": feg stackare.

⁴⁷"Marod": feg stackare, särskilt en soldat som gör sig sjuk för att slippa att vara med i striden.

och öl och brännvin förtärdes under sång och allehanda glam. Munterheten stegrades på varje ställe; skorstenar och bakugnar slogs så småningom i förgätenhet. En och annan av gubbarna kunde väl till en början, då de lämnade gården, falla in med den anmärkningen: "Vi glömde ju att se efter eldstäderna". Mot slutet upphörde även denna anmärkning; huvudsynspersonalen förminskades så småningom, och de, som stod pallen, hade alltför dunkel syn för att ens vilja bjuda till att syna. I skymningen kunde man ännu få se eller åtminstone höra det till några få sammansmälta bradsynståget sträva under avsjungandet av någon marsch, fast just icke i marschtakt, hem till sina boningar, och bland högst avbrutet sjungande igenkände man ännu fäherdens hesnade stämma, som framskrålade:

Låt fritt pultron ur tjänsten gå,
När kriget börjar allvar få.
Blott att de äkta hjältar stå,
När som det gäller på.
Res dem en stod,
Som visat mod.
För kung och land ej spart sitt blod,
Men sänk dens namn i glömskans flod,
Som visat sig marod.

Mången skulle till äventyrs tycka, att en sådan brandsyn var mindre ändamålsenlig, men den uppfyllde dock fullkomligt sitt ändamål, och jag kan ej erinra mig någon betydligare eldsvåda i ett sådant byhem. I de fattigas kojor granskades eldstäderna med ännu klar syn och med största noggrannhet, men, där ymnig traktering kunde vanka, var det mer än troligt, att den välmående ägaren, som hade så mycket att förlora, självmant sörjde för en så viktig sak som eldstädernas tillbörliga vård.

Mårtensdagsräkenskaperna

Alla åboar i varje byalag samlades på Mårtensdag hos den avträdande åldermannen, för att dels utvälja till denna lönlösa och i följe därav mycket besvärliga syssla en annan, dels ock för att avsluta årsräkenskaperna. Sedan gubbarna lägrat sig kring det långa furerbordet, på vilket fanns ölbägare, bröd, smör och ost till gemensamt bästa och ett par stycken kriter för revisorerna, framträdde värden med brännvinsflaskan under armen, och sedan ölbägaren, beledsagad av sitt "syngott" (signe Gott) gått från mun till mun, söp han gästerna till, varefter brännvinsglaset med sitt "Gutår!" (ett ord lika oskiljaktigt från glaset som syngott från bägaren) gjorde sin

rund kring laget. Sedan välkomstsupen gått, gömde den avträdande åldermannen brännvinsflaskan, tills han fått tillbörlig decharge⁴⁸. Han föredrog nu, underhjälp av sitt minne och anteckningarna på bjälkarna i stugan, årsräkenskaperna, vilka, då de särskilda posterna sällan var upptagna i samma myntsorter, gav revisorerna tillräckligt huvudbry vid, som de kallade det, ”sammaneringen” (uppsummandet). Så kunde redovisaren t.ex. säga: ”Jag har betalt till en ’stambock’ (stambok) tre mark och fyra styver; till en annan en daler och på en styver när 5 sk.; till en brandskadad 1 r:dr 49 sk., och till en annan en niomarkare och en plåt.”⁴⁹

På sådant sätt fullföljde han sina uppgifter, och blev merendels både revisorer och redogörare inledda i en sådan labyrinth, att denne senare äntligen efter många fåfänga ansträngningar fann sig föranlåten avbryta hela räkningssystemet ungefär så här: ”Det vet icke fan, hur vi sitta här och räkna, men det är på min själ visst och sant, att jag har betalt ut sextiofem daler och några styver, men styverna dem ger jag en god dag.” ”Nå efter du svär, bror”, sade revisorerna och fattade med glädje i tråden för att ledas ur labyrinthen, ”så skriver vi upp det”, varpå de ritade på bordet var och en med sitt kritstycke en sexa, en nolla, en femma, — 605. Ty så skrevs av bönderna och en stor del av skånska adeln sextiofem på den tiden. Då huvudsumman var given, började en var att uträkna på sina fingrar, vad han skulle betala, men mången betalade dock på en höft. Penningarna lades på bordet. Åldermannen uttog sina 65 daler, och det, som händelsevis genom missräkning blev över, lades åsido och användes, hellre än att man skulle inveva sig i nya räkningssystem, till allmänt bästa.

Sedan åldermannen redogjort för utgifterna och fått dem betäckta, började redogörelsen för inkomsterna. Dessa bestod särdeles i de böter, som erlades enligt inskrifningarna i knävlingarna. Då dessa skulle fördelas på byn, blev gubbarna sällan ense om fördelningsgrunderna, varför det merendels alltid beslöts att taga en genväg och supa upp dem allesammans. Sedan detta beslut blivit verkställt, åtskildes laget och den avträdande åldermannen lämnade bytrumman till den tillträdande, som i en tågstump slängde denna sin utmärkelse på ryggen och gick. Det var vid hemgåendet från ett sådant åldermansombyte, som bytrumman förlorade botten därigenom, att den nya åldermannen råkade sätta sig i den, då benen på en slipprig väg gick undan honom.

Även gummorna i byn hade vid denna tiden årligen en lustig dag, då de åtföljda endast av åldermannen gick så kallad *gåsagång*.

⁴⁸”Decharge”: (här) ansvarsfrihet.

⁴⁹1 plåt = 2 daler, 1 daler = 4 mark, 1 mark = 2 skilling, 1 skilling = 4 styver.

Gåsagång

Alla byns gäss gick i en flock på fäladen hela sommaren och på de uppgivna vångarna, sedan inbärgningen av all säd försiggått. För att kunna åtskilja dem, hade varje nummer i byn sitt särskilda gåsmärke. En hade en inskärning i gåsens vänstra, en annan i dess högra fot, en tredje två inskärningar i vardera fötterna osv. När höstbetet upphörde att anlitas och gässen skulle insättas på stian, samlades på en bestämd dag alla gummorna i byn och gick från gård till gård och från hus till hus för att besiktiga alla gäss och se till, att envar hade sina och endast sina. Denna kringvandring kallades *gåsagång*. Den, som hört vad väsen en gåsflock gör, då man kommer in bland den, och icke heller är okunnig om, vad buller ett par tjog kärringar kunna åstadkomma, kan göra sig begrepp om de bullersamma uppträden, vartill denna gåsagång gav anledning. Efter denna mönstring av byns gäss, vid vilken utom åldermannen ingen karl var närvarande, hade gummorna sig en rolig afton, en art junta. Där sammansköts till den öl och brännvin, vilket de förtärde under allehanda glam, som steg i livlighet i samma mån som brännvinet sjönk i flaskan. Längre fram på aftonen kom även gubbarna till gåsagillet för att hjälpa sina gummor att förtära Guds gåvor, och gjorde det med nöje, under det gummorna fortsatte sitt snack. ”Vet ni vad, systrar”, sade en gång en bland dem, ”I natt var en tjuv i vårt mathus. Han gick in genom fönstret och trampade lika ner i min syltemjolkstunna, men vid det, att det plaskade till, ropade far ’Vem är där?’ och sprang upp, och tjuven var inte sen att lista sig bort. Vi tände ljus, och när vi kom ut, låg hans träsko kvar i syltemjölken, men tunnan stod Gud ske lov på sitt ställe. Visst hade han stänkt litet omkring sig, men det var en bagatell.” ”Var du inte lycklig, syster, som fick behålla din syltemjolk”, invände den andra. Denna lilla historia tyckes till äventyrs vara obetydlig, mindre värd att antecknas och knappast läsbar, men den är dock karaktäristisk och bevisar, hur fördomsfria böndernas magar var den tiden.

Vid denna gåsmönstring var det, åtminstone i äldre tider, en sed, att för god ordnings skull mönstra även alla byns pigor. hur därmed tillgått, och hur pigorna nödigt ville underkasta sig gamla formaliteter, må läsaren inhämta av följande domboksutdrag.

Utdrag ur häradsrättens i Anderslöv protokoll för år 1704

Pigan Hanna Larsdotter i Anderslöv, tillika med hennes antagna fullmäktige advokaten herr Petter Lundal, för rätten framstod och

erhöll med laga stämning sig ha incitera⁵⁰ låtit, samtliga byamännen och deras hustrur i Anderslöv förutom Clas Anderssons, Söder Mårten Hanssons, Norre Mårten Hanssons och änkan Bengta Rasmussons, ingav en skriftlig inlaga, varuti bemälte Hanna Larsdotter sig över berörde hustrur besvärar, att de vid den nu i år hållna och så kallade gåsagången, genom jordgumman Ingeborg Anders Jönssons i Anderslöv, låtit syna och mjölka henne, samt med vredesmod gått till hennes matfaders Sören Anderssons hus henne att skada och skymfa, så ock tagit henne med våld uti hennes matfaders bortovarelse, samt hållit händerna på henne uti prästemoderns närvaro och lagt henne oära till, i det de bundit klut på hennes huvud liksom görs med horor, vilket allt de utan någon överhets order sig företagit: varför påstås, att de för en slik otillbörlig medfart plikta och de förorsakade rättegångs expenser⁵¹ till 12 daler silvermynt ersätta måtte, som själva skriften ad acta⁵² vidare innehåller.

Åldermannen Per Nilsson var tillika med en del av hustrurna och deras män å svarandernas vägnar till vedermäle och berättade åldermannen, att när hustrurna, efter vanligheten, gått gåsagång och översett byns gäss, kom de i hans hus att hålla gåsagille, och ville ha alla pigorna samlade att se dem över om någon fattades något, som alltid ske plägar⁵³, då Hanna Larsdotter höll sig undan, varför de ville ha bud efter henne och sände åldermannens piga till henne, men hon ville inte följa med, då några andra hustrur gick efter henne, som åldermannen inte vet vilka de var. När hon nu kom, var alla de andra bypigorna i stugan, varpå hustrurna tog först fatt på en och så på en annan och översåg deras bröst, men när de kom till Hanna Larsdotter, syntes dem att hon såg inte ut som de andra, varöver de misstänkte henne och sade att hon skulle binda på huvudet, men hon menade att hon det inte behövde, då Pehr Franssons hustru sade: ”Jo, du måste göra det, eftersom du går ut på gatan barhuvad, mig, mina barn och kreatur till skada”, vartill Hanna Larsdotter svarade: ”Det är desto bättre att du har inte många kreatur”, men hustrun sade: ”Har jag icke till äga, så har jag till lega, att det således kan vara lika mycket, du har väl förtjänat att ha en klut på, när du går på gatan”, då hon svarade: ”Jag tar gärna en lase⁵⁴ på huvudet när jag går ut, och jag varken skall gå dig eller någon annan till hinder”, varpå åldermannen sade: ”Hanna nu talar du rätt. Skam få mig hade du icke när sagt sanningen”, då hon gick ut och åldermannen gick upp till prästen. Emellertid sade prästhustrun att

⁵⁰”Incitera”: instämna (inför domstol).

⁵¹”Expenser”: utgifter.

⁵²”Ad acta”: till handlingarna.

⁵³”ske plägar”: brukar ske.

⁵⁴”Lase”: trasa.

Hanna skulle komma till henne, varför åldermannen med hustrurna gick efter henne, men hon hade krupit upp på loftet och gömt sig, då åldermannen gick upp till henne och bad henne gå ner till prästhustrun, men hon ville i förstone inte, dock gick hon sedan till henne, och när hon kom dit, talade prästhustrun med henne, då de åter såg bröstet på henne och tycktes dem att de inte var som de borde vara, varför ville de binda en klut på henne, men hon slog bort den och sade att hon ville själv binda på huvudet när hon det förtjänat hade, varmed de skildes åt, varjämte jordgumman berättade att hon inte fick röra bröstet på henne, varav de fattade misstankar på henne, vilket allt de gjort av en gammal vana, som när gåsagång hålls varit observerad. Fullmäktigen replikerade att en slik ogrundad plägsed⁵⁵, som alldeles strävar emot lag, inte kan svarandernas profana⁵⁶ procedere⁵⁷ undskylla, helst Hanna Larsdotter är därigenom en ärerörig tillvitelse tillagd, och kommit därför i allmänt rykte, varför hon nu som förr påstår, att käranderna behörigen plikta måtte.

Herr befallningsmannen Jonas Åkeson tillika med nämnden berättade, att uti dels byar har de det manér, att när de hålla gåsagång, besiktiga de ock bröstet på pigorna, eftersom de har den ogrundade tanken, att där någon piga, som inte hållit sig riktigt, gick med flätat hår, skulle havande kvinnor med deras foster samt boskapen ha skada därav och med särdeles sjukdom bliva behäftade.

Q.⁵⁸ Om svaranderna påstår att övertyga Hanna Larsdotter om något otillbörligt? R.⁵⁹ Nej, det söker de inte, ej heller vet de något oanständigt med henne, utan har de förnämligast⁶⁰ därför fattat misstankar till henne, eftersom hon inte velat så väl som de andra pigorna låta besiktiga sina bröst.

Resolutio⁶¹

Emedan ex actis⁶² befinnes, att hustrurna där i byn, förutom Clas Anderssons, Söder och Norre Márten Hanssons samt änkan Bengta Rasmussons, ha vid den så kallade gåsagången, samlat pigorna där i byn, och uti jordgummans närvaro velat besiktiga bröstet på dem, då de ock för sig fordrat Hanna Larsdotter, som de förment sig inte så förhållit, att hon borde gå med flätat hår som andra pigor, utan velat tvinga henne att gå med betäckt huvud, vilken olaga medfart de därmed sökt att ursäkta, att så väl där, som uti andra byar, skall

⁵⁵”Plägsed”: sedvänja, bruk.

⁵⁶”Profana”: (här) ogudaktiga, hädiska, vanvördiga.

⁵⁷”Procedera”: (här) gärning, handlande, beteende.

⁵⁸”Quresstio”: fråga.

⁵⁹”Reponsum”: svar.

⁶⁰”Förnämligast”: framför allt.

⁶¹”Resolutio”: utslag, dom.

⁶²”Ex actis”: enligt handlingarna.

av ålders tid varit brukligt, att när hustrurna gått den så kallade gåsagången, har de pigorna i byn för sig fordrat och deras bröst besiktigat, eftersom de haft den ogrundade tankan, att där någon som höll sig för en ärlig piga och det inte var gick med flätat hår, skulle så väl barnen, som boskapen därav ha skada, men för övrigt rätten förklarar, att de Hanna Larsdotter inte otillbörligt eftertala kan, utan förnämligast⁶³ fattat denna misstanke, eftersom hon vägrat att låta besiktiga sina bröst; fördenskull har ting-rätten, till följe av det 20 kapitlet tingsbalken § 1 för rättvist beprövat, att bemälda hustrur, förutom dem, som inte varit härvid tillstädes, bör för den Hanna Larsdotter tillagde ogrundade beskyllning plikta sina 3 daler och blir härjämte allvarligen förelagda, att en annan gång med ett så olaga procedere innehålla, så framt de icke behörigt straff därför vilja undergå. Och som de Hanna Larsdotter denna process förorsakat, så bör de och likmätigt⁶⁴ kungliga förordningen, ersätta henne dess rättegång omkostnad med åtta daler silvermynt.

L. B. Rosensparre.

Urtima bysammankomster

Utom de många ordinarie förpläningar och gillen, som fanns den tiden i byhemmen, hade de även stundom några urtima sammankomster, ofta föranledda av för mycken pratsamhet på de ordinarie.

Skvallertunna

Om det bevistes, att någon sagt om en annan en osanning, som kunde vara förklenlig för dess goda namn och rykte, blev han, för att på ett högtidligt sätt skaffa den förfördelade upprättelse, dömd att erlægga *skvallerpotta* eller *skvallertunna*, mot vilken dom det ej var rådligt att bjuda till att vädja. Öl och brännvin måste då av ljugaren anskaffas, och laget samlades på någon bestämd dag hos åldermannen för att förtära det. Ljugaren framträdde då med glas i hand och sade: "Vad jag sagt om den eller den personen är skamligt förtal och har ingen grund, varför jag nu tager denna lögnen i mig igen." Härpå tömde han sitt glas, fick den förfördelades tillgift och förlåtelse och åtog sig sedermera att hela aftonen, såsom en villig

⁶³"Förnämligast": framför allt.

⁶⁴"Likmätigt": i enlighet med.

botövning, vara en stilla törstig åskådare av, hur de andra tömde hela resten av det kontribuerade.

Tjuvatunna

Då bonden den tiden aldrig själv var sakkörare utan alltid, även vid obetydliga tillfällen, måste, om han ville hava sin sak underställd domares prövning, anlita en advokat, vilken han fruktade dels därför, att den var dyr, dels ock därför, att den alltid sökte inveckla de allra enklaste saker och podagrisera ärendets gång, valde han vanligtvis den utvägen att själv skaffa saken i det klara och sedan underställa den bystämman, där det i extraordinära fall icke rannsakades utan endast dömdes. Detta var proceduren även vid de mindre tjuvnader, som i byhemmen kunde begås. Ägde den förfördelade ett par goda knytnävar, så hade han ett par goda advokater, som sällan förfelade att bringa den brottslige till bekännelse. Sedan saken kommit därhän, inställde sig kändanden och svaranden personligen inför bystämman, som nu dömdes efter en ganska enkel brottmålslag. Då bönderna redan den tiden suckade under pålagor och visste ej värre än att få dem ökade, pålades ock den brottslige alltid det straffet att erlægga av öl och brännvin ett visst kvantum, lämpat icke efter brottets beskaffenhet utan efter brottslingens förmögenhet. En dag bestämdes, då bymännen skulle samlas och förtära vad de ålagt brottslingen, att då hålla dem tillhanda. Straffet var visserligen påkostande, men ganska humant och på intet sätt förödmjukande; emedan brottslingen enligt lagens bokstav dömdes att vid straffets undergående bliva värd och, efter lagens anda och domarens mening, till och med en god och hygglig värd, vad som aldrig kunnat ske, om de, i stället för att döma honom till öl och brännvin, dömt honom till vatten och bröd. På den utsatta dagen samlades bymännen. Brottslingen hade alltför många knytnävar att frukta, för att icke hava allt i föreskriven ordning. Denna undfägnad kallades att erlægga *tjuvatunnan*. Gillet börjades därmed, att brottslingen, som nu var värd, fyllde sitt glas och sade "Gutår bröder!" (med glas i hand var det honom tillåtet att så tilltala gästerna) "Jag har en gång kommit i denna eländiga förvillelsen; men det skall på min själ aldrig hända mera." "Vill du bror", härvid vände han sig till den förörättade, "förlåta mig denna gången, så kan du lita på, att du skall få ha ditt i behåll för mig efter denna dag; och vill ni nu allesamman tillgiva mig, så att vi kunna bliva lika goda bröder, som förut, så skall det intet ångra er." Härpå svarades allmänt "Ja", varpå den rentvagne värden sade "Gutår då allesamman. Sitter ärliga och dricken kärliga." Detta kallades att dricka tjuvaskål. Från denna stund skulle och borde allt

varit förlåtet och glömt, men nu följde dock det fruktansvärdaste straffet. Det hände visserligen icke, att någon efter denna försoning vågade förebrå den brottslige sitt brott, men från denna stund gavs honom ett tillnamn, som sedermera överfördes på hans barn. Hade han stulit veckor, kom han själv att heta veckemannen, och barnen blev av veckesläktet, osv. Denna sed var visserligen barbarisk, men, då bonden älskade mycket sina barn, lade den ett starkt band på hans begär efter nästans egendom.

Fäladsmöte och dikegång

Utom dessa omtalade sammankomster hade bönderna i varje byhem vid begynnelsen av sommaren en allmän samling, som kallades *fäladsmöte*. Alla åboar i byn samlades då på en bestämd dag hos åldermannen, som undfägnade med öl. Gubbarna gick nu tillsammans ut på fäladen och översåg alla där utsläppta kreatur eller för att förvissa sig, att inga främmande kreatur var på ett eller annat sätt lurendrejade in på byns gemensamma bete. Om några sådana fanns, togs de och insläpptes i en för detta ändamål instängd liten hage, som kallades "innahmshage", där de fick svälta sig fram, tills ägarna kom och hämtade dem och erlade en bestämd plikt till bykassan. Innan detta fäladsmöte hölls, hade dock gubbarna först haft en samling hos åldermannen, och gått så kallad *dikegång* för att tillse, att all stängsel kring vångarna var i gott skick. Denna dikegång gick de, så snart all jorden i sädesvångarna var tillagd och besädd.

Driftamöte

Närmare jul hölls vid häradets tingsställe ett så kallat *driftamöte*, vid vilket en nämndeman var ordförande. När grödan var inbärgad och vångarna blivit på bystämman förklarade uppgivna, hade *vångagömmarens* tillsyn om grindarna upphört, och värden om gårdsgårdarna, vilka ej var starkare än att några dagars ihållande regn kunde så skada dem, att de ej mera var något stängsel för kreaturen, hade ock avstannat. Härav hände varje år, att kreaturen gick ur den ena vången i den andra från by till by, och att ägaren ofta ej hade reda på, var de fanns. När tiden kom, att kreaturen skulle gå i vinterkvarter, dels saknades i varje byhem något kreatur, dels fanns där ock något, som ingen kändes vid, och som fick namn av *driftakräk*. För att reda dessa förhållanden hölls driftamötet. Var och en, som hade ett främmande kreatur, anmälde det för driftamötets ordförande och lämnade tillika åt honom en avgift av 1 eller 2

r:dr allt efter kreaturets beskaffenhet. Att den, som hade, och icke den, som förlorat kreaturet, betalte, kom därav, att den förre hade i handen valuta för sina penningar, då den senares öde ännu var oavgjort. Både den, som hade, och den som förlorat kreaturet, gav på det en noggrann beskrivning, vilken antecknades av ordföranden, som hänviste ägaren till det ställe, där kreaturet kunde återfås, och uppgav för honom, vad han för det borde betala.

Julen

Med julen ingick de allmänna nöjenas tid. Det fanns ingen så fattig koja, att man ej beredde sig på att någon stund ha glädjen till sin gäst; ty även tiggaren — tack vare den allmänt rådande barmhärtigheten — hade då så rundligt, att även han kunde undfägna en vän, det vill säga, en annan tiggare. I alla förmögnare hus bryggdes och bakades även för de fattigas räkning, och ingen var så girig, att han ju icke var barmhärtig åtminstone om julen. Dagen före julafton — ”lille juleafton” kallad — utdelades rika allmosor, särdeles i prästhusen, till varje fattigt hushåll inom pastoratet. Till avhämtandet av dessa gåvor, som bestod i bröd, fläsk, gryn, talgljus, hade alla fattiga en liten säck och ett så kallat halskrus. I säcken lades brödet, fläsket och grynen; i halskruset slogs ölet och nedsattes ljuset, där det ej lopp fara att brytas.

Julafton samlades före solens nedgång byns drängar vid kyrkan, för att med ringning fira den högtidliga stund, då den fröjdefulla julen inträdde. Då solen nedkommit i horisonten, gick de upp i tornet för att ”ringa julen in”, och, när den sista skymten av den glödande solskivan försvunnit, framsuckade de: ”I Herrens Jesu Christi namn” och började ringningen. Vid första ljudet av tornklockorna böjdes alla knän, alla huvuden blottades och alla läppar framviskade: ”I Jesu namn”. Över den tätt med kyrkor besådda slätten sammansmälte snart klockljuden från skilda håll till en enda hela luften genombälvande sång, vars jublande allvar stämde sinnena till en andaktsfull julfröjd. Det lät som om det ringt däröppe i den blåa, himladömen. Ringningen fortsattes närmare en timme efter solnedgången, då klockorna stannade en efter annan och en högtidlig tystnad inträdde som efter en böneandakt. Julen var nu börjad. Alla, som mötte varandra, tog nu varannan i hand med denna önskan: ”Guds fred! En fröjdefull jul, hälsa och allt vad som kärt ä!” vartill alltid svarades: ”Det samma tillbages igen.”

Efter slutad ringning samlades tjänarna, envar hos sitt husbondefolk, och den såkallade *högmaten*, bestående av ett stort bröd med

därpå i en hög uppstaplade stycken av fläsk, kött, korv och klenetter, utdelades till var och en av dem, varefter de bar alltsammans ned till sina kistor, där de nedlade det och klädde sig sedan i sina högtidskläder. Snart samlades de åter vid högtidsbordet, där en måltid, bestående alltid av lutfisk, gröt, gåsstek och kakor intogs. Det var ett bruk, att efter måltiden skulle envar av gästerna giva gårdshunden en bit bröd. Om det skulle hända, att hunden, för att i ro förtära sitt bröd, gick ned till dörren, betecknade det, att den person, som givit brödet, skulle innan nästa jul vara död. Den, som på sådant sätt fick en dödspåminnelse, stördes dock icke, även om han satte fullkomligt förtroende till detta omen, i ringaste mån i njutningen av de nöjen, som julen hade att erbjuda. Sedan bordet blivit efter måltiden avdukat, samlades alla med sina psalmböcker kring det, och nu lästes först högt, av husfadern eller av den förnämsta i laget, aftonbönen med flera böner och fadervår; därefter sjöngs några julpsalmer, och sist lästes välsignelsen.

Julafton satt man uppe, så länge julljusen brann, och tillbragte tiden, sedan sången och den vackra bönandakten var slutad, med jullekar. Man skodde blackan, stack ögat ut på skomakaren, pekade mot månen, såg efter sjustjärnan, lekte Markus och Lukas, satt på understolen, gick blindbock, gömde ringen m.m. I varje lag fanns merendels någon som kunde sjunga. I sådant fall tillbragtes ävenledes en del av tiden med avsjungandet av andliga sånger. En sådan, som jag ofta hörde och vars melodi har sin märkvärdighet såsom en gammal relik från forna tider, förtjänar att förvaras. Den hade följande ord⁶⁵:

En herredag i höjden är bliven besluten
Av konungen uti det himmelska land,
Att han skall hitkomma med mång sinom tusen
Och kalla till domen båd kvinna och man
Med änglarnas röst,
De trogna till tröst,
Men svidande skott i de otrognas bröst.

All världen uppfylles av basuna-röster,
Och härskri skall höras till vatten och land;
Ja havet och jorden samt kyrkor och kloster
De skall framgiva de döda försann
Båd stora och små,
De skall uppstå
Så många, som människoliv hava fått.

⁶⁵Noter till visan finns i notbilagan.

Den himmelske konung på domstolen sitter,
Hans ansikte lyser av vrede och nåd,
Han skiljer sin får ifrån djävulens getter,
Som hava här brukat mång listiga råd;
De skall då gå
Till svavelsjön blå,
Och aldrig Guds ansikte skåda få.

Kom hit I min faders välsignade vänner,
Som ha'n varit trogna och hört min röst!
Ert namn är upptecknat, jag eder visst känner,
Nu skolen I få både hugnad och tröst;
Jag räcker er hand,
Korn till mitt fröjdland
Med skinande kläder och palmer i hand!

Gån bort I förbannade, som aldrig visat
Mig någon välgärning bland lemmarna min,
I haven mig från edra dörrar bortvisat,
I skolen ej slippa i himmelen in.
Si hälvetes dörr
Står öppen för er
Med svavelblå djupet och brinnande glöd.

Ack mildaste Jesus! föröka oss trona,
Att vi må beredda och vakande stå,
Att vi ej förlora vår salighets krona,
Och att vi din nåd ej mer sakna må;
Och räck oss din hand,
Vår frälsareman!
Och för oss till himlens lycksaliga land.

Juldagen hälsades den uppgående solen med ringning av alla kyrkklockor, och människorna påminte varannan därom, att dem var född en frälsare. All split ansågs den dagen bannlyst, och i varje hjärta kändes mer och mindre klart ett genljud av änglarnas sång vid Jesu födelse: "Ära vara Gud i höjden och frid på jorden, människor en god vilja." Denna folkets godhet sträckte sig till allt i deras hus. Deras kreatur vårdades med ömhet den dagen och fick på den bättre foder än vanligt. Alla bandhundar fick sin frihet och kunde även få den utan fara för andra, emedan envar höll sig den dagen hemma, sedan kyrkan var besökt. Från kyrkan skyndade man sig då fortare än vanligt till sitt hem, där varje hushåll tillbragte den övriga delen av dagen i stillhet inom sig självt med läsande och sjungan-

de och allehanda oskyldigt tidsfördriv. Att juldagen vilja med sitt besök intränga i ett annans hus ansågs för oanständigt.

Annandag jul steg man tidigt upp och sållade den aska, som juldagen blivit i kakelugnen, över kreaturen. Även den dagen besöktes kyrkan flitigt. Aldrig kom, varken då eller någon annan heligdag, någon hemifrån kyrkan utan att taga var och en av de hemmavarande i hand och säga "Mässe i Guds navn!".

På aftonen annandag jul börjades i byarna de så kallade *julstugorna*, en art abonnerade baler, vilka fortsattes alla heligdagar och stundom även någon annan dag till kyndelmässodagen, då de upphörde. Varje bondgård upplät då en gång sin sommarstuga till de ungas julnöje, där de, fastän stugan ej kunde eldas, höll sig varma med danser och lekar och öl. Samlingen skedde kl. 6 om aftonen, och dansen varade vanligtvis till kl. 2 på natten. Den börjades gemenligen så, att karlar och fruntimmer slöt en så stor ring, som rummet kunde rymma, och vaggande fram i en sakta svängning sjöng de, ackompanjerade av fiolen, denna sång⁶⁶:

Nu ä vi alla komna hit för att leka;
Ho ä den som sådant kan förneka?
Tralalala. . .

Sist jag låg i farmors säng och Tuve låg vid väggen;
Icke får du kyssa mej förrn du får putsat opp skägget.
Tralalala. . .

Vackra flickor så äro vi och glada,
Därför ska vi lysteligt nu dansa.
Tralalala. . .

Vackra drängar så finnas här och kvicka,
De bör alla ta sig varen en flicka.
Tralalala. . .

Dansa nu med pigan din du sälle;
Minns vår dans den slutas snart ikvälle.
Tralala, lalalala, lalalala.

När denna sång var slutad upplöstes ringen och en polska vidtog. Envar valde åt sig en "maka", (moitié) för hela aftonen. Att oupphörligt ombyta maka ansågs ej för anständigt. Bönderna dansade nästan uteslutande polska, vilken vid jultiden varierade med lekar, som lektes under sång, och vid vilka sällskapet slöt en stor ring, som

⁶⁶Noter till visan finns i notbilagan.

dock alltid vid lekens slut upplöstes i en slängpolska. Av sådana lekar minnes jag följande:

1. *Ringdans. En flicka går inuti ringen, och alla sjunga.*

Lyster eder trä en dans
Rosor och violer
Roseneträd bär roseneblad
Sådana rosor vilja vi ha
Rosor och violer.
Där sitter en ros uti hans hatt
Hade jag den, så vore det gott,
Rosor och violer.

Flickan tar, då de tre sista stroferna sjungas, någon dräng ur ringen och dansar med honom.

2. *Ringdans. En flicka går inuti. Alla sjunga.*

Och jag har hört att du skall gifta dig,
Och jag har hört, vem du skall ha,
Och du skall ha en ung och vacker gosse,
Han har pengar och står sig bra.

Flickan tar en yngling ur ringen och alla sjunga under dans.

Ja du må ha han
Och du må ta han
Ja du må kyssa han
Och du må klappa han
För du må tro att han har silverknappar
Ellenfransar och pärlkransar
Och ellenfipsar i varenda vrå.
Han träder ringar på dina fingrar,
Han lägger ränningar i dina händer,
Och smörjer honung på dina tänder,
Han stoppar socker uti din mun.

Sången och dansen saktas i sin fart, och han sjunger.

Och jag blev skjuten uppå min häst, uppå min häst,
Och han blev skjuten i bringan;
Och allrakärestan, den har jag mist, den har jag mist,
Och nu så haver jag ingen.

Flickan går nu ut ur ringen; men ynglingen blir inuti. Sång och dans tar nu en raskare fart. Detsamma som förut sjunges, med den skillnaden, att när han tar sig en flicka ur ringen, sjunges.

Ja du må ha-na och du må ta-na
Och du må tacka-na och du må klappa-na,
För du må tro, att hon har silverknappar
Och pärlkransar och tröjesvansar
Och pärlpyttor i vartenda hår.

3. *Ringdans. En flicka går inuti ringen med en näsduk i hand.
Alla sjunga.*

Och jungfrun går i dansen med röda gullband,
Så binder hon det om kärestandans arm.

Hon binder näsduken om någon ynglings arm.

Och kära min jungfru bind inte så hårt,
Jag har inte tänkt att rymma bort.

Och jungfrun hon löser det röda gullband,
Och strax den skälmen i skogen försvann.

Han går utur ringen.

Han var icke borta en dag eller två,
Han ville så gärna till kärestandans gå.

De sköt efter honom med femton gevär.
Och vill du mig något så har du mig här.

Han springer in i ringen; de svänga om; alla sjunga.

Nu kan du vara nöjder, nu kan du vara glad.
För nu har du fått, den du gärna ville ha.

Nu har du blivit gifter, nu har du fått man,
Den argaste skälmen, som finns i vårt land.

4. *Ringdans. En yngling går i ringen.*

In slapp jag och blev så glader
I min faders örtagård,
Där stod rosor uti rader;
Där stod stora, där stod små;
Där stod röda, vita, gula, blå;
En av dem jag mig utvälja må.

Bäst jag gick mig att spatsera,
Fann jag en utsprungnen ros,
Den jag uti handen tager

Här tar han en flicka in i ringen.

Och spatserar sen min kos.
Utav alla, som därinne var,
Den allra grannaste jag mig utvalt.

5. *Ringdans. En går uti ringen. Alla sjunga.*

Viljen I veta och viljen I förstå
Hur bönderna pläga så havre,
Min fader han sådde, han sådde så här,

Ringen stannar och alla så.

Och sedan så vilade han armen.

Alla vila armen.

Han stampade med sin fot; han klappade med sin hand;

Det efterhärmes av alla.

Så gladelig, så gladelig han vände sig om i ringen.

*Alla svänga sig om; ringen slutes ånyo; den, som gått inuti,
tager en moitié, och det sjunges under dans.*

Se vad jag fick i min hand
Alldenstund jag levde
En liten flicka nätt och grann
N. N. skall hon heta.
Hon är mig kär det vet jag visst,
Och därför ska vi dansa friskt,
Sen tar hon (han) sig en annan.

6. *Ringdans. En yngling går inuti ringen.*⁶⁷

Ungersven växer båd' smaler och lång
Och därför är han så stolt i sin gång.

Ungersven räcker vit handen från sig,
Och lyster skön jungfru trå dansen med mig?

Gärna så ville jag dansa med dig,
Men här ä så många, som vakta på mig.

Mig vaktar fader och mig vaktar mor,
Och mig vaktar syster och mig vaktar bror.

⁶⁷Noter till visan finns i notbilagan.

Och mig så vaktar min fästeman,
Det mesta jag rädes, det räds jag för han.

Ynglingen tager sig nu ur ringen en maka, och hela ringen upplöses i dansande par.

7. *Ringdans. En yngling går inuti. Alla sjunga, fastän stycket egentligen är en växelsång.*

Ungersven tager hatten av,
Han bugar sig ned till jorden
Och du vill bliva min brud i år,
Så svara mig på de orden.

Ja, eder brud jag vara må,
I svara mig allt, — så, så, —
Om du vill vänta i femton år,
Så skall du mig väl få, få. —

Femton år är alltför långt
För ungersven till att bida,
Och får jag inte på stunden ja,
Så vill jag hädan rida.

Ja, rid nu bort, men kom snart igen;
Jag har dig uti mitt minne,
Kom så igen med guldringar fem
Och sätt dem på mina fingrar.

Ynglingen tar nu en flicka i ringen och sjunger.

Och först till brud och så till skrud
Och så till redelig madame;

Hon svarar:

Och du skall höra och du skall se,
Att jag skall bliva densamme.

Han sjunger:

Och så till brud och så till skrud,
Och så till redelig matrona.

Hon svarar:

Och du skall höra och du skall se,
Att jag skall bära gullkrona.

8. *Ringdans. Dansen gick med fart. Den, som stod inuti, tog vid första orden i sången en moitié, den han lämnade, när de sista orden sjöngs. Detta förnyades nu av den, som blivit i ringen osv.*

Säg, säg! så får du mej
Och får du mej, så står du dej
Och vill du inte ha mej,
Kan en annan ta mej,
Och får du mej, så står du dej,

9. *Ringdans. En flicka går i ringen. Sången ursprungligen växelsång, men glädjen tillät ingen att tiga.*

Tutti: Jungfrun gångar sig åt skogen
Bittid' om en morgonstund; ;:
Det faller henne så väl i hågen
Att plocka rosor av hjärtans grund.

Plocka rosor och göra kransar,
Presentera sin ungersven ;:
Så strök hon kransen allt utav handen
Och gjorde sig en komplimang.

En yngling går ur ringen och börjar dansa med flickan.

Han: Förr skall flinta i bergen brista
Än jag min käraste svika skall; ;:
Förr ska fåglarna stämman mista,
Och kråkan sjunga som näktergal.

Hon: Jag är ju aldrig så bedrövad,
Jag kan ju en gång bliva glad ;:
Och får jag dansa med den mig lyster,
Det faller mig så väl i lag.

Tutti: Lustigt dansa och lustigt sjunga
Hela denna långa natt; ;:
Tills i morgon det bliver dager,
Då får pipan ett annat ljud.

10. *Ringdans.*

Medan man förglömd är och gunsten är försvunnen,
Så vänder jag mitt sinne om och på en annan grundar.

Två öre för en klippare och fyra för en skrapa,
Sex öre för en fästemo, som står i dörren och gapar.

Ett lass hö och två lass halm och prästens märrar de vita,
Och kommer du hem förr än jag så hälsa jungfru Brita.

Dansa nu den som dansa vill en vacker sväng uti ringen;
Vår fot så lätt, tar vackra fjät, när man sig gladeligt svingar.

11. *De lekande fördelades parvis; tvenne ynglingar gick omkring från par till par och sjöng nedanstående versar, varefter de erhööll av varje par en pant, som sedan skulle lösas.*⁶⁸

God afton i mitt julastånd,
Jungfru och ungersven!
Viljen I varandra hava?

Först uti kammaren min,
Sedan i sängen min
Söteligen till att sova.

Sov nu så säll och väl,
Skyddad till kropp och själ,
Dröm om min kärast.

Giv oss lite och låt oss gå,
Därför ä vi svenner två;
Pant, pant vilja vi hava.

Med sådana jullekar omväxlade dansen tills aftonvarden kom, vilken bestod av smörgåsar och klunkar av den kringvandrande ölkannan. På det att även denna stund ej skulle vara utan munterhet, uppfördes ofta då en art skådespel, som skänkte åskådarna mycket nöje och ej heller saknade sin nytta. Det gamla nordiska bruket, att av någon utmärkt god eller dålig gärning giva gärningsmannen ett tillnamn, var ännu den tiden övligt. Den, som för en nedrig handling erhållit utmärkelsen av ett öknamn, hade även det straffet, att han och hans handlingssätt representerades på julstugorna. ”Du bär dig åt så, att man kan leka jul efter dig” var ett strängt bestraffningsord. Bland de skådespel, som jag minnes, var ett, som kallades ”Träffenlo”, vilket föreställde en den tiden levande person, som träffats på en loge, under det han var sysselsatt med att stjäla säd. I det hörn av stugan, som valdes till skådeplats, såg man en person hava mycket brått om med att kasta säd. I en monolog tolkade han sina avsikter

⁶⁸Noter till visan finns i notbilagan.

och sin oro, oupphörligt fruktande, dels att dagen skulle gry, innan han fått sin säck fylld, dels att natten ej skulle vara utan vittnen. Beständigt tyckte han sig höra människofjät och lyssnade, men lugnade sig igen. Äntligen gol en tupp och påminte honom att skynda sig. Han packade in i en hast och sprang mot dörren med sin säck, men möttes oförmodat där av ägaren, som grep och pryglade honom, varunder han jämmerligen vred sig och skrek, till åskådarnas stora nöje, som under denna pryglingscenen uppfyllde stugan med gälla skrattsalvor. Ett annat skådespel kallades: "Här vinner jag". Några satte sig i en ring på golvet, spelade kort, drack, sjöng och höll oväsen. Då inträdde i hast en person, svärtad i ansiktet, utstyrd med horn och på allehanda sätt vanställd, för att värdigt representera den onde, mitt i ringen, tog allas penningar och ropade med hemsk stämma: "Här vinner jag!" Alla de spelande tumlade omkull av förskräkelse, försökte resa sig upp men föll igen. Denna kulltumlingscenen var glanspunkten i pjäsen och förfelade aldrig att väcka mycken munterhet. Ett annat stycke kallades "Västgötarna" eller, som de i bondspråket benämndes, "Väjskyttarne". Mera då, än nu, kringvandrade gårdfarihandlare, vilka med höga priser och dåliga varor riktade sig icke obetydligt bland bönderna. De kom vanligtvis parvis, och så representerades de även nu på scenen, merendels då dansen efter aftonvarden tagit sin början. De varor, som dessa aktörer hade förvarade i sina tvärsäckar, var torvstycken, som vid uppvisningen kallades tvålv; plogknivar, som utbjöds för rakknivar; och trasor, som benämndes näsdukar och schalar. Vid inträdet skaffade de sig plats medelst att svänga kring bland de dansande sina tvärsäckar, som väl ibland vållade blånader, men dock aldrig vrede, var de träffade. Därpå framtog varorna, som berömdes på ett härmat västgötaspråk. En beskrivning, som ofta var ganska lustig, lämnades på varje sak och på dess otroliga företräde framför alla andra av samma slag. För papperslappar köptes än ett, än ett annat, och många muntra upptåg föreföll under växlingen. Sedan västgötarna blivit förplägade, avlägsnade de sig, och dansen började ånyo. Dessa lekar och skådespel är numera alldeles avskaffade bland bönderna och skulle säkert ej mera roa deras ungdom, som nu fordrar en större apparat för sitt nöje.

I min barndom behövdes, till och med bland ynglingar av bättre stånd, ej mera än hälsan för att ha hjärtligt roligt. Med alldeles tom kassa, i hemmavävda och hemmafärgade kläder, tillskurna och sydda av bondskräddare, (vilka, om man gjorde någon anmärkning mot klädernas sits, besvarade den med deras diktatoriska: "Det skall vara så nu för tiden", utan att vi brydde oss om att betvivla deras auktoritet) hade jag och mina jämnåriga obeskrivligt roligt

på de baler, som anställdes på prästgårdarna inom häradet och hos därvarande ståndspersoner vid jultiden. Salen, i vilken vi dansade, var eklärerad⁶⁹ med ett par talgljus på kakelugnen och ett eller två talgljus i varje fönsterluft. Bakom dessa sistnämnda ljus såg man inifrån huvud vid huvud, packade tillsammans så tätt som möjligt och tillhöriga drängar och pigor, vilka med otroligt tålmod uthärdade att i denna obekväma ställning hela natten igenom åskåda de dansande, i hopp dels att sättas i tillfälle att justera något redan bland dem infört, dels ock att uppsnappa något nytt. Valsen, som då var en nymodig dans och nu dansas så väl av vår allmoge, banade sig också vid den tiden väg genom dessa fönster till böndernas kretsar, där den emottogs under namn av "väggadansen". Mycket var dock ej för dem att lära, emedan ungefär enahanda⁷⁰ lekar och nöjen, endast något mera förfinade, var övliga bland ståndspersoner som bland dem. Jag kan ej neka mig nöjet att än en gång träda in på en sådan bal i mitt minne, det enda stället, där jag numera har eller någonsin kan få ett dansnöje. Jag förflyttar mig till salen i prosten B-s prästgård. Vid mitt inträde emottages jag av glada människor, och främst bland dem av den alltid fryntlige och muntre gubben. När hälsningen är verkställd, räcket mig en stor gammaldags silverkanna, inuti försedd med så kallade "pelar"⁷¹ och fylld med särdeles gott öl, under tillsägelse att laga så, att det sjunker en pel. Vanligtvis tillades av gubben:

Den, som sviker i dryckjom,
Sviker ock i androm styckjom.

Den, som förmådde att tömma en pel i ett tag, hade stått provet, och man drack, tills man höll på att förlora andan; men det oaktat var de få, som fullgjorde uppdraget. Det dröjer ej länge, innan gubben, energisk i både lek och i allvar, gör oss unga den glädjen att ställa sig som nöjets ledare. De danser och lekar, som roat honom i hans ungdom, var naturligtvis de, vilka han valde, och man såg nu många föråldrade och nästan förglömda danser och lekar liva sällskapet och sprida sin munterhet och sin glädje. Man hörde honom då med hyssningar och knäppningar och med avsjungandet av denna visstump:

Hej tomtegubbar slå nu i,
Och så låt oss lustiga vara!

giva tillkänna, att han ville se liv hos sällskapet, och att spelmännen skulle spela upp "nigarepolskan". Alla herrarna, unga och gam-

⁶⁹Upplyst, belyst.

⁷⁰Här: samma.

⁷¹Små knappar på insidan av dryckeskärlet.

la, skyndade nu att vid en viss kadens i polskan niga för den, som önskades till moitié, och gubbar och pojkar neg nu om varandra för gummor och flickor, under det att spelmännen fortsatte denna nignings-kadens tills alla blivit uppjudna, varpå de föll in i en frisk polska, som dansades med mångfaldiga variationer. Hela sällskapet slöt parvis en stor ring, som, sedan den svängt om ett par varv i salen, bröts av den raske gubben, vilken, anförande den ännu sammanhållande kedjan, dansade i spetsen för den genom alla rummen, återkom i salen, kröp under armarna på något av paren, varpå hela danskedjan följde samma väg; invecklade de dansande paren såsom ett nystan, utvecklade dem ånyo; slöt åter den ursprungliga ringen; lät den svänga åter omkring ett par varv i snabb fart; gjorde sig lös; tog sin moitié och började en svängom på tvåmanna-hand, varpå hela ringen parvis sönderföll. Polskan gick raskt en stund i ett virvlande virrvarr och upplöstes.

En annan dans, anfordrad av samma livlige och flinke gubbe, börjades och fulländades under sång på följande sätt:

Alla damerna ställde sig på en sida i salen och alla herrarna på den andra sidan mitt emot dem. Damerna anfördes av någon av de äldre fruarna, som kunde sjunga, och herrarna av den glade gubben. Anföraren och anförarinnan tog var en av de sina och gick vaggande i sångtakt än mot än från varandra, sjungande.

Han: Här kommer en man ifrån Tingar
Och friar till er dotter fru Ingar.

Hon: Vad man I min dotter vill låta,
Det har jag lust av eder att fråga.

Han: Jag kan icke sanningen dölja,
En N. N. allt efter eder vilja.

Här infördes efter behag en president, en skräddare, en general, en skomakare, en greve, en bonde osv.

Hon: Haven I stor tack junker Lave
För alla de söner I haven.

Eller i händelse av avslag.

Haven I stor skam junker Lave
För alla de söner I haven.

Under denna sång ordnade junker Lave och fru Ingar alla paren så småningom, tills var och en fått sin. Nu börjades dansen, till vilken

gubben och dam-anförarinnan manade fram vart par särskilt med denna sång:

Kom nu fram du skräddare med din fru.
Och kom nu fram du president med din fru.
Och kom nu fram du snickare med din fru.

Osv. och sedan de framkommit sjöngs:

Här dansar skräddaren och hans fru.
Här dansar presidenten och hans fru.
Här dansar snickaren och hans fru.

Osv.

Det, som gjorde denna dans särdeles lustig, var, — i händelse de dansande förstod att tillägna sig en och var något egendomligt i dans och hållning, som kunde väcka ideen om det yrke, som var tillagt den dansande — att det hela utgjorde en samling av dansande karikatyrer.

En annan av de jullekar, som verkställdes under sång, och i vilken samme gubbe gav fart åt munterheten var "Hans Kaspersson och hans gesäller". Den gick så till:

Hela sällskapet slöt en ring, som satte sig i rörelse kring ett par, som stod inuti och var de egentligen agerande.

Tutti: Hans Kaspersson och hans gesäller vilja gifta sig.

Hon: Strax så bjuder han till att råda över mig — bis —
När min man kommer drucken hem så slår han mig:
Så springer jag i kammaren och gömmer mig — bis.—

Härvid sprang fruntimret utom ringen; men inuti stod han kvar och vinkade och sjöng:

Kom, kom, min lille vän, jag slår dig ej. — bis —

Hon: Tro dig katten din gamle skälm för du narrar mig.

Han: Kom, kom, min lille vän, jag slår dig ej. — bis —

Hon: På försök vill jag då komma in till dig.

Härpå springer hon åter in i ringen och Hans Kaspersson svingar nu om med sin fru, under det polskan tager en raskare fart och alla sjunga:

Det är så roligt om sommaren till att dansa,
När far och mor de svänga om uppå ängen.

Bland de lekar, jag erinrar mig, var även denna:

Sällskapet slöt en ring. Inuti gick en karl. Ringdansen började nu under sång.

Han: Aldrig hade jag så rolig kväll
Se'n jag i världen börja fria;
Ty nu kan jag den flickan få,
Varefter jag länge fått bia.

Tutti: Tag, tag den rara,
Och lät nu alla andra fara!

Han tager någon ut ur ringen och sjunger:

Och nu tar jag min lilla vän,
Och se'n så resa vi till Skara.

Tutti: Och prästen där skall dem viga hop,
Och klockaren skall säga: "Amen".
Och kyrkostöten skall ge ett rop:
"Nu ä' de komna tillsamman. "

När tiden för supen kom och matborden tog salen i anspråk, drog sällskapet sig tillbaka i de mindre rummen, där tiden behagligt för-rann under allehanda lekar. En beskrivning på alla dessa blev må-hända tröttande både för läsaren och mig; men, då jag nämnt dem, vill jag beskriva några få, som jag sedan den tiden ej sett lekas, fastän det likväl är möjligt, att de ännu i månget sällskap sprida sin munterhet.

Fruns ajustis

Stolarna placerades i en ring i rummet och sällskapet tog sig platser. Ingen stol fick stå ledig. Mitt i ringen gick den, som anförde leken. Envar av de sittande valde att vara något, tillhörigt fruns ajustis⁷². En var hennes mössa; en annan hennes skor; en tredje hennes arm-band osv. När lekanföraren sade t.ex.: "Frun behöver sin mössa", skulle mössan genast stiga upp, svänga sig hastigt omkring och åter sätta sig ned; på samma sätt gjorde varje persedel, då den rekvirerades, tills anföraren äntligen ropade: "Frun behöver hela sin ajustis", då hela sällskapet steg med ens upp, för att i hast ombyta platser. I

⁷²"Ajustis": klädsel, toalett, dräkt.

den villervallan, som då uppkom, skulle den, som varit inne i ringen, söka att få sig en plats. Om det lyckades honom blev den, som ingen plats fått, den, som sedan skulle börja justera⁷³ frun.

Djurleken

Var och en i ringen skulle vara tre djur, ett på jord, ett i hav och ett i luft. Den, som gick inuti ringen, hade i handen en näsduk, vilken han kastade än på en, än på en annan, i det han ropade än hav, än jord, än luft. Den, som träffades av näsduken, skulle då utan dröjsmål säga det djur, som han var i det element, som tillropades honom. Det hände då i hastigheten, att luften blev gäddans och havet duvans element, varpå den vilsefarande fick erlægga pant, som sedermera skulle lösas.

Smedjeleken

Alla satt i en ring. Även lekens anförare tog sig inuti ringen en plats. Vad han gjorde, skulle eftergöras av hela sällskapet. "Jag smider", började han, "med *en* slägga", och stampade med ena foten. Alla stampade med en fot. "Jag smider med *två* släggor", sade han och stampade med båda fötterna. Alla stampade nu med båda fötterna. "Jag smider med *tre* släggor", sade han och stampade med båda fötterna och klappade med ena handen på knät. Alla gjorde nu så. "Jag smider med *fyra* släggor", sade han och stampade med båda fötterna och klappade knäna med båda händerna. Alla de andra gjorde på samma sätt. "Jag smider med *fem* släggor", sade han, och klappade med händerna på knäna och stampade med fötterna och lyfte sig något från stolen och satte sig hastigt ned igen, varpå alla gjorde det, så länge han fortfor därmed. Nöjet slutades gemenligen så, att någon utanför ringen smög, mitt under det ivrigaste smedarbetet, stolen undan för någon av herrarna till munterhet för hela sällskapet, men till särdeles omak för den personens femte slägga.

*

Då supén var slutad och salen åter städad, börjades ånyo dansen, som omväxlade med valser och med kadriljer, uti vilka senare aldrig mera än fyra par dansade i vardera, och av vilka varje hade sina särskilda turer med sina särskilda steg, som lämnade ungdomen tillfälle att ådagalägga, med vad framgång de begagnat sina danslektioner.

⁷³Ajustera: göra i ordning, färdigkläda.

Dansutbildning

Den tiden reste under ferierna akademidansmästaren ut på landet för att lära de där boende ståndspersoners mera fritt uppfostrade barn att buga, niga och dansa. De redskap, han därtill använde, var utom det muntliga föredraget och sina ben, en fotskruv, en rotting och en fiol. Med fotskruvan, som var ett ganska pinsamt⁷⁴ instrument, började undervisningen, för att ge åt fötterna en sådan ställning, att de kunde inträda på danskonstens gebit, där stortårna ej mera, som förut i det fria lantlivet, fick sammanträffa.

Sedan vi svettats i denna skruv, där vi varje dag stod en timme, raka som ljus, och neg — med tillstånd likväl att under detta arbete hålla fast med båda händerna i ryggstödet på någon stol — skulle vi fram på golvet och på fri hand och raka i ryggen niga med utåtvända tår utan att vid denna övning vrida, vad vi så fasligt gärna ville, armar och tummar åt samma håll som fötterna. Vid denna lektion applicerades rottingen än på tår än på fingrar. Mycket hade vi att genomgå, innan fiolen anlätades och tillämpningen av vad vi lärt tog sin början. Sedan vi kunde niga i dansattitude⁷⁵, börjades inövningen av de fem positionerna eller av de förhållanden, i vilka våra ben på golv eller i luft fick under dansen komma till varandra. Härefter vidtog inövningen i *pas de rigaudon*⁷⁶, *chasséer*⁷⁷, *glisséer*⁷⁸ m.m. ända till enkla och dubbla *battermenter*⁷⁹ och deras användande i sammansatta steg och vid övergångarna från ett steg till ett annat.

Sedan detta var genomgången och vi samlats till ny lektion, såg vi med förnöjelse dansmästaren inträda med fiol i hand. Om vi förut verkat var och en isolerat, skulle vi nu börja att sammansätta de inövade partierna till något helt. Först skulle dock eleverna undervisas i att buga och niga och bjuda opp och ge svar. Flickorna placerades nu på stolar längs väggen, och gossarna instruerades nu, hur de skulle bära sig åt, för att få en *moitié*. Dansmästaren tog nu gossen i hand — i den andra hade han rottingen — och avancerade med honom mot en flicka. När gossen kommit henne på tre steg nära, gjorde han ett ställningssteg och skulle, i samma stund vänstra foten slöts till den högra, göra en djup bugning med båda armarna hängande lodrätt ned och ledigt. Flickan steg nu upp, förde sin högra fot en halv aln åt sidan och gjorde en djup nigning i det hon satte andra foten i första ställningssteget. Gossen tog nu ett steg

⁷⁴”Pinsam”, här: smärtsam, plågsam

⁷⁵”Attitude”: en av den klassiska dansens poser.

⁷⁶”Rigodon”, ”rigaudon”: från södra Frankrike stammande livlig pardans i jämn taktart.

”Pas de rigaudon”: rigaudon-danssteg.

⁷⁷”Chassé”: ett steg, där den ena foten jagar den andra ut ur sin position.

⁷⁸”Glissé”: glidning, halkning.

⁷⁹”Batterment”: slag.

framåt, förnyade sin bugning i det samma flickan gjorde nigningen åt vänster och sade: ”Får jag den äran att dansa denna kadrilj med mamsellen⁸⁰” (”med fröken⁸¹” lärde vi oss aldrig att säga, emedan dansmästaren ej supponerade⁸² en sådan kasus⁸³ möjlig). Flickan skulle nu svara: ”Jag tackar ödmjukast” eller, i händelse hon redan var uppbjuden: ”Jag tackar ödmjukast; jag är redan engagerad”; varefter gossen bugade sig, gick tre slag baklänges och avlägsnade sig. Vad ej dansmästaren, men naturen lärt flickan, var, att hon ibland tyst tillade: ”Men nästa dans kan ni få dansa med mig.”

Minnesvärda personer

Under det jag skildrar min barndoms julnöjen, inställa sig själmant för mig tvenne hemlighetsfulla personer, ett par av dessa korta bekantskaper, som envar känslig människa troligtvis någon gång gör i sin levnad, och vilka i senare tider, då tanken fördjupar sig i det hädanfarna, uppstiga skugglikt i vårt minne, föresväva oss en stund, stjäla en suck och försvinna. Främst bland dem må jag ställa

Sacchov

En vårdag för 42 år sedan stannade på prästgården en vagn, och en resande (en medelåldrig man) steg ut och anhöll på tyska att få tala med prosten. Icke därför att han förstods, men därför att ingen förstod honom, ledsagades han av Hans Persson in i prostens kammare, där han frågade, om prosten ej behövde någon trädgårdsmästare, och erbjöd sig att vilja åtaga sig en sådan beställning. Vid prästgården fanns en mycket stor trädgård, anlagd av en von der Luft, som nyligen avlidit, och en trädgårdsmästare var verkligen av nöden. Denne hade ett mycket rekommenderande utseende och en hållning i hela sitt väsende, som tycktes säga, att han varit van, eller ock ämnad till att bekläda någon vida högre funktion. Prosten, som fann behag i hans person, antog honom, och ett litet rum nere på gården anvisades honom. Med största flit skötte han sitt åtagna yrke; dock märktes det snart, att han ej var mycket hemmastadd däri. Han erkände det själv, men av hans flit och hans strävande hade man det bästa att hoppas. Hans papper efterfrågades ej; han sade sig hava kommit från Tyskland och heta Sacchov. Det dröjde ej länge, innan

⁸⁰”Mamsell”: ogift dotter till ofrälse ståndsperson. Se även fotnoten till ”fröken” nedan.

⁸¹”Fröken”: ogift dotter till adelsman. På 1860-talet genomfördes dock en ”frökenreform”, då ”fröken” blev mer allmänt använt. ”Mamsell” å andra sidan kom då att användas mer nedsättande.

⁸²”Supponera”, här: anta, förmoda.

⁸³”Kasus”: fall, förhållande.

han tillvunnit sig allas vänskap, och med den bildning, varav man längre fram kom under fund med att han var i besittning, var det ej underligt, att han efter ett par månaders vistande på stället började att kunna kommunicera sig med oss på bruten svenska. Prosten försökte en gång att vilja hava av honom en närmare underrättelse om hans person och anledningen till hans resa till Sverige, men hans svar blev, att han råkat förkomma sina papper och att han rest över endast för att söka sig en plats. Man fick dock anledning att tro, att något hemlighetsfullt låg under allt detta. Man såg honom ofta sitta med en fixerad blick och märkte mången gång, hur i en obevakad stund en tår smög sig allt då och då ur hans stora bruna ögon. Hans umgänge var mildt och glättigt, men för den, som såg något skarpare, stod hans glädje på melankolisk botten. Han var särdeles vän av barn, och vi barn var det även av honom. Alla, från den äldste till den yngste i huset, hade han tillvunnit sig, och ingen visste om honom mera, än att han var en älskvärd karl och kallades Sacchov. Om vintern, då han ej kunde gagna medelst trädgårdsskötsel, fann han på allehanda till husets nytta, virade korgar, snodde band, gjorde fiskredskap osv.; och endast lördags eftermiddagar och söndagar ansåg han för sin egen tillhörighet. Då läste han i sina böcker, varav han hade en liten vacker samling på tyska, franska, engelska, italienska och till och med ryska. En trädgårdsmästare, som med känsla läste sin Tasso⁸⁴, styrkte prostens ytterligare i den övertygelsen, att trädgårdsmästareyrket ej varit hans första val; men sådan delikatess var hos gubben, att han, då han märkte, hur Sacchov såg ogärna alla hans försök att vilja forska i hans levnadsförhållanden, undvek alla dylika forskningar. Hans Persson, som höll hjärtligt av Sacchov, kunde dock ej styra sin nyfikenhet, men han fick så många sig motsägende underrättelser, att han invevades i en labyrinth av gissningar, varur han ej kunde reda sig. Sacchov fortlevde några år på prästgården så *väl* känd och likväl *icke* känd och fick allt då och då brev från Tyskland, vilka han förvarade som en helgedom. En dag — det var redan långt lidet på sommaren — fick han ett brev, som gjorde honom mycket fundersam. Han var disträ i sina svar, vad han förut ej varit, och man märkte tydligt, att något mycket viktigt sysselsatte hans tankar. Hans Persson hade sett honom stå länge på en plats i trädgården, betrakta med tårar i ögonen sina planteringar, avbryta några blommor, och, när han gick, liksom nicka så mildt åt de andra. Äntligen anmälde han för prostens, att han önskade resa bort på några dagar i ett högst angeläget ärende. Prosten hade intet att invända och bad honom vara hjärtligt välkommen tillbaka. Vid denna anhållan kunde Sacchov med möda dölja sin rörelse och tog

⁸⁴Tasso, Torquato, 1544-95, italiensk diktare.

ett avsked av oss alla alltför varmt för att endast gälla några dagar. Emellertid reste han. Dagarna gick och han kom icke, veckor gick och han blev borta, år gick och han återvände — icke. Den enda underrättelse man fick om honom var, att han i Ystad gått om bord på ett fartyg, destinerat till någon tysk hamn.

Några år därefter kom en av prostens vänner en dag in i dagliga rummet, där prosten satt och lade patients, och de övriga av familjen var var på sitt sätt sysselsatta. ”Nå bror!”, sade han, ”nu kan jag berätta dig, att Sacchov är kommen.” ”Var är han”, ropades med en mun av alla, och alla stod upp för att begiva sig dit. ”Han tog in”, svarade denne, ”i sitt vanliga rum nere på gården.” Med prosten i spetsen störtade vi alla dit. ”Sacchov är kommen”, ropade vi unga överljutt, och Hans Persson och flera av den övriga tjänarepersonalen förenade sig i det hastande tåget och kom in i Sacchovs rum, men Sacchov var där ej, och detta hände — den 1 april 1802.

Många år därefter hörde man ännu Hans Persson, då han hade någon mindre mödosam sysselsättning på gården, såsom att smörja någon vagn eller dylikt, sjunga en visa, obegriplig för alla *då* och troligtvis blir den det *alltid*. Som barn lärde jag den av honom och minnes den än:

Mön harsens fürwohn
Hast Du mit mir gesohn
Mackelotan lebändig ,,:
Mön harsens fürwohn.

Då man frågade honom om denna visas betydelse fick man till svar: ”Den har jag lärt av Sacchov”. Den var och förblev Hans Perssons favoritvisa och — varför skall jag neka det — den klingar i detta ögonblick från mitt barnliv rätt behagligt i mina öron, och jag är än så barnslig, att jag, vad jag kanske länge sedan bort göra, bortlägger pennan, för att en stund överlämna mig åt dessa ljudens minne.

Tarras

Tarras var en rysk fånge, som jämte en hel del andra fångar arbetade på raserandet av Malmö fästningsvallar. Då fångarnas antal tilltog och man ej för dem hade tillräckligt arbete, tilläts det vem som ville att uttaga av dessa fångar till arbete på landet. Prosten uttog då Tarras och hade aldrig anledning att ångra sitt val Tarras var den starkaste karl, som jag ännu sett, och tillika en av de frommaste. Van vid lydnad behövde han aldrig befallas mer än en gång och var av hjärtat tillgiven den, som hade att befalla över honom.

Jag minnes honom aldrig missnöjd mer än en gång, och jag vill berätta det såsom ett bevis på en rysk lydnad, som aldrig kommer med några invändningar. Hans Persson befallde honom hämta hem en så kallad "hästriva", vilken kvarlämnats på en åker en god fjärdingsväg från prästgården. Meningen var, att Tarras skulle med hästar och vagn avhämta densamma, ett tillägg i befallningen, som Hans uraktlät. Då Tarras emottagit ordena, gick han genast och återvände efter några timmars tid, bärande detta obäkliga hästredskap och kastade sin börda på gården. Synbart upprörd, gick han in till prosten, bad honom komma ut och, pekande på hästrivan, sade han: "Tarras bära, långt, långt, satan Hans Persson." Prosten, förvånad över den styrka, som erfordrats för att ensam framsläpa en så lång väg denna tyngd, vilken en stark karl knappast kunde lyfta, förklarade misstaget, och sedan, Hans Persson ytterligare förklarat det, stillades Tarras vrede, och allt var glömt. Under Tarras tid hände det, att en dräng blev galen och rusade med en kniv i handen efter mig — då en tolvårig pojke — i avsikt som han sade att mörda mig. Den förskräckelse, varmed jag flydde undan förföljaren, går aldrig ur mitt minne. Redan var han mig nära, då Tarras störtade fram, tog honom i famnen, bar honom lätt som en boll in i drängstugan och band honom. Sedan han var kommen i Tarras händer, upphörde snart min ångest. Jag stannade för att se vad Tarras ville göra. Sedan han bundit den ursinnige, tog han först mig i famnen, lyftade upp mig, tryckte mig till bröstet och grät som ett barn, varefter han hastade till brunnen, hämtade vatten och slog ämbar efter ämbar på patienten, som dock ej tillfrisknade, utan förblev galen och dog som sådan på Malmö hospital. Från den stund Tarras räddat mig undan en så hotande fara, höll jag naturligtvis ännu mera av honom än förut.

Utanför prästgården var en stor damm, där Tarras dagligen badade. Ett av mina nöjen var att sitta på hans breda rygg och på det sättet rida över djupet. En gång var jag med honom vid havet och red över böljorna, men han simmade så långt ut och skrämde mig så, att jag aldrig mer vågade denna ritt.

Då freden slutats och fångarna fick återvända, var Tarras i en gruvlig strid med sig själv. Å ena sidan drog honom kärleken till hans nya hem och den bättre behandling han där kunde vänta sig, å andra sidan drog honom — icke kärleken till fäderneslandet — men kärleken till sin hustru och sin lilla dotter Arena. Denna senare kärleken segrade och besegrades flera gånger, men dagen förrän fångarna skulle avtåga kom han dock för att taga sitt avsked. Särdeles rörd var han, när han tog det av mig, som han, från den stund han frälsat mig, ansåg för sin, och ordet "aldrig mer" som han lärt

sig, beledsagades av en ström av tårar. Dagen därpå avtågade han mot Ryssland. Stackars Tarras!

Jöns Pålsson

”Fick Tarras någon sup innan han for?” frågade från dörren till kostallet med medlidsam ton och tårar i ögonen ryktaren Jöns Pålsson, som ansåg allting vara hjälpt därmed. Denne Jöns Pålsson var en av prästgårdens trotjänare och vistas nu i mitt hus som en rörlig åttioårig gubbe. För en stund sedan mötte jag honom på gården, undfick en vänlig hälsning, varpå följande samtal oss emellan uppstod: ”Leds du ej vid, Jöns Pålsson?” ”Ah nej, det har jag inte tid till.” ”Nå, varmed har du nu brått om?” ”Jo, nu skulle jag springa och hämta mina vantar.” ”I stället kan du komma in till mig”, sade jag, och nu har han tagit sig plats, för att berätta mig sina levnads-händelser, vilka jag vill troget och ordagrant anteckna, icke därför att de är i sig själva märkvärdiga, men för att visa, hur litet det i det yttre fordras för att leva ett lyckligt liv, det han säger sig hava levat, och varför han dagligen tackar Gud, och för att framställa ett synbart bevis på den välkända sanningen, att grunden till vår lycka ligger inom oss och ej utanför. Jöns Pålsson föddes i Lemmeströ, vet om sin första barndom ej annat, än att han lekte där med byns barnungar, umgicks dagligen med hungern och nödgades tigga, tills han blev elva år, då han började kunna som kusk tjänstgöra vid ett av den tidens ploganspann, som utgjordes av minst tre par dragare. Detta förskaffade honom hans vår- och höstföda, så att han befriades ifrån att dessa oftast ruskiga årstiderna idka tiggareyrket. Vid tjuogoett års ålder miste han sin far, som ej efterlämnade större förmögenhet, än att blott fem daler kom på hans lott. För denna arvedel köpte han sina första läderskor och hade ändå något tillövers. Vid tjugofem års ålder fick han tjänst hos en länsman, i vars kostall han säger sig hava levat tio lyckliga år, emedan kreaturen trivdes och frun allt då och då bad honom ha en särdeles omvårdnad om hennes kor och beledsagade denna bön med dessa tårar, som pärla i glaset, och för vilka Jöns varit något svag. Från omtalta tjänst kom Jöns att tjänstgöra uti kostallet i prästgården i X., där hans lön stegrades till en dubbel uppsats av kläder och åttio daler silvermynt, den högsta lön, vartill han bragte sig upp under sin tjänstetid. I byn var en änka, som gick på kryckor och kallades ”Krycke-Hanna”. Hon hade varit svagsint, men åter blivit förnuftig. Denna friade till Jöns med det tillägg, att hon, om hon ej fick honom, miste sitt förstånd igen. Icke så mycket rörd av hennes kärlek, som av fruktan, att bli en orsak till, att hon åter förlorade förståndet, gav Jöns henne

sitt ja; likväl utan tvivel föränledd därtill något därav, att hon ägde en liten koja i byn med en stuga, som var färdig med undantag av tre bräder, som saknades i taket, och ägde dessutom en säng, en järnkakelugn och en gryta. Giftermålet gick för sig; alla tre bräderna till taket skaffade han, och nu stod Jöns på den högsta punkt av välstånd, vartill han under sin åttioåriga levnad kunnat bringa sig. Han kunde nu gå under eget fullständigt tak och ligga i egen säng. Efter 15 års tjänst nödgades han, störtad, som han påstår, av intriger, lämna prästgården.

Vid denna tiden lät han lega sig av en bonddräng att uppfylla hans plats i beväringen. Under namn av n:r 83 Fikon lärde han sig svara "Hier", var gång han uppropades, men oaktat korpral Linderman gick ganska allvarsamt tillväga, kunde han dock ej lära honom varken magen in och bröstet ut och hakan upp, ej heller vändningarna, emedan Fikon, som väl skulle förstått både öster- och västerom, förblandade oupphörligt höger och vänster — talesätt, som sällan nyttjas bland bönder — och behövde alltid tänka först, innan han fick reda därpå, så att det ofta hände, att, när korpral Linderman efter kommandoordet sagt "ett-tu", sade Fikon i distraktion "tre" och blev stående. Ehuruväl han tjänte fanan, hade han intet begrepp om gradationerna i tjänsten och gjorde egentligen ej rätt bekantskap med någon annan än korpral Linderman, vilken han sade var en sträng herre. Då någon frågade honom, vem som hade överbefälet, svarade han, att därtill hade de en mycket beskedlig och nådig herre, en överste, som hette Fänrick Trädgård.

Emellertid hade Jöns, utan att någonsin hava burit vapen, likväl varit soldat, och begagnade sig av korpral Lindermans lärdomar, då man flera år därefter såg honom såsom fäherde på Skanörs ljunghed stå vid landsvägen och med glad uppsyn räta sig för de resande och slå sig med högra handen på skinnmössan och säga: "Je suis un boeuf"⁸⁵, ett hälsningsord, som någon skälm lärt honom att korrekt uttala, och varöver han var ej litet stolt, emedan han visste, att det var på ett utländskt tungomål.

Äntligen⁸⁶ sattes Jöns Pålssons tålmod på ett hårt prov, då hans hustru insjuknade i en tärande sjukdom, som höll henne flera månader vid sängen, men han vårdade henne med största ömhet och beklagade sig aldrig. Hans Hanna fick sig slutligen en boning, som trotsar alla stormar, men över hans egen svaga koja i byn lade sig en vinter stora snömassor, som alldeles nedtryckte taket. När våren kom och snön hastigt smälte, uppmjuknade den lerväggarna, vattnet störtade in i stugan och hela kojans sjönk ner. Jöns Pålsson lät huset

⁸⁵Jag är en oxe.

⁸⁶"Äntligen", här: slutligen.

ligga, räddade sin säng, sin järnkakelugn och sin gryta, försålde dem, köpte åt sig några kläder och insatte, vad han hade över, hos en pålitlig person till ett blivande inköp åt sig av svepning och likkista. Med sin ringstav i hand drog han åter till Skanör för att emottaga sin fäherdebeställning och sjöng för sig själv sin favoritvisa:

Och inte sörjer jag för jag skall flytta,
Ty Herren giver mig båd' råd och lycka;
Men jag sörjer mest för min lille vän,
Att jag skall flytta så långt från den.

Då Jöns ej mera orkade följa kreaturen på ljungheden, sökte han sig hos mig en nattväktarebefattning, vilken han i flera år har skött på det sättet, att han legat vaken, när han ej kunnat sova. Jämte det, att han hjärtligt tackar Gud för en lycklig levnad, gläder han sig mången gång i hoppet att få en hederlig begravning.

Folktrons varelser och väsen

Fastän en massa fördomar — dessa okunnighetens skuggor, vilka likt andra skuggor alltid stå kolossala i soluppgången — vikit för den även bland bönderna mäktigt stigande upplysningen, står dock Jöns med mängden av sina jämnåriga kvar med sin tro i de fördomar, med vilka han uppvuxit och vet mycket att berätta om bäckahästen, skogssnuvan, jättar, troll, kyrkogrimmen m.m. Jag vill anföra några av dessa berättelser, som varit allmän folktro bland Skytts härads allmoge på den tid, varav jag försöker lämna en skildring.

Bäckahästen

Det hände en gång, att Gessie pojkar sprang och lekte vid en bäck. Bäst de sprang, märkte de att en liten vit häst sprang mitt ibland dem. De fick då lust att rida på den och satte sig upp den ene efter den andra, och plats saknades icke, ty hästen förlängdes, allt eftersom flera satte sig upp på den. När nu alla pojkarna satt sig upp, så att där ej stod mera än en kvar, slog denne sina små händer samman av glädje och sade: ”Jesu kors! aldrig har jag sett så långt ett hors!” Vid han sade detta, stod alla pojkarna bredvid honom på marken, och ingen häst syntes mer. När de kom hem till sina föräldrar och berättade detta, fick de veta, att de varit ute för bäckahästen, och att han gått i bäcken med dem allesamman, om där ej ropats ”Jesu kors”, ty för detta ord viker allt ont.

Skogsrådet, skogssnuvan

Utan en särdeles fruktan inträdde ingen slättbo ensam i en gammal tätt bevuxen skog och trodde med Ovidius:

Stat vems et multos incidua sylva per annos
Credibile est illi numen inesse loco.⁸⁷

Vid vart steg fruktade han att få se eller höra något skogsrå. Man må ej undra däröver, då bonden i den bok, ur vilken han hämtade sitt mesta vetande, i katekesen, förbjöds att söka sin hjälp hos skogsrå o.m.s., helst detta förbud bevisar, att även läraren trodde att skogsrå verkligen fanns*

Bönderna träffade ock i skogarna, när de någon gång ditkom, ut för skogssnuvan, som förvillade dem, så att de kom ur rätta vägen och tyckte sig vandra i vatten. När skogssnuvan en stund gäckat dem, skrattade hon högt, så att det genskallade i skogen, och män och kvinnor, uppskörtade som de var, fann att de gick på torra marken. När de någon gång såg skogssnuvan, såg hon i ansiktet ut som en kvinna, men baktill som ett baktråg.

Kyrkogrimmen

Det var en sägen, att, när en kyrka byggdes, begrovs under ena hörnstenen en bagge, en hund eller något annat levande djur, som sedan blev kyrkogrim och hade uppdragen åt sig den nattliga vakten vid kyrka och kyrkogård. Hur menlöst än detta djur i livstiden varit, blev det dock, sedan det blivit kyrkogrim, förfärligt, särdeles för alla onda människor. Så tilltagsen var den tiden sällan någon tjuv, att han kunde övervinna fruktan för kyrkogrimmen och stjäla i kyrkan. Men icke endast i deras livstid, även sedan de avlidit, hade elaka människor att frukta för kyrkogrimmen. Stundom hörde man mitt i natten ett häftigt susande i luften, liksom av förföljde fåglars oroliga flykt. Det var inte annat än nattkorpar, ”natravnar”, eller sådana kyrkogårdens onda invånare, som uppskrämts av kyrkogrimmen ur

⁸⁷Det står en gammal under många år av yxan skonad skog. Troligt är att en gudamakt bor på detta ställe.

*Loccenius⁸⁸säger i sina *Antiquitates Sveogothicre*, pag. 21: Qui vero olim frequentius et hodie nonnumquam in lucis ac sylvis apparent, Satyri, Fauni, Sileni, et alia hujusmodi spectra non pro singulari animalium istic natorum genere — quæ vulgo ”skogsrå” vocant — sunt habenda; sed dubitandum non est, vera satanre ludibria esse, quibus timidas et vanas horninum mentes circumvenier querit.⁸⁹

⁸⁸Loccenius, Johannes, 1598-1677, tysk-svensk jurist och historiker.

⁸⁹De satyrer, fauner, silener och andra sådana spöken, som fordom ofta och stundom än i dag visa sig i lundar och skogar, böra icke anses vara det särskilda slags djur, som där lever och av folket kallas skogsrå, utan man kan icke betvivla att de i sanning är satans gyckelspel, med vilka han söker lura människornas rädda och fåfängliga sinnen.

sina gravar och nu svävade utan ro och rast omkring, tills de vid första gryningen fick åter sjunka ned till vila.

Troll och jättar

Tron på troll och jättar var den tiden allmän och har visserligen⁹⁰ ännu icke försvunnit. Jättarna, om vilka en mängd sagor var i svang, troddes hava mycket förföljt de kristna. De ansågs hava haft en övermänsklig styrka, men tillika hava varit utomordentligt dumma. En ofantlig sten, som kallades "sylasten" och ligger ej långt från Tomarps kyrka, säges vara slungad mot den av en jätteflicka, i avsikt att nedslå kyrkan. I hur stort behov av sten till sina byggnader bönderna än är på den nära stenlösa orten, hade dock ingen vågat spränga denna av jätteflickan ditslungade stenmassa, av fruktan att något ont därigenom skulle kunna vållas honom och hans hus. Jättarna troddes vara redan allesamman ihjälslagna av åskan. Trollen ansågs dock ännu finnas, ehuru väl åskan oupphörligt slog efter dem, men de var så illistiga, att de förstod gömma sig invid lättskrämde och beskedliga människor. Om någon bonde var ute och färdades, då åskan började gå, sökte han därför sällan eller aldrig något skjul, emedan han trodde, att något troll antingen skulle smyga sig med honom, eller ock vara där förut, ty alla troll gömde sig bävande för åskan, som alltid slog efter dem. De få, som blivit ihjälslagna av åskan, hade enligt folkets tro blivit det därför, att de sökt gömma sig undan och fått troll i sitt sällskap, då åskviggen, som sökte dessa, även träffat den rädda människan. Under bar himmel var man säkrast, så framt man ej hade ett syndbelastat samvete. Trollen troddes även söka skydd hos kattor, varför ock mången brukade köra ut kattorna, då det åskade. Jag har hört en bonde berätta, att han sett en gång, hur en katt under åskväder kom med fart inhoppande genom en gavel på ett hus och hur blixten slog efter honom och antände huset.

Trollen bor i backar och ättehögar. De stora stenkumlen, "stendösarna", påminna om jättar. Jag vill berätta några av de sägner, som är fästade vid åtskilliga av de högar och stenkummel, som finns inom Skytts härad.

⁹⁰"Visserligen": (här) helt säkert.

Trollet i Tornabacken

Denna hög hade sitt namn av flera tornar⁹¹, som växte på densamma.* En gammal gubbe, som bodde i Hammarlöv, blev en gång intagen i denna hög och vistades där någon tid. Man säger att det endast var sju dagar, men honom själv tycktes tiden hava varit så lång som sju år. Han fick nere i högen höra tornklockornas ljud en gång, då det ringde till den allmänna gudstjänsten, och tackade då Gud, att han en gång på sju år fick höra de heliga klockorna. Då blev trollet ont på honom, att han tyckte tiden hava varit så lång, och körde ut honom och jagade honom in i den gården, som ligger sunnast⁹² i byn, med sådan hast, att gubben blev alldeles förvirrad i huvudet och kunde icke stå på sina fötter, utan vältrade sig hit och dit i gården och gjorde mycket väsen. Folket, som genast igenkände gubben, tog honom och lade honom i en blandningsho och kastade vitlöksknoppar på honom, för att därmed fördriva galenskapen, men han klagade jämmerligen över, att de kastade stora stenar på honom, och bad dem skona hans liv. Gubben blev åter förnuftig och levde många år därefter, men var alltid rädd för tornabacken.

Någon tid efter att gubben hade varit borta, blev en liten gosse intagen i backen, men denne var van att leka med en hund i sin faders gård, och ville icke giva sig tillfreds, utan han kom hem till sin hund en gång om dagen, för att leka med honom. Föräldrarna såg tydligen, att hunden lekte med någon, men den, som lekte med hunden, var osynlig. Sedan alla eftersökningar var gjorda förgäves, och man dagligen sett att hunden lekte med någon osynlig, blev detta ärende anmält för prästen. Sedan prästen underrättat sig om allt, gick han dit vid den tiden, då hunden brukade leka, och stod jämte gossens föräldrar och såg tydligen, att hunden lekte med någon, men vem det var kunde ingen se. Prästen gick då närmare till hunden och räckte fram sin käpp och drog sakta bort det, som gjorde gossen osynlig, och sade: "Där står er son, tag nu vara på honom".

Trollet i Bonhög

Mellan Tomarp och Hammarlöv finns, ej långt från vägen, en stor ättekulle, som kallas Bonhög, vilken fordom ansetts vara ett boningsställe för det osynliga folket. Det berättas, att en bonddräng

⁹¹"Torn", här: hagtorn.

* Där sådana träd växa på en kulle hade vanligtvis en saga även uppvuxit, och den yxan fick vara mycket stålåd, som skulle våga avkvista dessa träd. Merendels föll den person, som fört den, in i någon svår sjukdom kort därefter.

⁹²"Sunnan": söder.

red en gång en julafton ett ärende för sin husbonde från Tomarp till Hammarlöv. Solen var längesedan nedgången, alla tornklockor hade tystnat runt omkring, och det var så tyst, att han ej hörde annat än hovslagen av sin häst, men som himlen var full av så många däjeliga stjärnor, satt han och såg på dem och förlustade sig av deras tindrande sken. Som han nu satt och såg uppåt himlen och var kommen till Bonhög, förmärkte han ett underligt prasslande, som hördes därifrån. Förskräckt såg han dit, men förskräcktes ännu mera, då han fick se högen stå på guldfötter, dess inre upplyst av en mängd glimmande ljus och trollen i full dans under densamma. Han höll just på att skynda sig undan, då han i en hast såg sig runt omkring omgiven av troll, som hälsade honom till höger och vänster. Han tog mod till sig, hälsade vänligt "Guds fred", fast han i sitt hjärta önskade dem något helt annat, och frågade dem, varför där var sådan härlighet och sådan dans och glädje i högen. "Det är därför", svarade de, "att vi hoppas få Guds nåd på yttersta dagen." Drängen svarade: "Det är likaså omöjligt för er att få Guds nåd, som att denna hög varder grön av växande gräs i kväll, när jag kommer tillbaka." "Aj, aj" svarades i högen, och glädjen var genast försvunnen. Guldfötterna föll undan, alla ljusen slocknade, och ifrån jorden tyckte han sig höra deras allt mer och mer försvinnande "Aj! Aj!" Drängen skyndade sig till Hammarlöv och var i sin själ förnöjd över att så lätt hava besegrat hela trollskaran; all hans fruktan för dem var nu försvunnen, deras klagan rörde ej det ringaste hans hjärta, fast mer skrattade han för sig själv åt dem. Då hans ärende var uträttat, red han hem, och hans väg gick åter förbi Bonhög, de lättskrämde trollens boning, men hur förskräcktes han icke, då han fick se den åter stå på guldfötter och vara grön som gräs, då all marken eljest var övertäckt med snö. Trollen dansade i högen, men med ännu större fröjd, än då han första gången såg dem. En kall svett överfor honom. Med ännu större förskräckelse, än den trollen vid första påhälsningen väckte, hastade han nu hem. Allt mer och mer ökade sig oron i hans hjärta, och han kände det beklämt av en förr okänd ångest. Bävande inkom han till sin husbonde och omtalade för honom vad han sett och hört, hur han skrämt trollen med att säga, att de aldrig kunde bli saliga, och hur han nu kände sitt hjärta beklämt av en förskräcklig ångest, liksom skulle han själv omöjligt kunna bli salig. Med den största förundran avhörde hans husbonde, som var en from och gudfruktig man och mycket hemmastadd i Guds ord, sin drängs berättelse, och liksom han med förtrytelse hörde, att drängen velat blanda sig i Guds ensak och döma någon från saligheten, ävenså rördes han till ett innerligt deltagande, då han såg den syndaångest, varav drängen pinades, och den förtvivlan, varuti han var nära att falla. Med mild-

het bestraffade han honom först med frälsarens ord: ”Dömen icke, så varden I icke dömda, fördömen icke, så varden I icke fördömda, utan varen barmhärtiga såsom eder fader ock är barmhärtig”; och då tjänaren var på det innerligaste rörd och hade kommit till ett klart begrepp om sin synd, föll han med honom på knä och förenade sig med honom i en brinnande bön, att Gud för Kristi skull måtte förlåta honom. Sedan de länge hade bedit gemensamt, uppstod drängen ur bönen med ett lättat samvete och var från den stunden alltid mild och skonsam i att bedöma andra och aldrig sträng mot någon annan än mot sig själv.

Ättekullen i Fuglie

Vid Fuglie finns en ättekulle, på vilken står en vacker slät sten, som tros vara de inneboende trollens härd. En bonde hade en gång nedtagit den stenen, för att begagna den till en byggnad, men insjuknade så snart han fått den hem och blev ej frisk förr än stenen åter stod på sin plats. Om den stenen berättades det, att den varit förfärligt tung och besvärlig att få utför backen, men att den däremot, då den åter skulle uppsättas på sin plats, med största lätthet transporterades uppför backen.

Draken i Håslöv

Från Håslövs ättekulle var en drake allt jämt i antågande mot Håslövs prästgård, som skulle brännas upp, så snart draken hunnit fram till köksspisen. Årligen närmar han sig ett tuppfjät, och på den fläcken, där han strävar framåt, växer aldrig något gräs. Om sommaren — så troddes det — kunde man därav se, hur långt han hunnit. I prosten Sebastians⁹³ tid sades den en gång vara kommen inom köksdörren; men prosten, som hade en svartkonstbok — med vilken han uträttade underbara ting och spelade sina ämbetsbröder månget spratt, varom bönderna än i dag veta att berätta, — manade draken tillbaka i ättekullen.

Gjelles dös

På marken mellan Gislöv och Dalköpinge finns en stenhop av tretton understenar och tre överstenar, av vilka de tvenne, som ligga utmed sidorna, ljuda som en klingande malm, när man med en sten slår på dem, men den mellersta har nästan ett sådant ljud, som när man slår på en tom kista, och har ett hål av en brickas storlek och ett

⁹³Bastian Madsen Odder (1602–1683). Präst i Håslöv. Se vidare i litteraturförteckningen.

fingers djup. Denna stenhop kallas "Gjelles dös". Om denna stenhop går en gammal sägen, att en kyrkoherde i Dalköpinge vid namn Wanzonius⁹⁴ i fordomtima begärt av en gammal man i Gislöv vid namn Nils Andersson, att han skulle fara till Anders Jönsson i Tommarp, som hade en kämpabok, uti vilken något skulle stå berättat om denna stenhop utförligare, än vad bland allmänheten omtalades, och söka att få låna den, men vid sin ditkomst fick han veta, att en sauvegard⁹⁵, som under ett krig med Danmark legat där, sönderrivit boken och gjort därav patroner. Anders Jönsson hade dock till all lycka läst boken så ofta, att han kunde den utantill, och nu lämnade han budet från Wanzonius följande besked: Det bodde en gång i Gislöv en väldig trollkarl, som hette Gjelle. Han var mycket gammal och hade kunnat uthärda mycket i sina dagar, men när kyrkan blev byggd i Gislöv och tornklockorna började gå, kunde han ej uthärda deras ljud, utan reste bort därifrån och ingen visste vart han tagit vägen. Lång tid därefter skulle ett skepp gå från Skåne till Österlandet. Sedan det mycket länge seglat, råkade det in i ett hav, som kallades leverhavet, emedan havet såg ut som levrat blod. Där stannade skeppet vid en ö, och fastän det ej stod på grund och fast de satte alla segel till, kunde de dock inte komma ur stället. Under natten visade sig för skeppsfolket ett spöke i en sjömans skepnad, som frågade dem, vart de ärnade sig och var de hade hemma. En av båtsmännen, som var en behjärtad blekingsbo, svarade, att de olyckligtvis blivit drivna dit av stormen och att de hade hemma i Skåne. Rätt väl, svarade spöket, kom då för all del och följ mig till min husbonde, som ligger här på ön, ty han har länge väntat att få tala med någon som var från Skåne. "Vill du följa med mig till honom, så kan du vara viss på, att du aldrig skall komma att ångra den resan." Båtsmannen betänkte sig icke länge, utan följde strax med honom. Längre hade de inte gått, när de kom till en stor förfärlig jätte, gammal, blind och med långt grått skägg, som frågade båtsmannen, var han hade hemma. Då han svarade som förr, "I Skåne", frågade jätten honom vidare, om han vore något bekant i Gislöv och om han något kände till Sven Dyrings döttrar och särdeles en av dem, som hette Märta; om han ock ville gå till henne och hälsa henne från gamle Gjelle och lämna henne några saker från honom, varå båtsmannen svarade "Ja, allt skall bliva väl uträttat endast vi är så lyckliga att komma väl med vårt skepp ifrån ön". "Tvivla icke därpå", svarade jätten, "ni skall komma alla välbehållna till Skåne, allenast tag denna asken och lämna den till Sven Dyrings dotter,

⁹⁴ Johan Wanzonius, kyrkoherde i Dalköpinge och Gislöv 1688–1697, död 1717.

⁹⁵"Salvegard", "sauvegard": soldat som utför skyddsbevakning av civil person eller egendom, särskilt i ockuperat fiendeland.

men vakta dig, att du inte öppnar den och ser vad däruti ligger. Vill du vara trogen och uträtta detta ärende väl, skall du få så mycket, att du aldrig i dina levnadsdagar skall komma i behov. När du kommer hem till Gislöv och har levererat asken ifrån dig, så gå till en stor sten, som ligger nere uti ån väster om Gjelles dös vid Gislöv, sök därstädes upp ett hål, så varder du däri finnande en nyckel. Tag den och gå till mellersta överstenen i Gjelles dös och sätt nyckeln i det hål, som du ser i den, och säg: 'Mach upp Gjelles dös!' Strax skall stenen upplåtas för dig, men det råder jag dig till, att du icke ser dig tillbaka." Båtsmannen tackade honom för det rådet, lovade villigt sin tjänst och tänkte på att nu taga avsked från jätten och gå sin färde till skeppet. Men jätten sade än ytterligare: "Vänta, jag har ännu mer att tala med dig. Säg, hur står det till i Gislöv? Är de nu så starka som i min tid? Kom låt mig taga dig i hand." — Båtsmannen höll på att räcka honom handen, då följeslagaren viskade till honom "Gör dig inte galen, tag den här", varpå han räckte honom en femuddig dynggrepp av järn, vilken jätten, troende att det var båtsmannens hand, kramade samman och sade: "Å jo, de är lovligt starka, men i gamla dagar var de långt starkare." Därpå frågade han vidare: "Får ni bra säd i Gislöv nu för tiden?" Båtsmannen svarade: "Ja". "hur mycket får ni efter en skäppas utsäde?" Båtsmannen svarade: "Fyra tunnor i det ringaste." "Det går då äntligen an", svarade jätten, "men i min tid fick jag mycket mera, ty jag plöjde aln djupt och sådde kvarters⁹⁶ tjockt, då skall ni tro växte säd på Gislövs marker. I min tid hade jag en liten flicka, som gick och samlade i sitt förkläde både plog, oxar, hästar och plogmän och körsvenner och kom bärande dem till mig och sade: 'Far! vad är detta för småsaker?' Jag svarade henne: 'Släpp dem, min dotter, de är de, som skall komma efter oss, låt dem gå sin färde.' Eljest lyfte jag i min styrkas tid så häftigt på de stenarna västan om Gislöv, att jag blev blind därav. Jag hade väl ock lagt där elva minnestecken efter mig, om jag hade längre fått bliva där kvar, men sedan de vita klockemännen kom till Gislöv, så kunde jag icke längre trivas där, utan måste förfoga mig hit. När du kommer till Gislöv, så kan du hälsa dem från gamle Gjelle. Han lever ännu fastän han är blind, men för all del, glöm inte asken till Sven Dyrings dotter. Om du det ej gör, kan du vara förvissad om, att du och ditt medfölje skall bliva väl behållna."

Båtsmannen tog avsked av jätten och gick tillbaka till skeppet. Knappast var han kommen på däck, förrän skeppet fördes av den gynnsammaste vind från ön. Efter en lycklig resa kom de alla oskadade i land vid Helsingborg. Därifrån gick båtsmannen mot Gislöv för

⁹⁶"Kvarter": (här) gammalt längdmått, en kvarts aln = 6 tum \approx 14,84 cm.

att avlämna asken, men då han kom i söder skog och var så nära, att han såg Gislövs klocktors spira, tänkte han, att ingen fara vore mer, och ville nödvändigt se vad som var i asken. Han öppnade den och såg däri ett stort, kostligt, gyllne bälte. Då han länge beskådat det, föll det honom in att försöka, om det kunde nå om en stor där bredvid stående ek. Han sträckte ut det och spände det om eken. Därpå gick han bort för att på avstånd se, hur härligt det glindrade⁹⁷ mot solen, men bäst han stod och såg därpå, började eken lyfta sig ur jorden och for med rötter och krona därifrån över berg och dal, så att snart varken ek eller bälte syntes mera, så att det var lätt att förstå, hur det hade gått med Sven Dyrings Märta, i händelse hon spant bältet om sig. Båtsmannen blev häröver mycket sorgsen och nedslagen. Han tvivlade nu mera på att han skulle få den utlovade belöningen. ”Dock”, tänkte han vid sig själv, ”oförsökt duger ej! Jag måste försöka att göra som mig är föresagt, ho vet om det ej lyckas.” Därpå gick han till Gislöv och till den stenen, som ligger nere i ån, där han fann hålet och nyckeln, kom sedan upp till Gjelles dös, fann hålet på den mellersta av överstenarna, satte nyckeln däri och sade: ”Mach upp Gjelles dös!” Dösen öppnades och han såg däri en sådan hög av silver, guld och penningar, att han svårligen förskräcktes och utropade: ”Kors i Kristi namn, hur mycket silver är här!” Och som han, i detsamma han ämnade taga sig något därav, såg sig tillbaka, om ingen var när, som kunde se hans företagande, försvann alltsammans, och när han vände sig, för att med ens bliva mäktig och gripa, som man säger, guld med göpnar⁹⁸, såg han ej annat än hålet på den mellersta stenen, vilket liknade ett nyckelhål. Men Sven Dyrings dotter, som ej fick det sköna bältet, blev, sedan det vart kunnigt, hur därmed tillgått, liksom ursinnig och har av samma släkt, som ännu lär vara till i församlingen, gemenligen någon varit sinnessvag.

Stenhopen eller dösen har således fått sitt namn av jätten Gjelle, vilken berättade för samma båtsman, att hans hustru ligger begravnen under Torbergs dös, som är belägen i Gislövs östra vång, och hans barn under en stenhop på Gislövs ängar vid stranden, och kallas denna stenhög Modes dös. Om denna Modes dös berättas även detta, att i Gislöv har varit i hedendomen en namnkunnig trollkärning, som ville med trollkonst mana under Gjelles dös för att förstöra den, men då hon var i manandet och skulle nämna sista ordet ”Gjelles dös”, förvillade Gjelle, som var en starkare trollkarl, henne, så att hon i stället för Gjelles dös sade Modes dös, som strax ramlade ned, och stenarna slogs sönder, vilket ännu kan ses.

En gång hände det sig, att en stor del av Gislövs bymän tog

⁹⁷”Glindra”: glimma, glittra.

⁹⁸”Göpen”: skålad hand

stenhuggare med sig och ville pröva att än ytterligare slå dessa stenar sönder, varefter hål kan ännu i dag ses i stenarna här och där, men bäst de var i arbete därmed, syntes dem hela byn stå i ljusan låga, varför de ock övergav stenarna och skyndade hem för att rädda vad som räddas kunde. När de nu hemkommit inemot byn, kom en liten karl ridande emot dem på en vit gåse,⁹⁹ havande en röd mössa på huvudet, svart betsel i näbben på gåsen, breda sporrar och red i full sträckning. Han skrattade åt bönderna, och de åt honom, men när de kom hem, fann de ingen fara vara på färde. Vid denna dosen förmärktes eljest mycket spökeri. Vägen där förbi är mycket villsam för de resande, och man hör under tiden ett underligt läte, liksom från ett spätt barn, vilket ännu levande kunna intyga.

Kung Ralf i Skanör

Det var en gång en kung, som hette Ralf och regerade i Skanör och Falsterbo, som den tiden var mycket stora och mäktiga städer. Han bodde i ett präktigt slott, till vilket grunden ännu finns kvar i några sandkullar norr om Skanör, vilka är inneslutna av en grav, som under hans regeringstid var så bred och djup, att stora fartyg kunde segla in till slottet. Man berättar, att då Ralf fick se något skepp ute på sjön, vilket han ville lossa av, befallte han det att gå in till sitt slott, medan han tog vad han ville av lasten, och ingen vågade göra mot hans vilja. Det var också inte rådligt, ty han bar vanligtvis på sin vänstra sida en väska, på vilken han ej behövde slå mera än ett slag med handen, förr än han hade krigsskepp och så mycket beväpnat manskap som han åstundade. För sina trollkonsters skull hade han samlat sig en mängd mäktiga fiender, som ofta gjort försök att taga honom till fånga men alltid misslyckats. Äntligen förmådde de hans kammartjänare att vara dem behjälplig att gripa honom. Icke långt ifrån slottet låg en kyrka, men då konung Ralf ej älskade mässan och Guds ord, utan tvärt om skydde allt sådant, gick han aldrig dit in under gudstjänsten, men han hade sin kammartjänare där, som skulle komma och säga till, när ordningen kom, att hans befallningar skulle uppläsas för folket, emedan han då ville vara själv närvarande, för att höra att hans ord blev rätt förkunnade. hur det gick med Guds ord, kvittade honom lika. Emellertid skulle en söndag ett maktpåliggande påbud avkunnas. Ralfs fiender hade samlat sig vid kyrkan, väl vetande att kungen skulle infinna sig. Kammartjänaren kom nu, efter avtal med de sammansvurne, fortare än vanligt inspringande till kungen och sade: ”Ers Maj:t får skynda sig; man har redan börjat uppläsa påbudet.” Kung Ralf, glömmande

⁹⁹”Gåse”: gåskar, hangås.

i brådskan sin väska, som gjorde honom så mäktig, kom i största hast inrusande i det norra vapenhuset, men var knappt inkommen, förr än han omringades av fiender. Han slog med makt på sin vänstra sida, men väskan var ej där och intet manskap kom till hans hjälp. Ralf ville skynda sig ut, men blev ihjälklämd i kyrkodörren.

Sedermera gick många år, på vilka man ej hörde mera om konung Ralf, tills man började höra ofta om nätterna en dånande vagn rulla över Skanörs gator och stanna vid slottet. Tvenne röda hundar var alltid förelöpare, och de fanns, som tyckte sig hava sett vagnen och den gamle konung Ralf, sittande i den med ett vredgat anlete. Mängden hade dock ej sett vagnen, men alla hava hört dess buller, särdeles de kulna höst- och vinteraftnarna, och barnen, som leka tillsammans på gatorna, ropa förskräckta vid detta ljud: ”Undan, akta er! Akta er! Nu kommer herr Ralf!”

Syster Gya och Albecksfrun

För de ställen, där troll sägas bo, bävar ännu mången, särdeles då natten inträtt. Förbi Gyaholmen på Skanörs ljung, där syster Gya bor, reser mången än i dag icke utan en viss besynnerlig känsla, lika oförklarlig som det, varav den väckes. Och likväl är syster Gya ett beskedligt troll, som ännu ej vetterligt vållat någons ofärd, men som endast brukar göra sällskap med dem, som färdas över ljungheden, för att hälsa på sin syster, Albecksfrun, som bor på Trelleborgs västra gärde och ej är av så skonsamt och mildt sinnelag. Albecksfrun brukar väl ofta göra kalas för sina anhöriga och vid sådana tillfällen inbjuda alla, som passera hennes boning; men de är få, som vågat sig in till henne, helst om de känna, vad som är i var mans mun: händelsen fordomdags med en mjölnare på Hallemöllan i Trelleborg. Han kom en gång in till Albecksfrun på ett danskalas, dansade och roade sig med trollen och blev väl och präktigt undfägnad. Till all olycka råkade han slå ett av hennes vinglas sönder. Han ville betala det, men hade icke sådana penningar med sig, att trollet ville taga dem, emedan de ej ville hava annat än kronesilver. Han lovade att skaffa det och snart betala, men då han lyckligt kommit ur laget, glömde han bort betalningen eller låtsade hava glömt den. Då en tid var förfluten, kom trollen till honom en natt och fordrade betalning för glaset, men mjölnaren grep sig an och sade, att han ej ville betala dem något, och att det för övrigt var dåligt kalas, där ej något glas gick i kras. Trollen lovade då, att det skulle bli honom och hans efterkommande dyrt och att där aldrig skulle bli någon lycka med kreaturen på det stället och att en människa alltid skulle vara sjuk där, tills de fick sin betalning. Sådant hade även, så sades det, för-

hållandet varit och är i denna dag på det stället. Någon människa är alltid sjuk där, och med kreaturen vill det ej gå rätt väl. Någon tid efter att trollen hade gjort sitt hemska nattbesök hos mjölnaren, gjorde han ett besök i Maglarp och gick därifrån om aftonen, men kom ej hem. De hemmavarande, oroade däröver, for ut för att söka honom och fann honom äntligen på morgonen liggande död på Albecksfruns backe och förstod då, att trollen varit orsaken till hans död. De, som färdas den vägen i mörkret, känna sig liksom litet lättare om hjärtat, då de kommer över denna backen och befinna sig på rätta vägen, emedan ej sällan allehanda vägförvillelser där ägt rum. Hästarna skrämmas, seldonet går sönder, hjulen springa från vagnen, och allehanda förtretligheter dessutom möta esomoftast de resande på detta illpariga¹⁰⁰ trolls gebit.

Bortbytingar

Trollen troddes även hava den nedrigheten att förbyta barn, särdeles om de var odöpta, eller att stjäla bort dem och fruntimmer. En man från Falsterbo skulle en gång resa på landet. Hans hustru var nyligen kommen på barnsäng. Då han kom förbi en backe, där man trodde att trollen bodde, fick han höra ett underligt ljud, och när han lyssnade, för att närmare urskilja vad det var, hörde han sägas: "Sådana händer har mor Lisa, sådana ögon, sådan näsa och sådan mun har mor Lisa." Mannen häpnade, vände genast om och körde hem det fortaste han kunde. När han öppnade förstugudörren, fick han se, att trollen höll på att släpa bort hans hustru, men Lisa höll sig fast med ena handen i en väv. Mannen jagade bort trollen, vartill endast behövdes, att man med rätt allvar nämnde Jesu namn; men när han nu skulle lägga sin av ansträngningar bortdomnade hustru i dess säng, fick han se, att han i stället lade i sängen ett beläte av trä.

Trollkvinnan i Risberget

Om något av dessa troll förolämpades, kunde man vara viss på, att de på ett eller annat sätt hämnades den lidna oförrätten. I Riseberget vid Arrie by bodde en trollkvinna, som lät sina döttrar gå med drängarna på deras sommarlag och dansa med dem. En morgon kom döttrarna gråtande hem med nedspillda kläder. Då trollkvinnan frågade efter orsaken därtill, fick hon veta, att drängarna slagit öl över dem. Förbittrad häröver lät hon den förbannelsen utgå över Arrie by, att drängarna där aldrig skulle kunna församlas, icke ens på en

¹⁰⁰"Illparig": illmarig, illistig.

åtting¹⁰¹ öl och långt mindre på mera, utan att komma i slagsmål, och än i denna dag skall på Arrie drängar vid deras sammankomster förspörjas en verkan av denna trollkvinnans besvärjelse.

Att blåsa ifrån sig den helige ande

Många illasinnade äldre kvinnspersoner var undervisade av trollen i allehanda konstgrepp. De skulle även sedan kunna lära sina döttrar dessa trollkonster. En sådan lärling skulle midsommarnatten gå stillatigande och naken tre gånger "avet om" kring kyrkan och blåsa i nyckelhålet, var gång kyrkodörren passerades. Detta kallades att blåsa ifrån sig den helige ande, och förtäljes det, att, då lärlingarna gjorde detta, fick de ibland höra ett barn gråta innanför i kyrkan.

Fastlagen

Fastlagsmåndag hade de unga åter en del nöjsamma tillställningar. I alla byar var då kapplöpningar, "väddelöb", i vilka än tvenne karlar tävlade med varannan, än en karl med ett dussin pigor. Denna senare kappränningen gick så till, att en bana bestämdes, som sträckte sig ungefär en åttondels mil från byn. Flickorna uppställdes med lika avstånd från varandra. Den flicka, som skulle börja kapplöpningen, hade en nyckel i handen, som hon lämnade åt sin närmaste efterföljerska, vilken åter med den hastade till sin närmaste efterträdarinna osv. Sedan allt var anordnat och flickorna stod på sina platser, men sina kjortlar uppskörtade till knäna och färdiga till språng, när deras ordning kom, gavs med ett pistolskott tillkänna, att väddelöbet börjades. Musikanter, som, jämte flere andra följde till häst kapplöparna, spelade då upp en polska, och de springande började nu helt sakta sitt språng, under det pigan och drängen höll varandra i hand ett litet stycke från banans början, men snart släppte de varandras händer, och drängen, lämnad på egen hand, tog innan kort ett långt försprång. Om flickan lät detta avskrämma sig och, hejdande sitt lopp, ansåg allt förlorat och ej fann det löna mödan att mera anstränga sig, var naturligtvis karlens seger given, men om hon, fastän långt förbigången, oförtrutet fortsatte sitt lopp och lämnade, så fort hon kunde, nyckeln till den, som efter henne skulle springa, och om denna ej förlorade modet av att se kapplöparen så långt framom sig, började flickorna så småningom upphinna karlen, som allt mer avmattades under loppet, då medtävlarinorna vid varje ombyte hade nya och friska krafter att uppbjuda, och

¹⁰¹"Åtting": åttondels tunna $\approx 15,7$ l.

hann ofta segrande till målet. Oftast segrade likväl karlen, emedan bland de springande flickorna merendels var någon, hos vilken det allmänna intresset svek för det enskilda, och som, dels genom att springa fjäskigt, dels genom att fumligt avlämna nyckeln, lämnade tid åt springaren till ännu längre försprång. Dessa knep gagnade likväl föga, då bland medtävlarinnorna var en hustru, benämnd långa Märta, om vilken jag skulle orda mera, om hon kunde vara intressant för någon annan än dem, som minnas hennes koja och det sköna morellträdet, som stod i hennes trädgård. Den bana, de hade att springa, var vid fastlagstiden, då vägarna vanligtvis var djupa, högst mödosamma för de springande, som merendels, överhöljda av smuts, framkom till målet.

En annan kappränning verkställdes på följande sätt: en lika lång bana som den förr omnämnda, och oftast densamma, valdes. På den fläck, där banan börjades, ställdes en korg, från vilken med flera meters avstånd från varandra tjugo ägg var lagda utåt banan, så att det yttersta var hundra alnar från målet. Den ena kapplöparen hade att genomlöpa hela banan och den andra att åter samla alla äggen, ett efter annat, i korgen, utan att något blev skadat. Den, som på kortaste tid verkställde sitt uppdrag, blev segervinnare. Då en av de tävlande hunnit till banans yttersta punkt och suttit av, gav han det tillkänna med ett pistolskott. Så snart detta blivit besvarat av den, som skulle åter plocka äggen i korgen, börjades tävlingen. Vid första påseendet skulle man tro, att den fått det lättaste uppdraget, som skulle inplocka äggen, men äggplockaren var dock merendels den förlorande, ty det var ett svårt villkor, att man endast fick inplocka ett i sänder, och att spelet var förlorat, om något ägg knäcktes.

Även en art tornerspel brukades på den tiden, och här och där finns dessa ännu.* I en tunna fängslades en katt. Tunnan upphängdes i en på allehanda sätt utsirad äreport eller ock mellan tvenne hus. På den timmen, då katten skulle befrias ur sitt fängelse, samlades en mängd åskådare, och äntligen kom riddareskaran, som skulle sätta i frihet den fängslade prinsessan; ty utan tvivel hade detta tornerspel antydning på någon sådan händelse. Drängarna, som skulle föreställa riddare, hade kvastar i sina hatter, utbredda i likhet med solfjädrar, fyllda med allehanda glitterverk. Sedan musiken spelat upp en marsch, började de efter ordnad slagordning, den ene efter den andre anfallet. Tåget skred fram under tunnan, och var och en

*Denna lek, som ännu på några få ställen nyttjas, är mycket gammal. Shakespeare alluderar den i sin komedi "Much ado about nothing", då han låter Benedick säga: "If I do, hang me in a bottle like a cat, and shoot at me." Linné omtalar denna lek och kapplöpningarna i sin Skånska resa p. 235: "Detta är", säger han, "ej annat än en del av de gamles "Ars gymnastica" och det "certamen", som hos dem kallades "Cursus Olympicus" eller "pythicus", som var inrättat att göra ungdomen kvick och färdig."

gav den ett slag, tills den rämnade och katten var befriad. Den, som givit tunnan det sista avgörande slaget, kallades, som Linné uttrycker sig, ”mera oskyldigt än djärvt” kung och fördes i triumf till samlingsstället för aftonens nöjen, där han utsirades med stjärnor och band, valde sig en drottning och öppnade balen. Av sina undersåtare tog han aldrig mera än ett löfte, och det var, att han skulle slippa att heta kung längre än den dagen.

Fastan

Under fastan avstannade alla publika nöjen. Folket gick mycket flitigt i kyrkan och inga lysningar till äktenskap, inga gillen och inga muntra tillställningar ägde då rum. Med dymbelveckan — enligt Loccenii* förklaring av ordet *dymbel* ”den tysta veckan” och enligt Bælters** förklaring ”den stora veckan” — ingick en sorglig och dystert vecka. Var dag i den hade sin särskilda betydelse och utmärktes fördenskull av bönderna med ett särskilt namn, ss. blåmåndag, vite-tisdag, askeonsdag, skärtorsdag och långfredag. Jag förgäter aldrig, hur fruktansvärt allvarsam denna vecka var för mitt barnsliga sinne. Som barn, invevad i folkets fördomar var för mig skärtorsdagsafton, särdeles den tiden, då det troddes att käringarna på kvastskaft och grisslor¹⁰² redo åstad till Blåkulla, hemsk och förskräcklig. Den aftonen lades stål i sängar och gåsbänkar och hos kreatur och ett kors sattes över alla dörrar. Stål bar man gärna på sig, ty man trodde sig därmed försäkrad mot den ondes anstiftningar, liksom i Peder Paars¹⁰³ tid, då

Lars Gaardskarl Marthe gaf ett stycke staal i handen,
Og sagde: därmed kan du holde fra Dig fanden.

Då käringarna avtågade till Blåkulla, for de alltid genom skorstenarna och framumlade, som det sades, vid avtåget dessa ord: ”I satans uppsatta namn rätt opp och ut förbi var knut till världens slut”, varefter resan anställdes med en särdeles fart. Vid avresan uppehöll de sig dock en stund i kyrktornet och skrapade malm av kyrkklockorna. Det berättades och troddes, att mången, som ej kände rätta formeln för blåkullaresor, hade därigenom råkat i stor förvillelse. En piga, som hört sin matmor framvisa formeln och därefter på en kvast rida upp genom skorstenen, tyckte, att det såg roligt ut, steg till häst på en grissla och sade, glömsk av rätta formeln: ”I satans besatta

* Loccenii Antiquitates Sveo-Gothicæ Lib. I. Cap. V.

** Se Bælters Kyrko-Ceremonier, andra upplagan pas. 213.

¹⁰²”Grissla”: (här) brödspade med långt skaft.

¹⁰³”Peter Paars”: Diktverk av Ludvig Hollberg (1684–1754) från 1719.

namn rätt opp och ner”, varpå hon blev hela natten kastad upp och ned i skorstenen. Mångfaldiga sagor om blåkullafärder var den tiden gängse, och man hade vid skärtorsdagstiden mycken respekt för gamla käringar och fruktade då högeligen att sätta sig ut med dem. En pojke i Gessie hade icke desto mindre vågat att i dymbelveckan smäda tre käringar och bett dem komma och mjölka tjuren. Varnad av sin husbonde, vågade han likväl att skärtorsdagen gå omkring, som då brukligt var, med andra byns pojkar och emottaga skänker i husen. Av den ena gumman fick han ett par strumpeband, av den andra tvenne påskägg, och av den tredje ett par bullar. När han kom hem med dessa skänker, bad fadern honom ej äta äggen, utan i stället taga ett hjul och binda ett strumpeband om vardera ändan av navet och stoppa äggen och bullarna in i hjulet och slå proppar för dem. Knappast var det gjort, förrän hjulet flög högt över taket. Hade gossen förtärt käringarnas skänker, så hade det blivit han, som i stället fått göra denna luftfärd.

Påsk

Med påsk börjades åter glädjens tid, och jag glömmer aldrig den glada utdelningen av påskägg och alla lekar, som företogs med dem. Fälten grönskade nu; blommorna framkom; lärkorna sjöng och glädjen flyttade på fullt allvar ut på landet. Vid Valborgsmässotiden började byns fäherde gå omkring med sina kvartershöga kors, bundna av kabbalökar¹⁰⁴ (*Caltha palustris*), vilka uppfästades vid bjälken i stugan och satt där så länge sommaren varade. Han lämnade varje gård så många, som där fanns kor, såsom ett tecken, att betet nu kunde begagnas. På varje ställe fick han så kallad korsmat, vilken bestod för varje ko i 4 ägg, 2 skålp.¹⁰⁵ bröd och dessutom en sup på sin flaska. Var han kom, gjorde han sig munter och glad, sjöng och prisade den återvändande våren, och med förnöjelse lyssnade vi på hans visor. Han hade, som jag förut nämnt, tjänt vid Hamiltonarna och legat stationerad i Malmö. Att denna trupp ej varit särdeles nöjd med sin belägenhet, kunde man finna av följande sång som fäherden så gärna sjöng. Melodien synes vara sammansatt av en psalmmelodi och en gammaldags trumpetmarsch. Stycket kallades ”Vargeringens¹⁰⁶ tro”¹⁰⁷:

Vi tro, vi tro, ja vi tro Hamiltons gossar blå,
Som ligga här på Malmö fästning,

¹⁰⁴”Kabbalök”: kabbeleka.

¹⁰⁵1 skålpund motsvarar ca. 425 gram.

¹⁰⁶”Vargering”: reservtrupperna inom indelningsverket.

¹⁰⁷Noter till visan finns i notbilagan.

Gid vi kunde komma i träffning!
Ja att vi, att vi, ja att vi kunde komma fort
Allt på en bättre ort.

Ty här är, här är, ja här är dåligt i nattekvarter;
Ty lus och loppor i stora troppar
Uti våra brackor¹⁰⁸ hoppar.
Ja här är, här är, ja här är dåligt nattekvarter,
Som dock vårt bästa logis är.

Gå vi, gå vi, ja gå vi bort att klaga oss,
Så heter det: du lede knekt du,
Det är ju allt din dagliga rätt du!
Så heter det, heter det, ja heter det: "Ge stryk över allt".
Ty så är korpralen befallt.

Officer, officer, ja off'cer vet alls ingen hut;
Ty när som off'cer börjar mocka,
Så får strax reserven bocka;
Officer, officer, ja off'cer vet alls ingen hut;
Förty han är så stor i sin trut.

Om, då denna visa avsjöngs, en näpen gumma, som i orten var
känd under namnet "Mor Stina", fanns i stugan, var fäherden viss
om att få en tillrättavisning för den otäcka visan och gumman att
bliva ombedd sjunga en bättre, då man ibland fick höra denna "Mor
Stinas visa"¹⁰⁹:

Där stod två jungfrur i rosenlund,
Och systrar var de båda;
Den ena var så hjärtans glad,
Den andra sörjde så svåra.

Och syster sade till syster sin,
Vi¹¹⁰ sörjer du så svåra?
Och inte är din fader död
Ell' har du mistat din ära?

Och inte är min fader död,
Och Gud bevare min ära.
Jag sörjer mest för den ungersven,
Som har oss båda så kära.

¹⁰⁸"Brackor", här: byxor.

¹⁰⁹Noter till visan finns i notbilagan.

¹¹⁰"Vi": (här) varför.

Vi sörjer du för den ungersven,
Som har oss båda så kära.
Väl tar han mig, som rikdom har,
Och lar (låter) den fattiga fara.

Den ungersven stod ej långt därfrån,
De jungfrur hörde han tala;
Han bad så hjärtlig en suck till Gud,
Säg du mig vem jag skall taga!

Så kom en röst från himlen ned:
Den fattiga skall du taga;
Ty hon sin rikdom har hos Gud,
Den blir I värdiga båda.

Och ungersven steg ur busken fram
Och gav den fattiga handen;
Dig giver jag min hand och tro,
Därtill mitt redliga hjärta.

Den rika sad' till ungersven då:
Vi ge den fattiga handen?
Och ta ej mig, som rikdom har,
Och la den fattiga fara.

Och tar jag dig som rikdom har,
Och lar den fattiga fara,
Så gråter hon i all sin dar
Och fäller sorgsamma tårar.

Och rikdom är ett lån av Gud,
Den kan så snarligt försvinna.
Den som är rik kan fattig bli,
Den fattige bliva riker.

Och äpplet växer ju ej så högt;
Det må till jordena falla,
Det växer högt och det smakar sött;
Men lika sött ej för alla.

Sedan mor Stina med skär diskant fullgjort detta sitt uppdrag, kunde hon uppmana fäherden att sjunga någon vacker kärleksvisa, då han vanligtvis uppstämde en sång, som var författad av en bonddräng, vilken höll på "att mista flickan, mista maten" och var skriven till den trolösa. Den kärlek, den stolthet och den harm, som

uttalas i denna visa, hava så mycket av bonde, att stycket här försvarar sin plats, och jag vill därför göra läsaren bekant med "Fäherdens kärleksvisa":

En vän jag aldrig glömma kan,
Den jag har hållit kär;
Men till att säga hennes namn,
Behövs väl icke här;
Den har jag älskat all min tid
Långt högre väl än guld;
Men hon har tänkt att narra mig,
Och varit svikefull.

Men hör nu vad jag säger dig!
Ack! svara mig ett ord!
Har jag brukt falskhet emot dig?
Det haver du ej sport¹¹¹;
Men du har tänkt att narra mig
Och göra mig besvär;
Därföre jag nu tackar dig,
Att du så goder är.

Fast om du ganska styv och stolt
I dina kläder går,
Och låter se ibland med folk,
Att du har gods och gård;
Det väl, min vän, alltsammans är,
Jag aldrig det begär;
Ty utom dig alldeles nog
Mig säkert Gud beskär.

Ovänner ha uppsatt ditt mod
Att övergiva mig,
Jag ser du håller dig för god
Att mera älska mig;
Men om det skull' så hända nu,
Att jag dig aldrig får,
Så lever jag dock likaväl
Förnöjd och glad ändå.

Sedan dessa sånger var sjungna, tog fäherden avsked, packade in sin undfångna korsmat, kastade en blick på sin flaska och gick under avsjungandet av denna muntra visstump:

¹¹¹"Sport": (här) frågat; (spörja, sporde, sport).

I dag som i går,
Och flaskan vid lår,
Och allt som vi går,
Så ta vi oss en tår.

Majsång

Den siste april på aftonen samlades alltid alla drängarna i byn och gick omkring, från gård till gård, och sjöng "Maj i by". De hade med sig byns speleman, som ackompanjerade på fiol deras sång, och hann ej förr än mot morgonen att sluta sin kringvandring. På det sista stället, där de sjöng, sjöng de sig in, dvs. att deras sommarlag där skulle börjas. Den visan, som de sjöng, är redan en gång tryckt, men, då den här tyckes komma på sin plats, kan jag ej neka mig nöjet att införa den. Rubriken lyder sålunda:

"Majmånadsvisa, varmed alla rättsinniga kristna kunna tillönska sig själva och sin nästa ett gott och fruktsamt sommarväder, ymnig årsväxt och jordens fruktbarhet, timlig och andlig välsignelse. Efteråt följer Herrens bön uti rim författad och sångvis ställd under en bekant och behaglig melodi."

All världens skapar' av evighet,
Hör det vi nu bedje;
Du haver allting väl berett.
Var oss allom nådig Gud med glädje!

Du vintrens trång ur landet drev,
Hör etc.
Och sommaren tillbakars blev,
Var oss allom etc.

Välkommen vår majmånads tid!
Hör etc.
Gud signe denna sommar blid!
Var oss allom etc.

Vår skog och mark sig fröjda skönt;
Hör etc.
Valborg för löv och gräset grönt.
Var oss allom etc.

Den lilla lärkans ljuva klang,
Hör etc.

Gud lovar med majmånads sång.
Var oss allom etc.

Ty bärom vi nu maj i by,
Hör etc.
Och lovom Gud med psalmer ny.
Var oss allom etc.

Förläna oss ett ymnigt år,
Hör etc.
Bevara både hus och gård!
Var oss allom etc.

Med svett vi jorden yrkat har,
Hör etc.
Och lagt vår säd i henne kvar.
Var oss allom etc.

Befrämja vårt arbete väl!
Hör etc.
Välsigna oss till liv och själ!
Var oss allom etc.

Giv oss väderlek som tjänlig är,
Hör etc.
Att grönskas må båd' mark och kärr.
Var oss allom etc.

Vår skog du allom god förlän,
Hör etc.
Giv vad till boskapsfödan tjän!
Var oss allom etc.

Låt växa korn på åkrarna,
Hör etc.
Och gräset gro i ängarna!
Var oss allom etc.

Låt växa frukt på trån till must,
Hör etc.
Att vi därav må hava lust.
Var oss allom etc.

Att bin ge vax och honung söt,

Hör etc.
Till läkedom, mat, ljus och mjöd.
Var oss allom etc.

Stark humle häng på stängerna,
Hör etc.
Så besk malört på ängarna.
Var oss allom etc.

Låt örter gro till smak och mat,
Hör etc.
Giv ärtor, rötter, kål på fat.
Var oss allom etc.

Låt boskapen i ymnighet,
Hör etc.
Tillväxa uti goda bet.
Var oss allom etc.

Giv mjölk och smör och osten söt,
Hör etc.
Och bovete till bovet-gröt.
Var oss allom etc.

Välsigna vattnet, salt och friskt,
Hör etc.
Föd människan med sill och fisk,
Var oss allom etc.

Låt hönan giva ägg på fat,
Hör etc.
Till pannkaka och äggemat.
Var oss allom etc.

Bevara gäss från skada och nöd,
Hör etc.
Gör kålen fet och blomstret blöt.
Var oss allom etc.

Till kläder giv lin, hamp och ull,
Hör etc.
Att skylla oss i hetta och köld.
Var oss allom etc.

Låt oss med hälsan bruka det,
Hör etc.
I fruktan din och ständig fred.
Var oss allom etc.

Reger' oss med din anda god,
Hör etc.
Företag vad dig kan vara mot.
Var oss allom etc.

Det bedje vi i Jesu namn,
Hör det vi nu bedje.
Slutom med bönen till vårt gagn.
Var oss allom nådig Gud med glädje.

Vid avsjungandet av denna sista vers blottades alla huvud, alla knän neg, och alla blickar riktades till himlen. Spelmannen föll in i en annan takt och en annan melodi, varpå ett rimmat Fadervår avsjöngs. Då det var slutat, bugade sig hela sällskapet, önskade en god natt och avlägsnade sig tyst och stilla.

Barnens vårfest

Även barnen i byn hade sin vårfest, vilken glädje de med någon nyttig verksamhet ville förtjäna. De klättrade nu, stundom med livsfara, opp till alla skatbon och plundrade dem på ägg och ungar, vilka de samlade alla i en korg och gick så från gård till gård och visade dem för alla värdinnor med en rimmad hälsning, vilken framfördes av den gossen, som sällskapet valt till sin talman. Sedan hela pojkskaran inträtt i rummet, framträdde han med korgen på armen, bugade sig och sade:

Jag skall hälse jer frå Per skrickj och Per skadde (skate)
Å alle hans äggj å hans ånge (ungar)
Om I vill ge han litt (litet) på hans tånge (tunga)
Elles (eljest) ska han ede (äta) opp alle jera äggj och ånge.
Om de vore aldri så många.

På alla ställen, där denna sinnrika hälsning framfördes, lämnades ett litet bidrag till barnens majgille såsom ett stycke fläsk, ett par ägg, litet mjölk och bröd. Barnen samlades en beramad¹¹² dag på något ställe i byn, där av uppbördens så kallad *fläskpannkaka* tillagades, varmed de undfägnade sig, och dagen slutades med dans.

¹¹²”Beramad”: planerad, utsatt.

Gubbar och gummor i byn samlades för att åse denna barnbal, den enda, som barnen hade om året, och gladde sig rätt hjärtligt åt de små barnens oskyldiga danser och lekar.

Sommarlag

Sedan vårarbetet var slutat, börjades ungdomens sommarlag på det stället, där de sist sjungit maj i by. Laget samlades vid pass kl. 4 på aftonen. För att tillse, att allt vid dessa sammankomster gick ordentligt till, var tillsatta för varje sommarlag en ordningsman, som tillika var talman, och tvenne ståndsbröder, så kallade därför, att de skulle stå för utdelningen av öl och brännvin och hade samma funktion, som marskalkar hava, där likörerna är av finare slag. Mycken glädje rådde vid dessa sammankomster. Muntert glam och skratt hördes från alla håll i dansrummet; men när samlingen tycktes vara nära fulltalig, steg talmannen fram och ropade: ”Tyst! Tyst nu allesamman, det är jag, som skall tala för ölet.” Alla tystnade nu och lyssnade på följande alltid enahanda¹¹³ tal:

”Tyst, god vänner och lagsbröder, mig icke till att förtänka, att jag tystar er så hastigt i er glädskap och rolighet. Jag tystar er icke allenast för min skull utan för Guds skull. Det skall snart komma till ert förehavande snack och tal igen, näst Guds hjälp, ty Kristus själv säger, varest två eller tre är församlade i mitt namn, där vill jag själv vara mitt ibland dem. Ja, han inför det i skriften åter på ett annat ställe, att jorden har ingen tungare börda än en otacksam människa.”

”Alltså är vi så till vida samlade och församlade i dag uti en ärlig dannemans¹¹⁴ hus och stuga till att förtära Herrens gåvor i dag så väl som alla dagar. Låt oss därför icke finnas eller vara bland de otacksamma utan bland de tacksamma, så att vi böra det veta och förstå att tacka Gud därför. Först för en god hälsa och sedan för de gåvor, som han har förunnat och förlänat oss till kroppens uppehälle att förtära. Därför” (här sammanknäpptes alla händer och alla läste högt efter talaren) ”tack min Gud för hälsan kära, den du har förlänat mig, låt mig nyttja den dig till ära och min nästa jämtelig, till rätt fromma gagn och nytta, att jag, efter levnad min, må med glädje få inflytta uti himlasalen din.”

Laget tystnade nu åter och talaren fortfor: ”Låt oss veta att tacka Herren, ty han är god och hans mildhet varar ifrån evighet till evighet, amen. Låt oss icke hålla vårt lag till något fylleri eller dryc-

¹¹³”Enahanda”: (här) oföränderliga.

¹¹⁴”Danneman”: förträfflig, hederlig man.

kenskap, såsom det har länt Lot och Noak i forna tider, ty Noak lät sig drucken se, och däri var han skammad, och sonen gjorde av fadern spe och var därför bannad; hans synd kom icke Lot uti, då han sina döttrar skämde, det var allt för det fylleri, se vad skam honom hände, oss råder Kristus innerlig, att taga oss till vara, att dryckenskap och frosseri ej störtar i evig fara; den dag skall komma hastelig, som fågeln grips i snara, strax följer jämmer evinnerlig, drinkare, tag dig till vara!”

”Men låt oss hålla vårt lag med enighet, rolighet¹¹⁵ och kärlighet, så att det kan heta: kära bröder och systrar, var alla vid ett sinne, medlidande, uti en vänlig, broderlig kärlek; den ene förekomme den andre med inbördes heder och vedergäller icke ont för ont, icke bannor för bannor, utan tvärtom välsignar, ty vi böra det veta och förstå, att vi är därtill kallade, att vi skall ärva välsignelse. Låt oss därför icke rätta oss efter tiden, ty tiden är ond, men jag håller det så före, att denna tidens vedermöda är icke att likna mot den härlighet, som för oss uppenbaras skall. Därför: O, kärleks eld uppvärm vårt sinne, giv oss alla det i hjärtat in, att vi sammanleva, som bröder och systrar kära, i fred och rolighet, vi som kristna är.”

”Nu alltså som vår frälsare Jesus Kristus har uppoffrat sig själv för oss på korset, så vill och så böra vi offra våra böner till honom igen, läsande var för sig själv av trogna hjärtan först ett andäktigt Fader vår, och sedan sjunga en vers utav en psalm, som kan lända Gud till ära och oss arma syndare till hjälp och tröst. Men vad mer oss av nöden står, det vet du bäst o Gud och allas Fader vår, som är i himlen.” (Här nedböjdes alla huvud och en tyst bönandakt följde.)

Efter denna vidtog talaren: ”Nu ha vi sålunda läst och bedit, så att våra böner höres till himlen näst Guds hjälp. Så framt var och en gjort det av hjärtat, så blir han visserligen¹¹⁶ bönhörd, ty Gud han upptager och anammar våra böner bättre till lov och tack än vi arme syndare kan dem framföra på denna dag eller ock på någon annan tid och stund.”

”Men vad lagen angår, så har han” (härvid pekade han på den som var wolthäter¹¹⁷) ”inlagt ölet i dag på sin part, så vida honom tillkommer. Nu spör¹¹⁸ jag er till, go vänner och lagsbröder, om ni tycker ölet är sådant, så att ni vill ge honom det kvitt och klagslöst, så får ni säga till nu, icke en annan gång, för kommer där eftertal, så kommer där plikt. På min del tycker jag, att ölet är gott och försvarligt, så att vi böra tacka för gott öl, först pigan, hon som

¹¹⁵”Rolighet”: (här) frid, ro.

¹¹⁶”Visserligen”: säkert, helt visst.

¹¹⁷”Wolthäter” (tyska): välgörare, dvs. värden.

¹¹⁸”Spör”: kortform av spörjer, dvs. frågar.

har bryggt det, och sedermera han, som har inlagt oss detsamma; så har han så gott öl att fordra igen härnäst vi samlas. Om han icke det får, så har han, så väl som vi andre lagsbröder med, all rätt att påstå, att kassera det. Samtycker ni icke det lagsbröder?" (allmänt bifall)

"Tack ska de ha, som gästbjudit oss pigorna i dag; men allra mest tackar jag pigorna, både stora och små, så många som till vårt lilla lag vilja gå, en timmes tid eller två, till att roa sig efter deras nöje och vårt begär. Nu varnar jag dig" (härvid pekade han på någon av drängarna i laget) "att du ger oss öl härnäst vi samlas. Också varnar jag er" (härvid utvisade han ett par andra av gästerna) "att ni härnäst vi samlas gästbjuder oss pigorna. De som ha gästbjudit pigorna i dag, de passa på och tappa i karet härnäst vi samlas; men den som ger oss öl, han passar på tappen efter vanligheten."

"Sitt nu var vid sin ära och var vid sitt namn; går vi ut eller in, så talar vi varandra vänligen och väl till, ty man plägar väl säga, var där kommer ett gott tilltal, så faller där ett gott gensvar, så sker där ett gott förlikelsemål på detsamma."

"Skulle någon av våra lagsbröder vara så oförståndig eller oförnuftig att göra oss något klander här i stugan eller i förstugan eller på vår hemväg eller var det som helst vara må, så må vi icke vara så obetänksamma, utan han måste ju plikta därför, eftersom han bryter, och som vi lagsbröder kan komma överens om. Samtycker ni icke det, lagsbröder?" (Högt bifall).

"Det vore väl bättre, att vi kunde så sämjas i dag eller i afton, så att, var vi råkas i morgon, vi kunde säga varandra: 'Tack för i går', än om vi skulle säga varandra: 'Skam för i går eller i aftons', ty det vore ohövligt för både Gud och människor."

"Nu har jag inte vidare på detta att tala, än att nu vill jag avlysa i vårt lag all olovlig slem¹¹⁹ snack och tal, som icke i vårt lag behövs, och så vill jag inlysa oss Gud Fader och Gud Son och den Helige Ande. Därpå vill jag inlysa oss Herrens välsignelse" (talaren läste nu högt välsignelsen, som i en tyst bönandakt efterlästes av alla närvarande).

Talaren vände sig nu till hela laget och frågade sålunda: "Vilken av våra lagsbröder vill nu vara så god och sjunga oss en vacker vers utav en psalm till att sluta mitt tal, som kan lända Gud till ära och oss arma syndare till hjälp och tröst? Vem som nu bäst vill och bäst kan, han börjar nu i Herrens namn." Någon av drängarna upptog nu en psalmvers, i vilken hela laget instämde. Då sången slutats, började talaren åter: "Tack skall ni nu ha allesamman så många som här både läst och sjungit, men allra mest tackar jag den, som först

¹¹⁹"Slem": (här) dålig, olämplig.

begynte och sist fulländade. Gud låte vårt lilla tal och tacksägelse vara funnet hos oss, icke såsom glömske ordsens hörare utan görare. Det unne oss alla Gud Fader kär och Sonen som frälsaren är, genom den Heliga Andes kraft. Amen.”

”Ske oss alla som nu är sagt!” (härvid framsuckade en var för sig: ”Ja, Gud give det!”). Talaren vidtog: ”Därpå önskar jag er alla: sitter nätteligen och dricker tätteligen, så länge som tunnan hon hinner och rinner, och solen på himmelen skiner” (allmän munterhet). Talaren slutade nu med denna önskan: ”Sitt nu i Herrens frid allesamman.”

Men länge blev de dock icke sittande. Snart börjades dansen, som omväxlades med lekar i det gröna. Än sprangs änkeleken, än dansade de i ring kring en person och man hörde sången:

Skära, skära havre fin,
Vem skall havren vinna,
Det skall allra kärasten min,
Om jag kan henne finna.

Jag gick mig ut en afton
I det klara månasken.
När var tar sin, så tar jag min,
Så får den siste ingen.

Ringen upplöstes nu, varpå de dansade en stund parvis och skratade åt den, som fått ingen. I en annan lek sjöngs, under det ringen virvlade om med så stor fart, som ungdom och glädje kunde giva den:

Stekta harar och skållade svin,
Tan i armen och kastan in;
Ty här dansar tiljan under foten,
Stå rätt uppå foten, sätt emot'en.

Den, som gick inuti ringen, skulle nu taga sig en moitié bland de kringdansande, men då dansen gick med tillbörlig fart var det ej lätt, så framt man ej var desto starkare, att rycka ut någon ur den kringsvängande ringen. För att vila något efter dessa våldsammare lekar valde man sig en annan, i vilken ringen stod stilla och endast en och två åt gången fick springa. Under det man sjöng:

Se och se och se dig om,
Ser du inte hur Lusse löper om.

sprang en utomkring ringen och lät sin näsduk, så obemärkt som möjligt, falla bak någons rygg. Om denne märkte det, tog han genast

opp näsduken och hastade efter den, som låtit den falla, för att, om möjligt, före denne åter hinna till sin plats och intaga den. Under vägen nedsmög denne näsduken bak en annan, för att möjligtvis hava denna plats att tillgripa, i händelse han ej skulle återfå sin egen. Skulle den, bak vars rygg näsduken fallit, ej märka det förr, än den, som kastat näsduken, återkommit till dess plats, fick den ett slag på ryggen och måste taga näsduken och medelst samma utväg, som den förra, söka sig åter in i ringen. Någon orättvisa fanns dock i denna leken, emedan de lekande, om de ville, kunde beständigt driva en och samma ut, så att han knappt kommit in i ringen, förrän han genast nödgades lämna den. De, som ej deltog i dessa lekar, lekte boll, hoppade bock och brottades, och alla deltog, var och en på något sätt i nöjet.

Pingst

Pingstdagen lövades alla kyrkor, och blomsterkvastar prydde alla bänkar, predikstolar och altaren. Skyldigheten att så pryda kyrkan gick från nummer till nummer i byn och ända till midsommardagen fanns friska blomsterkvastar i kyrkorna, åtminstone på altaret och predikstolarna. Vid sin nedgång från predikstolen tog alltid prästen denna blomsterkvast med sig, och det skulle ansetts som en förnärmelse mot dem, som bundit och ditsatt den, om den kvarlämnats obemärkt. Man kom aldrig på den tanken, att blomsterkvasten blev glömd. Man fruktade alltid, att den blivit försmådd.

Midsommar

Midsommarafton hade man, vad man nu ej mera ser, i de flesta byar majstänger, kring vilka ungdomen dansade. Midsommarafton hade dessutom i bondtron något underbart med sig. Den aftonen skulle man samla alla de örter och blomster, som ansågs nyttiga såsom läkemedel för boskap och människor, så framt man ville få dem rätt kraftiga och verksamma. Alla, som ej bodde för långt från havet, ville den aftonen dit, för att bada sig, och till havet skyndade då, fast i olika grupper och till olika badställen, både män och kvinnor. Även alla hästar skulle midsommarafton sköljas i havet.*

*Bonden vårdade sin häst med mera ömhet än något annat husdjur, och hästen å sin sida vårdade sig tacksamt om sin husbonde vid mångt tillfälle, då den visade sin obegripliga ekvilibristiska skicklighet i att aldrig förfela sin ryttares rätta centrum gravitatis.

Klenegille

Bland de många nöjen, vilka sommaren på landet hade den tiden mera än nu att erbjuda, var de så kallade "klenegillena" icke bland de minsta. I de större byarna skulle gärna alltid något av de bräckligt byggda bondgårdarnas hus ombyggas, och en glädjehögtid blev en följd därav. Sedan timmerverket till byggnaden var uppsatt och väggstavarna insatta och lerältorna kommit i tillbörlig ordning, samlades i gryningen alla gillelagets drängar och pigor, för att klena eller med händerna lerslå väggarna. Kvinnorna stod då som nu parvis, en inom och en utanför väggen, och männen var deras hantlangare. Det ler, som de frambar, packades av kvinnorna mellan och kring stavarna, tills väggen var fullbordad. Huset var sällan så stort, att det icke innan middagen stod i ordning med färdiga både innan- och utanväggar. Alla arbetande skyndade då hem för att kläda sig till middagen och den därpå följande dansen. För att kunna medhinna denna klädsel, hade alltid flickorna, som den tiden gick barhuvade, aftonen förut verkställt den besvärliga hårflätningen och satt sitt huvud i ordning. Första gilledagen var alla fruntimren klädda i blåa tröjor och den andra i röda. Detta gille, så väl som andra gillen bland bönderna, varade tre dagar; men tredje dagen var endast gifta bjudna.** Sedan middagen var intagen, till vilken alltid präst och klockare var inbjudna, öppnades balen av timmermannen, som vid dessa högtidligheter spelade första rollen och med särdeles aktning behandlades, emedan man i hans person prisade byggnaden. Under byggnadsarbetet skulle ej någon våga att ofreda timmermannen, emedan man med detsamma skulle draga en olycka över huset. Mången gång lyssnade man under husets byggande efter, om något hackande eller pickande förmärktes utan att man varseblev gärningsmannen, emedan man då trodde, att det var tomtegubben, som tyckte om arbetet och var en osynlig medhjälpare vid byggnaden, över vilken då alltid lyckan nedkom; men om ej något sådant osynligt medarbete förmärktes, ansågs tomtegubben missnöjd och man fruktade för byggnaden. Om allt sådant hade timmermannen mycket tröstande saker att berättat och, fastän tomtegubben ej syntes, var man likväl viss om, att han dansade med i laget. På annandagsgillet dansade man alltid, om vädret det medgav, den så kallade långa dansen. Spelmännen satte sig i spetsen för de dansande (och alla dansade, både gamla

**Vid måltiderna förundrade man sig, och det verkligen med skäl, hur de rågade faten kunde i sådan hast tömmas. Detta gav anledning till den bland bönderna gängse tron, att flera osynliga satt vid bordet och åt ur faten. Dessa osynliga hade vetat att förskaffa sig "osynlighetshättor" eller som de ock kallades "bahattar", vilka, så länge de satt på huvudet, dolde ägarna för allas ögon. Ett och annat lyckligare torsdagsbarn hade någon gång kunnat se dem; men alla märkte tydligt på den obegripliga hastighet, varmed maten blev förtärd, att de verkligen var närvarande.

och unga), och parvis tågade eller rättare sprang hela danssällskapet från gård till gård. På varje ställe trakterades de, tog sin polska och dansade ut om porten. Stundom besökte de även den närmaste byn. Denna långa dans varade flera timmar. Men av alla tillställningar bland bönderna var ingen, på vilken så mycken omsorg användes, som på deras bröllop, om vilka jag vill något vidlyftigare orda.

Bröllop

Friande och ja-öl

Då dottern i ett förmögnare bondhus hunnit den färdighet i de yrken, som tillhöra en husmoder, såsom baka, brygga, slakta, bränna, väva m.m., att även hon ansåg sig kunna förestå ett hushåll, började föräldrarna, om ej påminta därom av dottern själv, att tänka på; var de skulle kunna förmånligast bortgifta henne. Man såg då husfadern ofta sitta på sitt högsäte vid bordändan med ögonen uppåt vända i allvar — samt begrundande. Det var dock ej mot himlen som ögonen var riktade, utan på bjälkarna i stugan, där bönderna den tiden hade sin enda bokföring. Då en bonde lånade ut några penningar, emottog låntagaren dem i tvenne vittnens närvaro och lovade med hand och mun att vara ordentlig, varefter summan uppskrevs på någon av stugans bjälkar. Någon annan skriftlig förbindelse den tiden visste man ej av. Med skrivkunnigheten insmög sig bedrägeriet. Sedan en fader beräknat, hur stor hemgift han skulle kunna lämna sin dotter och i samråd med mor fått den bestämd, så väl till den kontanta summan som till effekterna, börjades överläggningen om, till vilken av drängarna i deras iboende eller de angränsande socknarna (längre sträckte sig ej deras bekantskaper) de skulle vända sig med sina anbud. Likheten i förmögenhet, och icke likheten i tänkesätt eller personligt tycke, stiftade bland bönderna den tiden äktenskapsförbindelser. Minst av allt bestämde skönhet och behag deras väl. Dessa begrepp ägde icke ens i bondspråket några motsvarande ord, och även nu, sedan ordet charmant insmugit sig bland dem, har jag väl hört omtalas en charmant häst och till och med en charmant gris, men aldrig ännu en charmant flicka. Frierierna emanerade oftare från flickorna än från ynglingarna och uppgjordes oftast föräldrarna emellan.

Sedan efter noggrann beräkning och långvarig underhandling dem emellan ett parti blivit uppgjort och vunnit de unga kontrahenternas sanktion, reste flickan med sina föräldrar till det hem, som den påtänkte friaren hade att erbjuda, för att, som det kallades, *skåda* eller se lägenheten an. Om den anstod dem, utsattes en dag, då

frieriet skulle gå för sig och det så kallade *ja-ölet* drickas. Den blivande fästemonns far anmälde då vanligtvis hos sin själasörjare, att den eller den onsdagen eller fredagen — något lyckligt frieri kunde ej på någon annan dag i veckan verkställas — skulle friaren komma och anmäla sitt ärende och anhöll, att vördige herr prosten ville då ”med ett smulle tal” (med ett litet tal) lämna honom å dotterns vägnar ett bejakande svar. Närmare aftonen den utsatta dagen infann sig prosten i kappa och krage, åtföljd av klockaren, och avvaktade jämte föräldrarna och deras *gilleslag* (umgängeskrets) friarens ankomst. Flickan syntes icke utan hettes då hava gömt sig, ehuru far visste ganska väl, var hon fanns. Då skymningen ingick — på ljusan dag friades aldrig — gav någon ryttare, som bland bönderna den tiden nästan uteslutande förstod sig på konsten att bruka skjutgevär och alltid spelade en roll vid böndernas gillen, med ett pistolskott tillkänna friarens och hans svits, eller, som det med ett ord kallades, friarestassens ankomst, och strax därefter travade den, ofta anförd av en spelman, som var inövad att ridande spela sin marsch, in på gården. Sällskapet insatte nu sina hästar och lagade, att de fick något i krubban, varefter friaren med den övriga sviten mönstrade allra först svärfaderns hästar, svin, får och fäkreatur och sädesstackarna. Emellertid inträdde talmannen och efterfrågade, om de kommit på rätta stället och om där fanns en flicka med det eller det namnet, och om han fick återvända med den eller den drängen, som hade att genom honom framställa ett friareanbud. Frågan bejakades och kort därefter inkom hela friarestassen. Alla hälsades nu med var sitt handtag. Därefter framträdde gubben själv (husfadern), med ölbägaren i vänstra handen och med den högra ledig till hälsning, eller, som bönderna kallade det, till tackning, och nu tackades först varje gäst och bjöds sedan sin dryck av ölbägaren. Då genom den mod och krafter blivit styrkta, uppstod å ena sidan friaren med sin talman och sitt övriga sällskap, och å andra sidan prosten med den gömda flickans föräldrar och de tillkallade av gilleslaget. Talmannen, efter att medelst snytning och hostning hava röjt väg för talet, började nu sålunda sin föredragning av följande tal, vilket är många gånger tryckt och omtryckt, väl tusen gånger hållits i Skåne, och har sin stora märkvärdighet därav, att det är det enda mig veterligen kända friare-formulär, som aldrig besvarats med nej. Om det utom bondeståndet skulle alltid haft samma lyckliga verkan, vill jag dock lämna oavgjort. Det utfördes gemenligen med stigande patos, väckte alltid en allmän sensation och lydde ord för ord således: ”Förnäma och hederliga goda vänner, jag vill i dag och vid detta tillfället betjäna mig av samma ord, som fordom den

store patriarken Abrahams tjänare Eleasar¹²⁰ brukade, när han av sin herre Abraham var utskickad att begära en hustru åt sin herres Abrahams son Isak. När han nu var kommen dit, som han hade ärnat sig, han och hans medfölje, och blev ganska hederligen och väl emottagna, sade Eleasar: 'Jag vill icke äta förrän jag haver uträttat mitt ärende, som jag är utskickad uti', som man kan läsa uti Skapelsebokens 24 kap. 33 versen. Ett lika sådant värv och ärende, som denna Eleasar var utskickad att begära Betuels dotter Rebecka till att bliva sin herres Abrahams son Isaks hustru, är också vi hitkomna till denne hederlige och välförståndige man N. N. samt er kära hustru N. N., och vill jag på denna hederlige och beskedlige drängens vägnar, som har i sinnet att begära Er dotter N. N. till sin fästmö, och sedermera till sin kära hustru intill döden förbliva, och på vilkens av mig till Er för honom gjorda tillfrågan och begäran vi avvakta ett gunstigt och benäget ja, och hoppas jag att vi få samma svar och jaord av Er, som bemälte Eleasar fick av Laban och Betuel: 'Det är utgånet av Herren, därför kunna vi intet säga dig emot.' Sedan får jag orsak att med samme Eleasar utbrista och säga: 'Lovad vare Herren, som har gjort vår väg lyckosam, Amen!' "

Sedan föräldrarna hunnit något stilla de tårar och snyftningar, som detta vackra tal vanligtvis uppväckte, gick fadern för att framhava sin gömda dotter. Efter en stund återvände han med henne, som oftast rädd och förlägen hördes vid dörren framviska: "La ble mej far, nej gånn jag vill inte", vilket på högsvenska betyder: "Låt bli mig pappa, nej min sann jag vill inte"; men fadern, som visste vad sådant betydde den gången han blev förlovad, gick med dottern sin jämna gång och framställde henne för friaren vid prostens sida, som då började sitt svar: "Jag får ock nu, så väl å denna dygdiga och beskedliga pigans egna, som dess hederliga och ömsinta föräldrars vägnar, å ditt gjorda anbud lämna ett svar, som i samma mån, som det giver ljus åt ditt framtida hopp, bör ock vara tillfredsställande för ditt hjärta. Styrd av eget tycke och styrkt av föräldrars råd, har hon beslutat att i dag i Herrens namn giva dig sin hand och med detsamma sin kärlek, sin tillgivenhet: en gåva, som hon hoppas aldrig behöva ångra, aldrig nödgas att återtaga. Med undantag av de bekymmer, mödor och omsorger, som vanligen och alltid är med äkta ståndet förenade, kommer hennes framtida lycka och förnöjelse mycket att bero av ditt framtida bemötande och uppförande. En rätt omsorg om ditt eget väl skall ock lära dig att välja det bästa, ty omöjligen kan en ömsint och dygdig man vara själv lycklig den dagen, på vilken han ser sin älskade hustru orolig och missnöjd. Hon är ännu så ung, att hon till tänkesätt och böjelser lätt kan danas

¹²⁰I Bibeln nämns dock inte vilket namn Abrahams tjänare har!

efter din egen smak, ditt eget tycke. Med ett förståndigt uppförande kan du göra henne förständig, men med dårskaper kan du ock göra henne dåraktig. Vill du äga ett behagligt och beständigt välde över henne, så sök genast att förvärva dig hennes kärlek; ty därigenom verka dina föreställningar, dina råd, dina goda exempel starkast och säkrast. Kärleken har den makten över oss, att man gärna rättar sig efter den personens vilja, som man älskar. Kärleken befäller så vänligt och lyder så villigt. Den bestraffar en förseelse utan bitterhet emot personen. Den smeker och berömmar utan falskhet, den råder uppriktigt, den tröstar ömt, den delar sorgen och förökar glädjen. Med kärlek är äktenskapet det lyckligaste i världen, men utan kärlek är ock ingen fångenskap, ingen trældom så svår. En fånge, en träl kan trösta sig med många utsikter till frihet; men för den olyckliga maken är ingen annan tröst än döden. Den maken är visst olycklig, som nödgas sucka över sitt äktenskap, men den, som utpressar sukarna, är långt olyckligare; ty samvetskval måste nödvändigt följa den, säkert i tiden kanske ock i evigheten. Denna jämförelse emellan ett lyckligt och ett olyckligt äktenskap har jag trott mig böra föreställa er vid detta tillfället, dels till varning, dels till uppmuntran. Upplysta av Guds ord och ledda av hans Ande, skall erfarenheten bekräfta för er sanningen av mitt tal; och då ni under en lång och lycklig sammanlevnad skördar ljuvliga frukter av ett dygdigt, förtroligt, vänligt och kristligt umgänge, så skall ni välsigna er föreningsdag och med tacksamma hjärtan offra glada lovsånger åt den visa och gudomliga försyn, som stiftat er förening. Emellertid, räck nu varandra händerna till ett offentligt bevis på ert ömsesidiga samtycke till denna förening, över vilken vi alla av uppriktiga hjärtan och med samfälld andakt anropa den högste Guden om välsignelse." Prästen lade nu sin hand på de trolovades händer och sade därvid: "Abrahams, Isaks och Jakobs Gud bevara er ut- och ingång. Amen." Talmannen tillade: "Herren fullborde sitt verk, som han begynt haver, och give er lycka och välsignelse för Kristi skull. Amen." Nu följde en allmän böneandakt, under vilken Fader vår och välsignelsen lästes. Härefter framhöll fästmon opåmint sitt förklåde och fästmannen nedlade däri ja-gåvan, en silverbägare, silverspännen och silkeduk, eller något dylikt.

Sedan denna ceremoni var slutad, gick hela sällskapet till bords, och då det blivit placerat på ett tillbörligt sätt, framrädde värden med brännvinsflaskan under armen och drack laget till med dessa ord: "Detta skall vara prostens skål och klockarens skål och fästmannens skål och fästmons skål och medföljarnas skål och mottagarnas skål. Skål allesammans!" — Ett ledigt sätt att med ens expediera alla skålarna. De glas, som sedermera tömdes, tömde envar för

innehållets skull.

När måltiden, som vanligtvis varade flera timmar, slutats, åtskildes sällskapet. Vid avresan höll talmannen följande alltid enahanda tal: "Nu har jag största orsak att nedlägga min vördsamma och ödmjuka tacksägelse till värden och värdinnan här i huset för all den stora heder och goda välfägnad, som de oss har bevisat, sedan för dess goda ja och samtycke på vår begäran, så att vår unge fästman, drängen hederlige och beskedlige N. N. nu kan säga: 'Jag har vunnit det jag åstundat, nämligen en hjärtälskande kär fästmö', och med Simson utbrista: 'Hon behagar mina ögon.' Vi vilja nu alla önska att den kärlekseld, som emellan dessa unga personer är upptänd, må ständigt brinna och aldrig utslockna eller förkolna intill deras dödsstund. Gudi till lov vilja vi tacka Gud med våra vanliga bordläxor och säga: 'Tacker Herren, ty han är god' o.s.v." Sedan sjöngs en psalm, varefter talmannen sade: "Gud låte sig vår bön och sång väl behaga för Frälsermannen Jesu skull, amen. Och så begiva vi oss på vår hemväg i Jesu namn." Men fästmannen blev oftast kvar, anseende sig från denna stund hava inträtt i alla en äkta mans prerogativer¹²¹.

Om under förlovningstiden, som alltid var kort, men som de unga dock strävade att ytterligare förkorta, någon marknad i grannstaden skulle inträffa, var det nödigt att fästmannen visade sig med någon marknadsgåva. Den bestod nästan alltid i ett par violetta handskar, utsirade med rosenröda blommor och en psalmbok* på vars band syntes ett brinnande hjärta, i vilket lästes följande vers av fru Nordenflycht¹²²:

Se här har du hand och hjärta,
Akta nu den gåvan grant,
Låt ej vanans välde svärta
Vår förenings ljuva pant;
Kom ihåg när du mig vunnit,
Vad du lovat mig förut,

¹²¹Prerogativ: privilegie, rättighet.

* Ofta ägde bondflickorna icke förr än de blev förlovade någon egen psalmbok utan lånade, då de gick i kyrkan, den vanligtvis av far eller mor, som dessutom gärna hade någon ärvd psalmbok tillövers i deras bibliotek. Ett sådant bondbibliotek kunde den tiden bestå ungefärligen av följande böcker: 1) Bibeln och psalmboken, 2) Samvetsplåster av Åros, 3) Paulinska korstrappan av Rhydelius, 4) Samvetsväckare och samvetsläkare, 5) Walchs tankar om barnens tro i moderlivet, 6) Carstenii, Christi svanesång, 7) Quirsfelds örtagårdssällskap, 8) Med Guds hjälp nyttigt husapotek för tama hornkreatur, 9) Bondepractica; och för dem som något följde med i modernare litteraturen även: 10) Jesper Hansson av Nibelius, 11) Petri Petreiji korta och nyttiga krönika om alla Sveriges och Göthes konungar från den första konung Magog intill denna höglofliga nu regerande konung Carl then IX. Som en liber rarissimus fanns även någon gång en i kvartformat i pergament inbunden bok, med den egna titeln: "Andeligt Telescop eller Titteglas, i vilka man ser sina egna fel i then ena ändan och sin nästas i then andra."

¹²²Hedvig Charlotta Nordenflycht (1718–1763).

Och betänk att vi ha bunnit
En olöslig vänskaps knut.

Skolmästaren i byn anlidades nu, i händelse han kunde skriva, och i annat fall vanligtvis klockaren, att inuti boken skriva flickans namn med denna sinnrika vers:

N. N. är mitt namn,
Mig till heder och ingen skam.
Det är mig i dopet givit,
Och i livsens bok inskrivit.

Lysningen

När någon tid var gången, såg man en lördagsafton fästmannen inträda med flickans fader i prästgården för att anhålla om lysning. Sedan den blivit av pastor beviljad, gick de till klockaren, som skrev lysningssedeln, och nu berodde det av betalningen, vilka epitet skulle tilläggas fästman och fästmö. Gradera för honom var: välaktad, hedersam och hederlig, vek för henne, gudfruktig, dygdesam och dygdädel. Att heta endast gudfruktig, vittnade starkt mot den betalandes hedersamhet, men kallades i lysningen fästmannen hederlig, var man förvissad om att fästmön var dygdädel. Samtidigt med andra lysningen började i bröllopgården tillredelserna till bröllopet. Dessa var icke små, emedan bröllopet varade i trenne dagars tid, och en mängd gäster bjöds, av vilka en stor del beredde sig grundligt till välfägnaden, medelst att svälta några dagar förut.

Bröllopgudstjänst

Bröllopsdagen var äntligen upphunnen och mycket folk församlade sig vid kyrkan för att se bröllopsstassen. Vigseln förrättades vanligtvis en söndag i kyrkan. Sedan brölloppsskaran var församlad, hölls, förrän den avtågade till kyrkan, av talmannen följande tal:

”Förnäma och hederliga kära vänner, som här församlade är. Jag är en ringa man, ombedd att i dag anföra er i det ärendet, till vilket vi hitkomna är, dristar jag mig av er tjänstligen begära, att ni vill vara något stilla och tysta, så länge jag er föreställer vad nyttigt lär vara, att vid detta tillfälle iakttaga.

Gud har icke givit mig den naturens gåva, att jag kan vidlyftigt tal föra, jag har ej heller lärt att tala konstigt, vill alltså korteligen och enfaldeligen påminna det, som den helige aposteln Paulus påminner de kristna i Korint: 'Låt allting ärligt och skickligt, det är anständigt och i god ordning, tillgå'. Vår nådiga höga överhet har

givit oss en ordning hur förhållas skall, då en man vill taga sig husturu, den ordning har dessa våra hederliga brudfolk härtill troligen¹²³ följt, så att de först å ömse sidor åkallat Gud om en sådan maka, som dem i andlig och timlig måtto kunde nyttig vara; de hava sedan å bägge sidor sina kära föräldrars och anhörigas råd sökt, och efter deras bifall sig rättat; därefter låtit sådant i församlingen förkunnas, att ock där välsignelse över dem önskas måtte; de är ock sinnade än vidare låta allting skickligt och i god ordning ske, så att de offentligt i Guds hus skall i äktenskap sammanfogas, och av Guds ords tjänare med förböner välsignas.

Vi vilja ock alla samtelig tåla å vår sida allting skickligt och i god ordning ske; vi vilja följa dem till Guds hus och sedan efter förrättad gudstjänst hit till huset igen, så att allting sker utan kiv och träta eller tävlande om företrädet, vilken som skall rida, åka eller gå främst eller bakast. Vi vilja alltså låta allting så skickligt tillgå, att som aposteln till de kolosser skrivit i det 3 kap. 17 v. 'Allt det I gören med ord eller gärning, det gören allt i Herrens Jesu namn', så vilja vi nu bedja Gud i Jesu namn, att han för Jesu skull vill vara med oss, förvara oss på denna vägen och föra oss med hälsan oskadda tillbaka. Herren Gud, som förde patriarken Jakob lyckligen den långa vägen till Mesopotamien och tillbaka igen till Kanaan, han sände sina heliga änglar till oss och med oss på vår väg och bevara oss, att ingen skada må oss vederfaras. Vi vilja nu anbefalla oss i hans vård, med Frälsarens Jesu egen bön: 'Fader vår som är i himlen. Abrahams, Isaks och Jakobs Gud, vare i vår flock och följ. Därmed begiva vi oss på vår kyrkoväg i det heliga trefaldighets namn. Amen.' "

När detta tal var hållet, satte sig bröllopsstassen i rörelse och avreste till kyrkan. Ryttarna i byn hade sina pistoler laddade tillreds för att värdigt hälsa de kommande, och snart gav ett smattrande från alla kanter i byn tillkänna stassens ankomst. Den anfördes av sex till åtta förridare, varefter brudgummen kom, ävenledes ridande och åtföljd av några anförvanter. Härefter kom åter några ridande och sedan bruden, åkande i en vagn, vars säte var överhängt av ett rött, blommerat ylletäcke, vävt av hennes händer. På kyrkovallen gjorde stassen halt och beredde sig att i procession gå i kyrkan. Främst tågade förridarna, därefter kom brudgummen och med honom prästen och talmannen och så den manliga delen av stassen, därefter kom brudpigorna, av vilka de tvenne främsta kallades: *glisepannor* för allt det glitter varmed de behängdes; sedan de övriga brudpigorna, två och två, ju närmre i släkt ju närmare bruden. Sedan alla tagit plats i bänkarna, börjades sången och prästen gick

¹²³Troligen: (här) troget.

för altaret. Då psalmens sista vers sjöngs, gick brudgummen bort till brudens stol och öppnade bänkdörren, varefter brudparet, tätt slutet, sida vid sida, på det att, som det förklarades, ej något ont skulle kunna blåsa emellan dem, tågade upp till altarskranket.

Det var även en tro, att den av brudparet, som under detta tåg hade armen framom den andras, skulle få väldet i huset, varför man ock förmärkte, särdeles hos bruden, ett bemödande, att så oförmärkt få sin arm att slinta framom brudgummens, stundom även med farran, att vid denna rörelse något ont skulle kunna blåsa in emellan dem.

Det hörde till den tidens lyx, att vid sådana högtidliga tillfällen hava så många kläder på sig, som möjligt. Bruden var då ofta iklädd fyra a fem kjortlar och brudgummen tre a fyra tröjor och lika många par byxor. Dessa senare var särdeles besvärande för brudgummen, då han skulle falla på knä, och då han skulle framtaga vigselringen, som alltid förvarades i någon av det innersta byxparets fickor. En allmän tystnad rådde i kyrkan under detta brudgummens oftast med ett slags häpenhet, alltid fumligt fullgjorda bestyr, som satte prästens tålmod och kontenans på prov. Det var även nödigt, att prästen själv medhade en ring, emedan det ofta hände, att brudgummen, trots allt letande, ändå ej fann någon sådan.

Sedan detta efterletningsbestyr var överståndet och de störda plaggen åter satta i behörig ordning och ringen kommit i prästens hand, framräcktes den åt brudparet med en tillsägelse, att båda skulle hålla i den, en tillsägelse, som sällan rätt förstods, utan merendels behövde en ytterligare förklaring. Då akten var slutad och klockaren istämt slutpsalmen, återvände brudparet till sina bänkställen i lika tät sluten ordning, vilken ansenligt försvårade vändningen höger om inför altaret. Brudgummen ledsagade sin brud till dess bänk och tog sin plats i den motsvarande på andra sidan. De böjde ned sina huvuden och gjorde en kort bön, varefter de ånyo uppstod och slutande sig åter intill varandra, gick i spetsen för brudskaran upp i koret för att offra. Vid första slamret med stol dörrarna utbredde prästen sin vita näsduk på ena hörnet av altaret och klockaren sin blårutiga ovanpå koralboken, som alltid låg uppslagen, ehuru han ej alltid kunde sjunga efter noter. Vid altaret skedde först en liten växling brudparet emellan, då brudgummen lämnade bruden de penningar hon skulle offra, varefter gåvan lades på altaret. Återtåget därifrån skedde förbi klockarestolen, där envar nedlade sin gåva. Den klockare, som jag bäst minnes, hade så en gång för alla instuderat föredragningen av vigselfsalmerna, att den, som kände honom, kunde av hans olika sätt att sänka och höja och böja så väl sin ton som sin person nästan på skillingen bestämman varje offerandes

gåva. Då han efter slutad akt inkom i prästgården, för att inlämna kyrknyckeln, fick man, då han såg rätt nyter ut, på frågan: "Hur har det gått i dag?" merendels det svaret: "I dag ha de varit mycket 'miserabla' " — ett i hans språk högt lovord.

Från kyrkan återvände brudparet, med sida pressad mot sida, till brudens vagn, där brudgummen lämnade henne och gick att bestiga sin häst, varefter tåget återvände till bröllopgården i samma ordning, som det utgått därifrån.

Bröllopgille

För dem, som ej varit med i kyrkan, gav smattrandet av pistoler tillkänna, att bröllopsstassen hemvände, och åskådare störtade till alla fönster och dörrar, som vette åt den väg, den skulle passera. Vid ankomsten till bröllopgården förskingrades sällskapet, och en var, som bodde i byn, gick till sitt hem, för att emottaga bjudningen till middagen. Från bröllopgården utsändes nu trenne av släkten åt var sitt håll, som skulle inbjuda gästerna till bröllopet. Ingen gäst var berättigad att komma förr än han hade emottagit tredje inbjudningen. De utskickade bjudarna blev undfägnade på alla ställen, varför det ock var nödigt att utse till detta värv sådana personer, som ej behövde svika i dryckjom, så framt man önskade, att de skulle framföra sitt ärende på alla ställen.

Så snart alla tre bjudarna återvänt, dröjde det ej länge innan gästerna började samlas. Nu ställde sig tvenne brudsvenner utanför vid portgången, och spelmännen mitt i förstugudörren, för att med en marsch ledsaga varje kommande in i stugan, där till höger och vänster smala och långa bord stod uppdukade så nära intill väggarna, att de, som fick plats vid dem, med möda kunde tränga sig emellan. Dessa platser, såsom de obekvämoste, var alltid bestämda för fruntimren tvärtemot all ridderlighets anda. Sedan samlingen var fulltalig, börjades placeringen av gästerna. Bordändans båda översta platser upptogs av brudparet. Närmast bruden satt prästen och vid den sidan endast karlar; närmast brudgummen satt prästfrun, därnäst klockaremadamen, och så hela raden utför endast fruntimmer. Efter några få komplimenter var placeringen av karlarna snart verkställd; men med fruntimren hade det sig icke så lätt. "Om du blir bjuden till bröllop, så sätt dig icke i främsta rummet, att icke någon kommer, som bättre är än du, och du måste sitta ned bättre"; denna tanke föresvävade dem beständigt, varför ock de merendels med handkraft måste intvingas var och en på sin plats, fastän de förut ganska väl kände ordningen. Det ansågs såsom bevis på bristande belevnhet eller på högmod, om någon på första tillsägelsen intog

sin plats.

Sedan hela laget satt sig, drack värden gästerna till med denna summariska skål: ”Detta skall vara vördige herr prostens skål och herr prostinnans skål och klockarens skål och madamens skål och brudgummens skål och brudens skål och medföljarnas skål och mottagarnas skål, skål allesammans!” Var värden vid skämtsamt lynne, vände han sig, i det han satte glaset för mun, till musiken och sade: ”Skål spelemän!” vilken artighet de besvarade med härmandet på sina fioler av fanfarer, eller som de kallade det *rundarer*. Under det aptitsupen gjorde sin rund kring laget, gnisslade fiolerna; men då envar inhämtat den, tystnade musiken, varpå värden med ett: ”Varen nu alla välkomna och hållen nu tillgodo!” gav tillkänna, att måltiden skulle taga sin början. — ”Låt oss” — inföll prästen — ”innan vi, mina vänner, börja vår måltid, bedja Gud välsigna maten.” Nu följde ett par minuters djup tystnad, under vilken alla lyssnade efter att från prästen få höra bödens slutsuck, varpå en allmän suck genomlopp hela laget, åtföljd av en lätt bugning, under vilken gästerna åter befriade de sammanknutna händerna och tog till sina skedar, ty måltiden börjades alltid med soppa. Mellan de på lika avstånd från varandra uppstaplade brödkakorna, vilka ej fick förtäras, emedan det skulle betyda, att de nygifta en gång skulle komma att sakna bröd, var nu framsatta soppfaten, lerskålar, somliga utan öron, somliga försedda med ett öra och somliga försedda med två.

Det var ett bruk, att brud och brudgum, för att i en bild visa sällskapet, hur deras löfte att dela med varandra ljuvt och lett icke var ett blott munväder, åto med samma sked, så att, när brudgummen urlastat skeden, lämnade han den åt bruden, som nu i sin ordning hemsökte fatet. Mitt i varje sådant fat låg en höna med uppsträckta ben, och runt om henne fläskstycken och frikadeller, så att gästerna, som alltid åto direkt ur faten, hade mycket svårt att komma åt någon soppa. De, som skulle hålla sig till det fat, i vilket klockaren Dillberg deltog, hulpos dock snart ur sin förlägenhet, emedan han vanligtvis, sedan anletet efter bönen uppklarnat, sade med ett skälmskt småleende: ”Jag skall försöka att skaffa oss plats”, varpå han tog hela hönan, lade den på sin tallrik och skötte henne sedan merendels ensam.*

Rätterna var från urminnes tider merendels bestämda, så att man

* Ett försök i rimväg föranleddes av en blick på denne gode och glade mannens översvinneliga aptit och lydde sålunda:

Kom, som förr det hänt en man,
I en valfisk även han,
Tro mig, innan timmans slut
Hade han sig ätit ut.¹²⁴

¹²⁴Hela dikten finns återgiven bland tillägen i slutet av boken.

visste, att man på varje gille kunde vänta sig: soppa, lutfisk, risgröt, i vilken smör simmade i ett djupt kors, gåsstek och grisstek samt sockerkaka och äggostkaka, späckad med russin. Det fanns ock bland de enfaldigare bönderna den iron, att vår Herre utrustat människomagen med en tarm för vardera av dessa rätterna, och att all annan slags mattillredning, om den fanns, skulle i händelse den nedsväljdes, komma i största förlägenhet, var den skulle få plats. Att inlåta sig i dispyt med dem i detta ämne, hade varit en orimlighet, emedan de på stället beviste, att de verkligen hade tarmar för alla de omnämnda rätterna.

Det var den tiden ett bruk, att gästerna gick ut en stund mellan rätterna och hoppade och brottades. Maten packades därigenom bättre, och gästerna gjordes därigenom skickligare att emottaga den kommande rätten. Detta kallades på bondspråket "Att gå ud å slå bug".

Då kakan, som sönderskars av prästfrun, (liksom steken skars av prästen och ej av klockaren, som dessutom ej var särdeles vän av minuterings), behörigen blivit utdelad och instoppad, dels i mun och dels i fickor, fick prästfolket, brudparet, klockaren och någon av de förnämre bland bönderna ett glas mallaga; men de övriga, vilkas smak ansågs kunna nöja sig med mindre, endast en sup. Spelmans-tallriken gick nu omkring, samtidigt med sista supen, och en var lade sin skärv därpå. Musiken, som gått under hela middagen, gick nu med förökad kraft, men under det spelmännens uppmärksamhet var uteslutande fästad på spelmanstallriken, gnisslade fiolerna ännu värre än förut.

Då tallriken gjort sin rund, tystnade musiken, och prästen påminde sällskapet om att de borde tacka Gud för maten. Alla händer sammanknäpptes, och det blev så tyst i stugan, som det efter en sådan måltid bland så ogenerade gäster var möjligt. Jag erinrar mig ännu livligt, med vilken ängslig väntan jag under denna tysta böneandakt, som alltid slutades med en psalmvers, varje ögonblick avbidade psalmanskriet av klockaren. Detta upptagandet eller påbörjandet av psalmen var även synbart betänkligt för klockaren själv, som, blossande och uppspänd, tycktes liksom med mat och dryck hava tillspärrat vägen för psalmmelodien. Den skulle dock fram så snart prästen med en suck eller ett framviskat "Amen" givit tillkännna, att bönen var slutad. Med den största varsamhet anslogs nu: "Pris vare dig, O Gud!" vari hela sällskapet instämde och så expressivt var församlingens föredrag, att även den, som ej hörde ett enda ord, förstod, att det var en tacksägelsesång efter måltiden.

Vid dessa bröllopfester sammanstötte ofta klockaren Dillberg och klockaren Kjellberg. Båda var original, och jag tvivlar på, att

nutiden skulle vara i stånd att framställa ett dylikt par. Dillberg var en lång, mager man, rödsprängd i ansiktet, särdeles på näsan, med små ögon, vilkas livliga blickar listigt framstucko under långa ögonhår och buskiga, nedhängande ögonbryn. Han gick alltid lutande, och jag minnes honom aldrig rak oftare, än när han i kyrkan vid slutet av varje vers kastade sig med alla sina krafter på sista tonen, för att i den nedlägga glansen av sin klockareära. Sedan föll han åter tillsammans, som en uttömd blåsbälg, men krydde sig så småningom åter under versens gång, då han i stum avbidan av sluttonen lät församlingen ödsla med sin sångförmåga. Om vardagarna gick han alltid klädd i grå tröja, gråa kortbyxor, gråa strumpor och träskor; om söndagarna i en svart rock med stora svarta benknappar, svarta kortbyxor med silverspännen vid knäna, gråa strumpor och stövlar med höga valv över liktornarna och med skaft, dem tiden gjort vida som på riddarestövlar, medelst att insnarpa ägarens vador, ty även stövelskaft, när de bliva gamla, dela ålderdomens vanliga öde, att antingen endast tillfälligtvis träffa dem, som de i yngre dagar så vänligt omslöto, eller ock helt och hållet förlora dem. Så länge jag kan minnas honom tillbaka, gick han i samma kostym, tills den gråa klädningen blev svart och den svarta grå. På 1750-talet hade han varit handlande i Ängelholm, förmodligen i dåliga konjunkturen, emedan han såg sig nödsakad att cedera bonis¹²⁵. Därifrån kom han, blottad som fågeln på kvist, och hade som den ingen annan utväg än sången. Den hjälpte honom till X. klockarelägenhet, en tjänst, som han sedan innehade över femtio år och skötte, till både kyrkoherdens och församlingens stora nöje, med största nit, ehuru han ej hade i lön mer än tre tunnor korn i behåll av helgonskulden, sedan skolan i M-ö tagit sin del därav. Men denna svaga avlöning gjorde, att han fick använda mycken omtanke på ökandet av sina inkomster. Jag har förut omtalat gradationerna i de epitet, som på lysningssedlarna tillades kontrahenterna. Vid begravning berodde det av den betalning han fått, hur många steg utom kyrkporten han skulle gå för att möta liken, emedan man borde — som han sade — skilja emellan hederligt folk och fähundar. Var han väl betald, sjöng han dessutom med starkare stämma, och blåste det då en stark västanvind, påminde han vid sådana tillfällen även H-s (grannpastoratets) invånare om deras dödlighet.

Den tiden brukades det att hålla likpredikan över varje åbo eller åbohustru. Personalierna skrevos då av klockaren, och detta var ett av hans svåraste åligganden, särdeles därför (att jag må bruka Dillbergs egna uttryck), att personalierna alltid skulle hava början och slut. De skulle nämligen börjas med något gudeligt tal, och några

¹²⁵”Cedera bonis”: gå i konkurs.

andaktsfulla reflexioner måste även inpressas emellan den avlidnes dödsdag och amen; men det som låg däremellan, framställningen av den avlidnes leverne, lämnade sällan fält för några andra variationer än olikheten av de epitet, som tillades den avlidne i egenskap av maka, far och husfar, och av det större eller mindre beröm, som lämnades de efterlevande. Man påstod, att betalningen hade ett icke ringa inflytande på denna del av talet, och det var icke utan, att man hade skäl till detta påstående. Det var dessutom en allmänt antagen praxis, och jag kan ganska väl erinra mig, att jag, då jag en gång klandrade en sådan personalieförfattare för hans överdrivna njugghet på beröm, fick det svaret: "Den, som betalar som en fähund, må också ligga där som en fähund". Vad som är nödigt för en tjänsteman, så framt han skall kunna göra anspråk på aktning av andra, är att själv hysa en innerlig aktning för den tjänst, som han bestrider. Denna aktning hade Dillberg i högsta grad för sin befattning. En gång, då magister Lenius hade, i fruktan för att kaffet skulle bli kallt hemma, lämnat Dillberg efter sig i annexen, hörde jag denne med stentorsstämma och blixtrande ögon förehålla magistrern sitt ofog och tillägga med en ädel stolthet: "Herre! akta er att oftare chikanera en gammal hederlig ämbetsman". Han var i sin själ övertygad om — och denna övertygelse var allmän hos den tidens klockare och gjorde dem ock till intressanta personer — att kyrkan skulle lida obeskrivligt av hans bortgång och kunde icke ens förstå, hur det skulle gå med kyrkosång och kungörelser m.m., då han ej mera fanns. För honom skulle det varit en grym förödmjukelse om, då han sjöng, någon skulle hava överröstat honom. Med största mod grep han in i sången, och sedan han, särdeles i slutstrofen, hörts högt över hela den av all makt sjungande församlingen, drillade han med en honom egen, särdeles förnöjd min, en lång stund på sista tonen, för att visa, att han ändå hade toner till överlopps. Så skött var klockaretjänsten den tiden en i ordets egentliga betydelse halsbrytande syssla. Det hände någon gång, sedan orgelverk blivit anskaffat, och klockaren och organisten ej var ense om psalmmelodien. Församlingen stod då alltid en stund förstummad och villrådig om, i vilken av melodierna den skulle instämma. Striden blev dock ej länge oviss. Förgäves satte organisten alla stämmor till, ända till mixturstämman och tremulanten, (vilka i det orgelverket var de stämmor, som satte Dillberg på det svåraste prov) snart var segern vunnen, och hela församlingen föll in i klockarens melodi, och organisten såg sig nödsakad, efter en vink av prostens näsduk, att packa in sin mixtur och tremulant.

Kjellberg, klockaren i den närgränsande socknen, var icke mindre övertygad om sitt tjänstemannavärde än Dillberg, men måste dock

medgiva, att så högt kunde han ej gå, som denne, ej heller sjunga med sådan styrka. Han var en liten undersätsig, välmående man, alltid mild och glad och hörde med välbehag, att man berömde allt i världen, med undantag av Dillbergs röst. Själv talade han och sjöng alltid genom näsan, och det var därför ej underligt, om hans toner, som banade sig väg genom en så trång passage, ej kunde få det omfång, som Dillbergs brösttoner. Aldrig medgav han dock, att denne hade något egentligt företräde som sångare. Kjellberg kunde spela fiol och orgel och ansåg sig därför berättigad att döma i musik. Då talet föll på Dillberg och hans domedagsröst, yttrade han alltid: "Han kan inte sjunga, han bara bölar", men tillade strax, för att synas mild och för att vända tanken på sin egen överlägsenhet i teorien: "Han sjöng nog bättre, om han bara kunde *Vokalmusik*". Dillberg kände alltför väl detta genom beställsamt skvaller, men brydde sig ej mycket därom i känslan av sin kraft, väl vetande dessutom — som han skämtande sade — att hans toner kom rätta vägen, då Kjellberg däremot alltid sjöng genom näsan.

Men återvändom till bröllopet. Då Dillberg och Kjellberg var samgäster, sjöng de gemensamt versen efter måltiden. Vid detta tillfälle hade Dillberg svårt att utmärka sig. Han behövde mycken luft, då Kjellberg däremot behövde mindre, varför hans nästoner tog sig bättre ut i de trånga bondstugorna. Dessutom var Dillberg något väl mycket gourmand och särdeles besvärad av sång på maten. Efter måltiden, den han skötte med utomordentlig grundlighet, skulle han önskat sig tystnad; men tjänsten går för allt och han måste sjunga. Under denna slutvers var han i beständig strid med det ovanliga tilloppet av toner och fick, att jag så må säga, underhålla en slags polis i halsen, som skulle se till, att ingen obehörig trängde sig fram. Denna fördelning av hans krafter gjorde, att Kjellberg, med sin svagare sångförmåga, tog sig likväl vid dylika tillfällen bättre ut och kunde glorifiera sig över Dillberg. Härifrån härledde sig det mindre goda förhållande, som ägde rum dem emellan.

Då sången slutats, inträdde återigen en stunds djup tystnad, men slutligen lyftades alla händer med en innerlig sammanprässning närmare bröstet och en sakta, andaktsfull bugning blev sista uttrycket av tacksamhet för alltings och även denna välfägnadens goda givare. Bland dem, som ej blivit minst förnöjda över den återvunna friheten, var bruden och brudgummen, ty de hade varit hela tiden högst generade, dels av högsätet och prästfolkets förnäma grannskap, dels av att vid den ändan av bordet, där de suto, åts med kniv och gaffel, som man vid högtidliga tillfällen lånade i prästgården. Detta senare instrumentet, som den tiden aldrig fanns i något bondhus, gjorde brudfolket mycket besvär och mången förtretlighet, ty dels visste de

ej rätt, hur det skulle användas vid trancheringen, dels kunde de med det ej rätt hitta munnen, så att mången god bit gick förlorad under transporten, dels hände det ock någon gång i distraktion, att fingret kom till munnen och köttbiten till örat. Under måltiden satt de gärna med nedslagna ögon och talade ej oftare än de lakoniskt besvarade prästfolkets vänliga tilltal. Den ende, som kunde framlocka ett småleende av bruden, var Dillberg, som sedan den första aptiten var stillad, gav sig ibland tid att med ett litet skämt väcka brudens förhoppningar, och vid ett och annat glas önska, att brudparet måtte tillväxa i barn och blomma. Då skämtet gick för långt, så att det tycktes sätta bruden i förlägenhet, avbröts det merendels av någon bland de äldre bondgummorna med ett: "Tvy, vad är det för snack Dillberg alltid har! Skulle det också vara en härlighet? Barn kan man nog få, men det är minsann mycket besvärligt med dem", varefter konversationen tog en allvarsammare vändning.

Efter slutad måltid undanröjdes borden, och dansen eller rättare polskan, ty man visste då ej vid bröllop av någon annan dans, tog sin början. Brudens åliggande var att dansa med alla karlarna, och brudgummens att dansa med alla fruntimmerna. Hattarna påsattes nu. Först framsteg bruden och med en kort nigning eller knicks (långa och djupa nigningar hava ännu icke kommit på modet bland bönderna) gav tillkänna, att hon önskade få börja dansen med vördige herr prosten. Gubben uppsteg då, Ställde sig i dansposition, tog av sig hatten och hälsade med värdighet hela sällskapet, varpå han gravitetiskt svängde om några varv med bruden. På samma gång fullgjorde prostinnan sin dansskyldighet med brudgummen, som, då han dansade med själva prostinnan, eftersträvade all möjlig värdighet och sökte att hålla jämna steg med prosten. Ingen satt under prästparets dans; alla steg upp och betraktade den med vördnadsfull glädje som en ceremoni, varigenom dansnöjet invigdes till hela sällskapets bästa. Härefter tog polskan en snabbare fart. Sedan alla de gifta fått sin svängom, gick den fram bland drängarna och pigorna och virvlade om ännu vildare. När brud och brudgum på detta sätt genomgått hela raden av gäster, vilades en stund, varefter musiken åter föll in med en polska och nu skulle hatten dansas av brudgummen och krans och krona eller, där dessa ej fanns, bordan (ett svart, blommerat sammetsband, som gick över hjässan och fästades i nacken med ett silverspänne) av bruden.

Brudgummen, som då var den ende, som hade hatten på, började nu med drängarna sin avskedsdans ur ungarlivet. Hela raden av ungarlar genomgicks i en vilt virvlande polska, som tog alla brudgummens krafter i anspråk. Sedan han särskilt dansat med alla och med ett, om ej varmt, åtminstone värmande famntag och

stundom med en mustig avskedskyss skiljt sig från en var, slöto de ogifta karlarna en ring kring honom, varpå han tog hatten av sig och proberade den på alla ungarlarnas huvuden, tills han fann det, varpå den passade, då han med ett duktigt slag satte den på, oftast så att den gick ned om näsa och mun. Sedan den under larm och skratt var åter hjälpt upp på övre delen av huvudet, börjades en ringdans kring brudgummen, under vilken de gifta karlarna skulle bemäktiga sig sin nye Ståndsbroder; men de unga ville behålla honom och därför uppkom mellan dem och de gifta en livlig strid, en ganska hårdnackad lek, som alltid slutades med de giftas seger, varpå gubbarna i glädjen dansade kring den nyinvigde och slutligen under hurrande fattade uti honom, lyfte honom upp och räckte honom ett glas vin, vari han drack sina nya ståndsbröders skål och tryckte hurtigt glaset sönder mot loftet. Brudgummen fördes därpå till hederssätet vid övre ändan av bordet, där han hälsades med en skål utav var och en av männen och varifrån han förblev en stilla åskådare av den dans, som bruden nu började med flickorna. En var fick sin svängom. Sedan bruden dansat med alla, slöto de ring kring henne, varpå hon tog av sig sin krona eller borda och uppsökte det huvud, vartill den passade. Den karl, som fick hatten, och den flickan, som fick kronan eller bordan, skulle bliva det nästa par, vars bröllop gilleslaget skulle fira; varför ock deras huvud, som påtänkt en sådan förening, alltid var de som passade för hatten och kronan. Sedan kronan eller bordan blivit påsatt den flickan, vars käraste hopp var närmast sin fullbordan, började alla flickorna en ringdans kring bruden, därunder hustrurna skulle försöka att rycka henne från dem till sig. Polskan gick under stoj och larm; en stund varade striden, men hustrurna segrade äntligen och bemäktigade sig den unga bruden. Nu förestod henne en ceremoni, som numera är alldeles bortlagd.

Alla flickor nyttjade den tiden långt hår, som flätades i nacken med tvenne långa flätor med inblandade blåa band och lintovar och uppfästes sedan på bakre delen av huvudet i tvenne trekanter med trubbiga vinklar och ena långsidan uppåtvänd. Framför dessa bar de över hjässan bordan, det breda sammetsbandet, som fästades med ett silverspänne i nacken. Sedan hustrurna erövrat bruden, framställde de en stol, och en av dem avskar nu hennes hår, under det en annan framkom med ett trekantigt vitt kläde och band det kring hennes huvud så, att snibben hängde nedåt ryggen. Denna prydnad kallades klut och är än i dag skånska bondhustrurnas allmänna huvudbonad. Under hela akten fortfor musiken. Nu slöto de gifta kvinnorna en ring kring den beklutade bruden, och dansen börjades åter, under vilken brudgummen skulle bemäktiga sig sin brud. Det

dröjde ej länge innan ringen var bruten, och omfamnande varandra dansade nu de nygifta en stund på tvåmannahand. Musiken omväxlade då, och en för detta tillfälle egen polska spelades, vid vilken musikanterna sjöng:

Icke blir den bruden flicka mer,
Det hon varit, har nu slut.
Icke vill hon vara flicka mera,
Nej! hon har länge önskat slut.
Tralla-ralla-ra
Tralla-ralla-ra
Ja hon har länge önskat slut!

Härmed slutades ock den ceremoniella polskan, och den egentliga balen tog sin början. Gubbarna gick in i andra stugan och placerade sig i flera små spelpartier vid det långa bordet, där marriage och pass spelades om halvskillingsstycken.

Sedan dansen vid midnattstiden var slutad, intogs en aftonmåltid, efter vilken talmannen höll följande tal: ”Förnäma och hederliga vänner, som här församlade är. Vi påminna oss nu den vise konungen Salomos ord uti hans Predikareboks 3 kap. så lydande: ’Allting haver sin tid, och allt det man företager under himmelen haver sin stund.’

Vi hava nu nyttjat tiden i dag med mycken förnöjelse, vi hava vunnit det vi åstundat, vi hava tillbörligt helgat sabbaten, vi hava bevistat gudstjänsten, vi hava hört Guds ord till vår uppbyggelse. Vår brudgum och brud är genom de vanliga och brukliga ceremonier av Guds ords tjänare i äktenskap sammanfogade. Vi är sedan av brudens kära föräldrar i detta deras hus väl emottagna, med mat och dryck i all kärlighet fägnade och plägade. När den unge Tobias hade haft bröllop och hållit sig glad, sade omsider änglen Rafael: ’Nu är tid, att jag åter går till den mig utsänt haver’, så vilja också vi betänka, att det är nu tid, att alldenstund vi i dag hava uträttat vårt ärende lyckligt och väl, och är här så mycket väl emottagna och fägnade, så få vi också besinna, att vi skäligen tiden använda till att tillbörligt erkänna det myckna goda, som oss vederfarit är, och alldenstund det ej får ske, eller kan ske med betalning eller vederläggning, så måste det ske med till börlig tacksägelse, med vilken vi först och sist böra vända oss till Gud, som all godhets ursprung och källa är; han haver av sin milda nåde givit alla de gåvor, varav all den mat och dryck tillagad är, som vi idag och eljest alltid nyttja; han har skaffat våra gränser frid, att vi i stillhet och ro, få lov att Guds gåvor nyttja. Herrens heliga namn vare därför evinnerligen lovat, ärat och prisat!

Härnäst vända vi oss med vår tacksägelse till vår bruds kära föräldrar, som med gott hjärtelag släppt till av de dem förlänta Guds gåvor, låtit dem tillagas, frambäras, för oss sättas och med allvar oss inbjudas, och till deras nyttjande, ätande och drickande påminnas. Tack hava de för sin ärlighet och kärlighet, välsignade vare de av Herren.

Ytterligare vända vi oss med vår tacksägelse till dem, som haft omak med Guds gåvors tillagande, frambärande samt flitiga utdelande, må nämnas, vad de nämnas kunna, tack hava de allesamman.

Vi böra ock intet förgäta vårt hederliga brudfolk, som hellre velat unna oss ett förnöjsamt, samt hederligt bröllop och rik fägnad, än allt genom hemgift till sig själv draga. Tack hava de. Gud uppfyller, vad för dem därigenom saknas. På brudgummens och brudens vägnar tackar jag er allesamman, så väl högre som lägre, som på denna deras hedersdag hava hedrat dem med er förnäma och kära närvaro; de är redobogna, att vid alla görliga tillfällen vara er till behaglig tjänst igen.

Sist vända vi oss nu åter till Gud med ödmjuk tacksägelse, för allt det goda, som vi vid detta tillfället, och eljest alltid i otaliga mål åtnjuta. Låt oss nu alla offra honom tack och av hjärtat säga: 'Tacken Herren, ty han är god och hans mildhet varar evinnerligen.' Gud till lov vilja vi med hjärtans andakt sjunga följande lov- och tacksägelsepsalm: 'O Gud, din godhet etc.', n:r 343. Sedan psalmen var slutad, fortfor talmannen: 'Gud låte sig vår bön och sång väl behaga, för frälsaremannens Jesu Kristi skull. Amen.'

För övrigt är dessa goda folkens tjänstvänliga vilja och begäran, att ni vill alla samtliga göra så väl och möta här i morgon bittida till duk och disk, till davrebord, till full tunna och hel lev¹²⁶, vilken först kan komma skall vara bäst och kärast välkommen och emottagen.

Till slut vill jag er alla goda vänner hava ombudit, att ingen tager detta mitt ringa och enfaldiga tal upp i den tanke och mening, att jag vill minna någon bort, nej ingalunda, utan långt hellre, att var och en vill söka sitt säte och ställe, och göra sig glad; samt hålla till godo av dessa Guds förlänta nådegåvor, det är dessa goda folkens vilja och min med. Sitt nu därmed allesamman i Herrens frid." Men de blev ej länge sittande, utan nu avkläddes brud och brudgum i hela sällskapetets närvaro, och sedan de gått till sängs, lästes av prästen över dem några böner, varefter klockaren och hela samlingen instämde psalmen: "Kom Helge Ande Herre god etc."* varpå först

¹²⁶"Lev": bröd.

* Detta bruk är mycket gammalt. Ol. Magnus omtalar det i dess Hist. p. 553. Sunt et multre crerimonire circa tori introitum, ut parochialis sacerdos, si adsit, vel clericus hymnum "Veni sancte spiritus".¹²⁷

prästen och sedan de övriga tog avsked av brudparet och avlägsnade sig. På det att brudparet rätt tryggt kunde vila i sin säng, hade man naturligtvis iakttagit det försiktighetsmättet att blossa under den med krut. Följande morgonen, då de nygifta vaknat, inträdde musikanterna; då en av dem, efter att hava framfött allvarligt deras gemensamma gratulation, läste morgonbönen, varpå de, ackompanjerade av fiolerna, uppstämde en psalm. Liksom föregående dagen inbjöds gilleslaget genom trenne budskickningar till middag.

Under måltiden inkom talmannen med en tallrik i hand och uppmuntrade gästerna till att giva brudskänk på följande, aldrig varierande sätt: ”Förnäma och hederliga goda vänner. Ingen förtänker mig, att jag beder er vara tysta, om en stund skall var och en av er komma till sin förra tal igen. Emedan det är en gammal vedertagen och god plägsed, att vid slika tillfällen, när tvenne personer hava begivit sig i det heliga äktenskapsståndet, att man då har velat, såsom till att betyga sin vänskap och goda hjärtelag mot dem, vara dem med en liten gåva och skänk behjälpliga till att begynna sitt bo och hushåll med, vilken plägsed vi än i dag hava i bruk, efter våra gamla förfäders skick och kallas brudskänk, och som ordspråket lyder, många kunna hjälpa en, varför jag uppå detta vårt hederliga brudfolks vägnar, vill hos var och en göra en hövlig påminnelse, att vi ock vilja vara dem behjälpliga med en liten penning. Gud som är alla goda gåvors rika belönare, han skall ock visserligen var och en det igen rikligen belöna, ty en glad givare älskar Gud, och till en begynnelse vill jag först bevisa min hjälpsamhet emot dem.” Sedan han nedlagt sin gåva, gick tallriken från man till man, och när den gjort sin rund, framsade talmannen följande tacksägelse:

”Förnäma och hederliga goda vänner. Vi hava uti en av våra kyrkopsalmer och gyllene A B C i den 8 versen¹²⁸ en ganska vacker påminnelse om tacksamhet för undfångna välgärningar. Har någon bevisat dig ära och gott, förglömm du det, är det dig stor spott, dock finns alltid hos gammal och ung, att tacklös gärning är alltid tung. Ja, jorden har ingen svårare eller tyngre börda, än en otacksam människa; varför jag på brudgummens och brudens vägnar har största orsak hos er allesamman män och kvinnor, drängar och pigor nedlägga och hembära en ödmjuk tjänstvillig tacksägelse, kvinnorna för deras mycket havda stora omak och besvär med sina härliga och mycket väl tillagade förningar, av vilka vi så mycket gott åtnjutit hava; därefter män, drängar och pigor för deras mycket hederliga

¹²⁷De hava också många ceremonier, då de gå till sängs, så att pastorn, om han är tillstädes, eller klockaren sjunger psalmen: ”Kom Helge And”.

¹²⁸Ps. 260 i gamla psalmboken, speciell genom att den har 24 verser, vilka börjar med var och en av alfabetets bokstäver.

och ansenliga brudskänk, och lovar jag på deras vägnar, att de vid alla görliga tillfällen vilja vara var och en till all behaglig tjänst redobogna och benägna.

Nu vilja vi efterfölja de ord som den konungslige profeten och psalmisten David oss lärar i den 147 ps.: 'Lova Herren, ty att lova Herren vår Gud är en kostelig ting', det lovet är ljuvligt och dejligt, sjunger till skiftes Herren med tacksägelse och lover vår Gud med spel och harpor, det vill vi ock med hjärtans håg och största andakt göra, då vi sjunger följande lov- och tacksägelsepsalm: 'Nu tackar Gud allt folk etc.', n:r 305." Efter sångens slut sade talmannen: "Gud låte sig vår bön och sång nu och alltid väl behaga" och fortfor: "Slutligen beder jag nu er alla om förlåtelse, förty jag haver icke utfört mitt tal som sig bort, för jag är så litet lärd och mycket mindre värd er något att förkunna, utan vill jag önska att vi alla måtte leva så, att vi den eviga glädjen må få. Sitten nu i Herrens frid allesamman."

Sedan måltiden var intagen, avsändes brudens kistor, beledsagade av tvenne brudsvenner, till brudens nya boning. I skymningen avskickades till de nygiftas boning tvenne förridare, som skulle anmäla det unga parets ankomst, och en stund därefter avreste själva brudparet från bröllopgården, anført av sex till åtta brudsvenner och av musiken, som red, spelande på sina fioler, i spetsen för den i full sträckning kommande stassen. Nu var det angeläget att ställa så till, att brudskaran möttes allraförst av någon karl, ty skulle ett fruntimmer först möta den, var det fara värt att äktenskapet ej blev lyckligt. Kistorna forslades så fort möjligt var, att ej brudfolket måtte upphinna dem, vilket skulle ansetts för ett elakt omen. Då förridarna inkommit på det unga parets gård, anmält brudparets ankomst, blivit tillbörligt undfägnade och druckit de nygiftas och deras svärföräldrars skål, sprängde de åter ut de kommande till mötes och återvände snart i spetsen för dem. Brudgummen och bruden emottogs nu av deras blivande gilleslag. Bruden hade stundom i sitt förkläde en katt (som alltid skulle vid lyckliga flyttningar vara följaktig, då det däremot skulle bådat en säker olycka, om man flyttat med sig något fjäderfä) och en kvast, vilka hon kastade före sig in i stugan. I dörren mötte brudens svärmoder, eller, i händelse hon var död, någon annan av de äldre gummorna i brudgummens släkt bruden med ett brinnande ljus, vars låga bruden skulle omfatta innan hon fick inträda, en plägsed, som påminner om det bruket bland de gamla romarna, att de nygifta, när de inträdde i deras nya hem, skulle vidröra elden. Bruden gick, så snart hon inträtt i huset, först till spisen och blickade upp i skorstenen, varefter hon inträdde i stugan och började fungera som värdinna.

Under det de nygifta nu firade sin bröllopsglädje med sitt nya gilleslag, upphörde ej gästabudet i bröllopsgården. De inbjudna gästerna hade var för sig medhaft så kallad förning, bestående i höns, smör, ägg, mjölk och kakor, och ansåg sig berättigade att deltaga i förtärandet därav. Därför var det ock en gällande princip, att allt som samlats till bröllopsgården av mat och dryck, skulle ock där förtäras, varför ett tredjedags-bröllop även ansågs nödigt, men vilket endast bevistades av de närmaste släktingarna, eller av dem, som ansett sig förpliktade att medhava den största förningen.

Då bröllophögtidligheterna slutats, upplöstes samlingen av talmannen med följande sluttal: ”Hederlige och förnäme käre vänner, nu vilja vi till slut av detta vårt hederliga bröllop först och främst nedlägga och hembära en hjärtans ödmjuk tacksägelse till Gud för allt det goda, som han oss av sina milda gåvor med hälsosamma kroppar så rikeligen och rundeligen bruka och nyttja låtit och säga: ’Gud vare högeligen lovat, och välsignat vare hans heliga namn evinnerliga’, och med den store profeten Moses, som så lärer: ’När du ätit haver och är glad, så lova Herren din Gud för det goda, som han dig gjort haver’, 5 Moseboks 8 kap. Gud begär intet mera av oss usla människor för allt det goda som han oss bevisar, än att vi vilja utav ett ödmjukt hjärta honom tacka och lova.

Därnäst har jag största orsak, att, på detta hederliga och förnäma gilleslagets vägnar, nedlägga en ödmjuk tacksägelse till värden och värdinnan här i huset, för alla Guds gåvors tillagande, och av oss nyttjade i dessa förnöjeliga bröllopsdagar. Jag vill önska att Gud vill välsigna er, som han fordom välsignade patriarken Isak, att där han hade utsatt en skäppa fick han etthundrade igen. Ja, att ni må alltid vara Herrens välsignade! Sist vänder jag mig med min tacksägelse till hela detta förnäma gilleslaget av bägge könen, män och kvinnor, drängar och pigor, samt alla andra de måge nämnas vad de nämnas kunna, för all den stora heder och tjänst, som de bevisat vår brudgum och brud, på deras bröllops och hedersdag, samt vid och under själva bröllopet. Herrens nåderika välsignelse vare hos er alla samtliga, och bevara er för all olycka, skada och fördärv, och befaller jag nu er alla i Guds nådiga hägn och beskydd. Amen.”

Hämta hell

Söndagen efter bröllopet skulle de nygifta tidigt infinna sig i kyrkan, för att som det hette ”Hämta hell”, eller nedkalla över sig himlens välsignelse.* De borde då vara de förste, som infann sig i kyrkan,

* Detta bruk kan möjligtvis härleda sig från den i påviska tiden här brukliga ceremoni, att de nygifta infann sig nästa sön- eller helgdag efter bröllopsdagen vid kyrkan, då prästen intog

och tillbringa, under bön och åkallan, några stunder ensamma där före gudstjänstens början. Även om någon annan av församlingen skulle tidigare än brudparet hava infunnit sig vid kyrkan, gick han ej in förr än de inträtt och vistats där en stund under denna vackra och tysta ceremoni. Mannen förde då hustrun till hennes bänk och uppsökte sedan sitt bänkrum, varpå de båda föll på knä och i bödens andakt överlämnade sin framtid i hans händer, som leder allt efter sitt goda och visa behag. Om någon vid inträdet i kyrkan varseblev brudparets nedböjda huvuden, hejdade han merendels sin gång och stannade, tills de efter slutad bönandakt satt upprätta i sina stolar. Efter gudstjänstens slut tågade de nygifta främst ur kyrkan ut i världen för att styrkta av bönen gå sina kommande öden till mötes.

Barndopet

Den vanliga anledningen, varför bonden så fort som möjligt ville hava sitt barn döpt, eller som han kallade det "härder" (härdat mot allt ont), var icke endast begäret, att så hastigt ske kunde, hava sitt barn delaktigt av kristendomens välsignelser, utan även fruktan, att det i sitt hedniska tillstånd skulle kunna bli ett rov för onda makter och bortbytas av trollen emot någon byting. Så länge ett barn ännu var odöpt brann ljus hela natten i stugan, och barnet var alltid, som bönderna kallade det, stålat, eller bar på sig något av stål, såsom ett skyddsmedel mot onda andars inverkan. Modern hade dessutom en hel del saker att iakttaga, som, sedan barnet blivit döpt, kunde uraktlåtas, och önskade sig därför befriad ju förr dess hellre från dessa band. Medan barnet var odöpt, gick det ej an att modern åt eller drack, då hon bar det i skötet, ty hon kunde därigenom vålla, att barnet sedermera aldrig blev mätt eller otörstigt. Aldrig fick hon lägga ett odöpt barn i vaggan, emedan det då fick fallenhet för att i all sin dag hålla oväsen. Noga skulle hon akta sig för att icke en katt, som händelsevis sprungit under en likkista, sedermera skulle komma att springa under det odöpta barnet, i händelse det var en flicka, ty då blev det en mara. Skulle modern, innan barnet blivit döpt, råka att vidröra ett eggjärn, skulle det vålla att barnet ofta kom att skada sig av knivar och yxor. Även för att förekomma, om möjligt, alla sådana olägenheter, (ty de kunde icke uppvägas av den lilla fördelen, att ingen fick inkomma i ett rum, där ett odöpt barn låg, utan att lösa igen sin hatt medelst att lägga en penning på

den unga hustrun i kyrkan, vilket kallades *inledsen*. Han läste då över henne inom kyrkdörren, varefter hon bar fram på altaret ost och kaka, vilket kallades "unghustruns hoverning".

barnets bröst), skyndade sig bonden, så snart hans barn var fött, att anmäla det hos prästen till det heliga dopets emottagande.

Emellertid genomgicks hos barnets föräldrar, om ej alla, dock åtminstone en stor del av följande övliga ceremonier. Barnet som efter födseln blivit, i händelse det var en flicka, upptaget i en skjorta, och, i händelse det var en gosse, upptagen i ett lintyg, på det att det ej skulle få korgen i sina frierier, badades naturligtvis då, som nu, genast. Fanns ej badvatten inne i huset, fick det ej hämtas, utan man måste i sådan nödfall hellre gripa till svagdricka eller mjölk, att bada barnet uti, än att våga hämta vatten, sedan barnet var fött, emedan älvan eller bäckhästen lätt skulle kunna smyga sig in med vattnet. Badvattnet slog man ej gärna ut på marken under bar himmel, utan det utgöts inne i huset, på det ej älvor eller troll skulle få anledning att hitta på något oråd. I första badvattnet nedlade man allehanda saker, allt efter de fördelar, man ville förskaffa sitt barn, eller de olägenheter, varifrån man önskade det befriat. Ville man att det skulle bliva rikt, — och det åtminstone ville då som nu alla, — nedlade man vigselringen eller någon silverpenning i badvattnet; önskade man det vitskinnat, — och det önskade alla mödrar, — så lade man ett färskt ägg däri, och nedsmög därjämte en röd lapp i vattnet, för att i en framtid få se sitt barn även rödblommigt. Hade modern under sitt havande tillstånd sett en vådeld och därigenom vållat, att barnet skulle få ett vådeldsmärke på det ställe, där hon först efter denna syn råkat att vidröra sig själv, kastade hon oaktat hon vidrört sig på något ställe där vådeldsmärket skulle bliva minst vådligt för barnets utseende, då ett vådelskol i vattnet. Ett svinhår kastades dit, om modern vidrört något svin, — med ett ord, av allt vad hon kunde påminna sig hava under sitt havande tillstånd sett, hört eller vidrört, som kunde, till följe av då gängse fördomar, anses på något sätt menligt för barnet, nedkastades något i det vatten, i vilket barnet för första gången badades. Noga tillsåg man, att det odöpta barnet måtte med sin lilla hand få vidröra en hund, på det att det måtte få gott kött att läka. Man sökte sedan, att det skulle komma att vidröra hästar och annan boskap, på det att det skulle få god lycka därmed. Hade fadern något föl, så inlockades det i stugan, och barnet sattes upp att rida på det, för att, när det blev äldre, bli snällt i att bota hästsjukdomar och alltid skänka trevnad åt den häst, som det red uppå. Barnet skulle ej se solen, förrän det först sett månen, och bars, i händelse det föddes en tid, då månen var synlig, med oskylt ansikte ut under bar himmel och hölls mot månen, för att ej sedermera bli solbränt. Mycket iaktogs för att bereda det odöpta barnet till dess övergång från hedendom till kristendom. Fadern satte sig med det lindade barnet vid den väl uppeldade ka-

kelugnen, lade det över sina knän, läste över det allehanda böner, sjöng några psalmer och höll en öppen bibel för dess ögon, för att dymedelst uppmuntra det till kristendomens antagande. Sedan han en tid bortåt därmed fortfarit och gjort vad han förstod och kunde, lämnade han barnet i Jesu namn till barnmorskan, som först gav det ris, för att om möjligt därigenom besegra något av det medfödda fördärvet eller för att inviga riset såsom ett befordringsmedel till tukt och Herrens förmaning, varefter hon svepte barnet i den dräkt, vari det skulle emottaga dopet. Vid detta svepningsbestyr skulle barnmorskan sitta för bordändan med barnet, vara iklädd faderns tröja och hatt och se hurtig ut, på det att barnet även måtte bliva hurtigt. Till svepning nyttjades alltid gammalt linne, därför att barnet, då det tillväxt, ej skulle komma att slita för mycket. I barnets lilla hand inlades en bit ost och bröd, på det att det ej måtte bliva en frossare. Första svepningen skulle alltid, som de sades, värmas på förstugodörren, på det att barnet ej måtte bliva ömtåligt för köld. Barnmorskan försummade ej heller att sätta ett par synålar i kors framtill i barnets mössa och även ett par nålar korsvis på dess bröst. Skulle barnet under allt detta någon gång råkat att gäspa, glömde barnmorskan ej att göra ett korstecken för dess mun. Barnet överlämnades, sedan det blivit iklätt sin dopklädnad, till modern, som nu, när som helst, var beredd att emottaga prästen. Av alla barn ansågs söndagsbarn — de som föddes på söndagen — för de lyckligaste. Torsdagsbarn fick förmågan att kunna se troll och spöken. Men på vilken dag som helst barnet blivit fött var dess födelse orsak till mycken glädje hos modern, icke endast därför, att hennes smärtor var överståndna och att hon tryckte ett välskapat barn till modershjärtat, utan även därför, att hon var lyckligt befriad från så många omsorger, som medföljde det havande tillståndet. Skulle en havande hustru råkat att se någon, som hade slaget, borde hon skynda att vidröra honom och att taga något av hans kläder, för att lägga det i första badvattnet, emedan hennes barn i annat fall fick samma sjukdom. Sorgfälligt skulle hon undvika att se något slaktas, på det ej barnet måtte få fallandesot och samma ryckningar, då det föll, som det slaktade kreaturet hade i dödsarbetet. Då hon besökte Guds hus, måste hon taga sig väl till vara och ej trampa på någon grav, ty om kistan var förmultnad och jorden sjönk undan hennes fot, fick barnet fallandesot. Hur trött hon än var, fick hon aldrig sätta sig att vila på någon grav, emedan barnet då blev alltid trögt och sömnigt. Väl måste hon akta sig för liklukt, emedan barnet då fick en elak ande. Hönskött fick hon ej äta, om hon ej ville se sitt barn en gång noppigt i skinnet över hela kroppen liksom en plockad höna. Fräknigt blev barnet, om hon varit nyfiken

och smakat vipägg, vilka under vårarna den tiden uppsamlades i tjogtals och varav i bondhusen då åts mången väl tillagad pannkaka. Så högt stegrades aldrig en havande kvinnas nyfikenhet, att hon med den kunde ursäkta sig inför sig själv och andra, om hon sett genom någon springa på en vägg eller genom ett nyckelhål, ty barnet blev i det fallet otvivelaktigt vindögt. Med blottat huvud fick hon aldrig gå, ty då fick barnet skever (en art tvinsot), en sjukdom hos barnen, vartill mödrarna på flerahanda sätt ansågs kunna bliva vållande. Skulle hon, då hon gick i en likprocession och liket bars utför backar, råka, vad fastligt lätt kan hända, se likkistans botten, eller om hon komme att se en tom grav, var det mer än troligt, att hennes barn, genom hennes förvållande, bereddes denna fruktansvärda sjukdom. En skjuten hares huvud, om hon oförsiktigtvis råkat att se det, förorsakade hennes barn harskår,* och man såg fördenskull ej då, vad man nu ofta ser, att någon vågade utbjuda en hare till salu, med mindre man hade bundit något om hans huvud. Då barnet föddes, var det högst angeläget, att alla dörrar var väl tillriglade, på det intet troll måtte kunna smyga sig in och vålla någon olycka. Om än tron på alla dessa fördomar redan då upphört att hava fullt liv, var den dock ännu ej så undanträngd av upplysningen, att den ej var något verksam hos en var och vållade mycken oro. Det var därför ej underligt om hustrun var glad över att lyckligt hava undvikit följderna av alla dessa för hennes barn vådliga tillfällen och även i detta hänseende tackade Gud. Bland fördomar, som den tiden var nästan allmänt rådande och ännu icke hava alldeles försvunnit, var en mängd åligganden, vilka den hade, som höll barnet till dopet. Först och främst måste hon gå mycket lätt och ledigt fram med barnet, ty då blev det kvickt och vigt; bära det högt, ty då blev det ej blygt, och aldrig förglömma, att barnet artar sig mycket efter sin gudmor. Glömmer gudmor något, eller tappar hon något, när barnet döpes, blir det glömskt. Läser hon däremot sakta efter allt, vad prästen säger under akten, får barnet ett starkt minne och lätt för att i en framtid läsa sig fram för prästen till sin första nattvardsgång. Vid vattenbegjutningen skulle hon uppfånga några droppar av dopvattnet och därmed fukta barnets ögonlock, för att dymedelst stärka dess syn. Vore hon havande, gjorde hon högst

* Att haren på ett eller annat sätt är anledning till harskår, har bland alla folkklasser varit en urgammal tro. Unam infelicitatem plerque mulieres utrum gerendo incurrun, ut vel esu, vel saltu super caput leporis facto generent infantulos oris leporini, inter os et nares divisa labia perpetuo retinentes; nisi statim a principio assuant particulam pectoris tenerrimi pulli, illico occisi et sanguinolenti.¹²⁹Hist. Olai Magni Lib. XVIII, cap. XI.

¹²⁹Ganska många kvinnor råka under havandetiden ut för en olycka, i det att de, därför att de ätit eller hoppat över ett harhuvud, föda barn, vilka för beständigt behålla haransiktets kluvna överläpp, så vida man ej strax i början syr till en liten bit av bröstet på en späd kyckling, strax den blivit dödad, och blodig som den är.

orätt, om hon höll något barn till dopet, ty då kom antingen det eller hennes eget barn att vantrivas. Skedde dopet i kyrkan, måste gudmor ej låta någon köra förbi sig på ditresan, emedan barnet kom då att i en framtid bliva betryckt. Framhölls tvenne barn av olika kön på en gång till dopet, fick gudmödrarna noga tillse, att gossen döptes först, ty annars fick flickan skägg, och gossen blev käringaktig. Innan gudmor efter dopet lämnade barnet från sig till modern, borde hon äta något, emedan barnet komme i annat fall att få ont om mat. Efter slutad akt lämnades barnet av gudmor till modern med de orden: ”Se här får jag glädjen att i Jesu namn lämna dig en kristen i stället för en hedning”, ett uttryck, som då med innerlig andakt högt sades och med glädjetårar mottogs, men som nu knappast hörbart framviskas. Man gav ej barnet namn efter någon levande; emedan då endera skulle vantrivas, antingen barnet eller den, efter vilken det var uppkallat. Efter dopet borde barnet sova en stund hos modern i kristningsklänningen. Om det under akten oroat med sitt skrik, tröstade modern sig med det hoppet, att det med tiden fick en god röst.

Konversationsämnen efter dopet

Redan den tiden lät den förmögnare bonden merendels döpa sina barn hemma. Vid sådana tillfällen var, utom prästen och faddrarna, även några av gilleslaget inbjudna, för att efter slutad akt grundligt undfågnas. De timmar de var tillsammans tillbragtes under samtal i allehanda ämnen. Den, som med uppmärksamhet åhörde dem, kunde därav inhämta följande lärdomar.

Vädret

Då, som nu, börjades konversationen inom alla samhällsklasser ofkast med några ord om väderleken. Bonden avhandlade dock detta ämne med mera förkärlek och med mera kännedom i meteorologien än man vanligtvis finner i de högre stånden. ”Det vore gott om vår Herre ville komma med litet regn”, eller ”det vore gott om vi nu kunde få några dagars värme och solsken”, var konversationens vanliga ingresser. Härefter framställdes de anledningarna, som man hade till det ena eller andra. Är himlen vid solnedgången karmosinröd kan man bereda sig på en vacker morgondag. Är morgonhimlen röd, bådard den regn innan aftonen, ty

Aftonrodnad har intet att sätta;
Men morgonrodnad betyder en våter hätta.

Är, då solen nedgår, västra horisonten brandgul, väntar man med säkerhet regn den följande dagen. Detsamma gör man, om solen vid sin nedgång ”kryper i säck” och skyarna ligga gråstrimmiga däröver. ”Bygger arken” (så kallar bonden det, när han ser kring sitt zenit om aftonen en samling av lätta, ljusa, stillastående och vattriga skyar, mellan vilka här och där den blåa himlen skymtar fram) är han viss på, att det blir vackert väder den följande dagen. Även av husdjuren har han sina prognostica, som sällan svika. När svinet drager samman strå och grymtar under detta arbete något finare än vanligt, bådardet regn och ont vänder. Detsamma bådardet av hunden, när han äter gräs. Gala tupparna på ovanlig tid på natten, betyder det förändring i väderleken. När katten tvättar sig bak örat, väntas regn. Har man inga dylika tecken varken till regn eller torra, väntar man förändring på fredagen.

Vindarna, månen faser och torsdagar

På vindarna gjordes mycket avseende. Så t.ex. ansågs östanvinden farlig därför, att mången sjukdom och mycket ont smög sig på människan i den, men den var nyttig därför, att alla hästar borde tämjäs i den, om de skulle bliva livliga och tillika dygdiga. Bonden hade mycket reda på ny och nedan och inrättade, liksom de gamle germanerna i Taciti tid,^{*} mångfaldiga av sina sysslor efter månens gång. Ingen slaktade i nedan, emedan köttet då kröp in vid kokningen och gässen blev mera piggiga i skinnet. I ny skulle pilar avkvistas (stöplas), emedan de nya skotten sköto då bättre opp. I nedan fälldes de träd, som skulle vara till gagnsvirke. Karlarna lyftade på hatten, då de första gången på året såg nyet tändas, och flickorna öppnade under bar himmel psalmboken, för att vid första nymånes ljus läsa sitt öde under det påbörjade året. Även vid djurkretsens tecken i almanackan fäste bönderna avseende. Så såddes t.ex. inga ärter i ”Stenbocken”, emedan de ärter, som då blivit sådda, aldrig lät koka sig. I beräkningen av tid nyttjades aldrig någon månads namn. Om något hänt, så hade det hänt vid jultiden, vår- eller hösttiden, vid S:t Lars', S:t Hans', Michaelitiden osv. Tormånad hörde man stundom nämnas. Någoting mystiskt var förenat med Tor och allt, som bar hans namn. Tor beskyddade de goda och bekrigade med tordönet (åskan) troll och onda makter. Den, som var lycklig att äga i sitt hus en tordönsten,¹³⁰ kunde vara säker mot troll. Torsdagsbarn hade förmågan att kunna se troll och spöken, och fick ej så mycken fruk-

^{*}Tac. d. Mor. Germ, cap. XI.

¹³⁰Tordönstenar, rundade valnötstora stenar av vit eller genomskinlig kvarts; som troddes ha fallit ner från himlen under något åskväder.

tan för dem som barn, födda på andra dagar. Bondhustrur fanns, som aldrig ville spinna någon torsdagskväll, emedan de ansåg den aftonen helig, och trodde, att, om de spann, skulle deras spinnrock komma i oordning, och visste, att så hade det hänt med flera.** ”Det händer, när det blir två torsdagar i en vecka” var ett gammalt ordspråk, som även tycks utvisa det särskilda avseende, som fästades vid denna dag. Mångfaldiga hemlighetsfulla läkemedel, som skulle nyttjas tre torsdagar å rad, fanns bland bönderna.

Torbaggen

Torbaggen¹³¹ (”thorbusen”) rådfrågades om våren av säningsmannen, som ville veta, om han skulle så sent eller bittida. Han såg då efter, om de löss, som denna insekt har, satt på den främre eller bakre delen av kroppen. I förra fallet skulle man så tidigt, i senare fallet sent. Låg en torbagge på ryggen, bugade envar, som såg det, sig ner och hjälpte den upp på sina ben, — en aktning som ej vanligtvis bevistes andra krälände djur. Tormånads-öl dracks vid böndernas gillen och särdeles den dagen, då rågarna avskuros, vilka av bönderna kallades ”den stora dagen”.

Heliga träd

Många gamla träd fanns, vilka man ej vågade fälla. Denna fruktan hade man i synnerhet för gamla tornar, antingen de stod på ättekullar, vilket ofta är fallet, eller när de stod på jämna marken. Placerade på ättekullar gjorde de de inneboende trollen mindre farliga. Den, som avhögg en sådan torn, var alltid den förste, som straffades därför med lamhet eller någon annan sjukdom. Där fanns den tiden tornar, vid vilka det offrades S:t Hans afton. En sådan offertom står ännu kvar på Alstads mark.

Mystiska dagar

Vid vissa dagar fästades särskilt avseende. S:t Michaelidag, som i många avseenden var märkvärdig, skulle man noga iakttaga, om det blåste mest förmiddag eller eftermiddag. I förra fallet blev spannmålen dyrast första halvåret efter skörden, i senare fallet var det

**Brelter omtalar i sina ”Historiska anmärkningar om KyrkoCeremonierna hos de första Christna och i Svea Rike” p. 232 denna vidskepelse såsom gängse bland allmogen, och att redan Augustinus slungade mot dem, som avhöll sig från arbete torsdagarna, följande anatem: ”Jag hör, att några icke arbeta på den femte dagen och att kvinnorna ej vilja då hantera sin ull, men jag betygar inför Gud och hans änglar, att dessa skall brinna i helvete, varest djävulen brinner. Ty jag tvivlar icke, att de ju avhålla sig från sysslor, Jupiter (Tor) till ära, emedan de icke draga i betänkande att arbeta om söndagen” o.s.v.

¹³¹”Torbagge”: tordyvel.

rådligast att dröja med försäljningen till våren och sommaren. Blasii-dagen skulle ej spinnas, emedan, om det skedde, taket blev ej säkert liggande på huset. S:t Pålsdag skulle ej sele läggas på häst. Den mest mystiska av alla dagar var dock S:t Hans-afton (midsommarsafton). Den aftonen samlades de örter och blommor, som ansågs, i händelse de samlades då, hava en läkande kraft för människor och djur. Lakan och linneklutar utbreddes då på kyrkogården, för att på dem uppfånga S:t Hans "dugg" (dagg), varefter den sjuke insveptes i dem och blev helbrädda. Familjefäderna brukade att S:t Hans afton plocka så kallade S:t Hans örter,¹³² vilka de instucko mellan loftet och bjälken i stugan, en för envar av familjen. Den av dessa blommor, som först förvissnade, utvisade även vilken inom familjen först skulle dö. Med omsorg efterletades den aftonen "flygrönn", som rotar sig och växer i andra träd, och ansågs hava en underbar kraft mot all slags förgöring och trolleri. Stycken därav fästades sedermera i tak, i stugor, i stallar och på kreatur, för att där utöva sin skyddande makt.

Skydd mot onda makter

Utom detta verksamma medel mot onda makters inverkan, hade bonden även tvenne andra — stål och spottning. Då kreaturen uttogs ur stallet till sitt första vårarbete, lades i dörren en yxa och något annat redskap i kors, på det att de måtte gå däröver. Stillatigande spände bonden dem för plogen, gav vardera av dem en bit av julbrödet, som förvarats för det ändamålet, och över korslagda stålredskap kördes de utom porten. Om en bonde reste en natt i "thusmörkret" och märkte med ens, att hästarna började pustande framsläpa vagnen, var det mer än troligt, att han fått den onde i sällskap med sig. Han steg då av och tog båda huvudstolarna av hästarna och såg genom dem, då han kunde få se var den onde satt. Om han då kastade sin kniv mot denna synen, försvann den, och han kunde tryggt sätta sig åter upp i vagnen, sedan han spottat i den tre gånger. Med spottning ansåg sig bonden bevara sig för mycket ont, men denna spottning påkallades så ofta, att bonden ej kunde göra det, som han borde, varje gång tre gånger, med mindre källan skulle alldeles uttorka, varför han oftast gjorde det endast en gång. Aldrig drack han ur en källa förr, än han först spottat i den. Gick han förbi en trase på en väg, spottade han på den. Vid korsvägar spottades. Kom en virvelvind ("hurrelving"), spottade han åt den. Gick han förbi en plats, där en häst vältrat sig, spottade han. Hade han förbytt hatt, spottade han i sin, när han fock den igen, innan han satte

¹³²Sedum telephiurn.

den på huvudet. Sammaledes med varje annan sak, som han varit av med och återfick. Innan han lade sig, spottade han i sängen. Med spottning botade han smärre åkommor, särdeles sådana, som vållats av hemliga makter. Överallt befarade han onda andars närvaro. Det fanns den tron bland dem, att när de onda änglarna avföll från Gud, störtades de avfällige ned från himlen. Den största mängden störtade då i sitt svindlande fall ned i den brinnande svavelsjön, men en alltför betydlig mängd föll rakt ned på jorden, där de uppehålla och fortplanta sig i backar och skogar och sjöar och källor och under gamla träd. — korteligen, ingenstädes är man säker på, att de ej hava ett tillhåll.

Gravsuggor

Mycket fick man höra om gravsuggor ("gravsör"), varulvar, maran, pysslingar, spöken, vättar och älvor. Om gravsuggor berättades, att de ursprungligen varit barn, som blivit avdagatagna av elaka föräldrar. Då de legat hundra år i jorden, bliva de "gravsör", som skada människor, om tillfälle lämnas dem. En bonde satt en afton med de sina i sin stuga. Då fick de höra ett spätt ljud från jorden såsom av ett barn. När de lyssnade till det, hörde de tre gånger ropas från jorden: "jag vänder mig". "Vänd dig nu", sade bonden, "men vänd dig så aldrig mera." När de dagen därpå grävde under kakelugnsbänken, fann de ett barnskelett, som redan till hälften blivit gravso. Då det framkom i dagen, utslocknade det väckta gravso-livet, som, om det fått ligga där ostört ännu några dagar, skulle hava blivit utbildat till många människors förtret, ty gravsuggorna var vilda och farliga väsenden, som hade för sed att springa mellan benen på människor och söka att fläcka dem.

Varulvar

Varulvar* ansågs i synnerhet farliga för havande kvinnor, dem de ville sönderriva, varför ock sådana kvinnor sällan vågade sig ut i mörkret, utan att ledsagas av någon mansperson. Maran var däremot farligast för personer av mankønet. Det var en allmän tro bland bönderna, att, om en havande kvinna, för att göra sin barnsäng lätt, använt ett i deras tanke suveränt medel, att krypa igenom en sele eller genom den hinna, varuti ett föl vid födseln legat, skulle dess

*Herodotus berättar i sin 4:de boks 105 :te kapitel, att enligt en hos scytherna och hos de i Scythica boende hellenerna gängse sägen, skall varena neurer (ett av scythernas gränsfolk) en gång om året bliva förvandlad till en varg, men efter några dagar återfå de sin förra skepnad. Detta låter — tillägger han — mig alldeles otroligt, men icke dess mindre berättas de detta och svärja därpå.

barn väl bliva om dagen likt andra människor, men om natten, i händelse det var en flicka, förvandlad till mara och, i händelse det var en gosse, till varulv. Hur maran såg ut visste ingen, emedan den pinsamma stund, då hon red människorna, fängslades så alla deras krafter, att de ej kunde använda varken känsla eller synförmåga för att få begrepp om hennes utseende, och för vakande visade hon sig aldrig. Varulven däremot hade mångfaldiga människor sett och svuro därpå, liksom i Herodots tid. Varulven såg ut som en stor lurvig hund med eldröda ögon och sprang på tre ben. Den människa, vars sorgliga öde det genom moderns lättsinnighet blivit, att om natten lunka omkring som en varulv, omskapades, så snart han om aftonen insomnat, så, att den ena armen blev svans, den andra ett ben, och huvudet spetsades till formen av ett hundhuvud, varefter han på sina tre ben hoppade ur sin säng och började sina hemska nattvandringar. Hos en bonde i H- (så berättas det och dylika berättelser var många) inträdde en afton en tiggare, som med värdfolkets medgivande lade sig i den så kallade kakelugnsbänken till vila, under det husbondefolket och tjänarna satt och arbetade vid ljus, men knappt hade han insomnat, förrän han i sömnen utropade: "här vuser en febb" ("här växer en svans")! vid vilket anskri alla närvarande sprang upp, emedan de kände, att dessa orden alltid föregick den hemska förvandlingen, och fick till sin stora förskräckelse se, hur en varulv på tre ben larvade ut ur stugan.

Pysslingar

Pysslingar bodde under och i gamla träd. Mångfaldiga sägner gick och troddes om dem. På ljungen mellan Skanör och Falsterbo står ett gammalt äppleträd, under vilket ett pysslingfolk, en skomakarefamilj, bor. Ofta ser man än i denna dag, hur i vackert väder små lintyg och andra linnepersedlar är upphängda här och där i trädet att torka. Jöns Pålsson, med vilken läsaren gjort bekantskap, skar en gång en gren av detta träd, för att sätta sig i respekt hos några kalvar, och kände genast — (att jag må bruka hans egna ord) — "en sådden pinsie i sine invelver, a han motte be om förlådelse; men, når han gjort ded, veddrede han sej¹³³ strajs." En sjöman i Falsterbo, som fått hastiga uppbrottsorder och ej hade sina skodon i ordning, sade på skämt, att han skulle låta laga sina stövlar av skomakaren under äppleträdet, då han for förbi. Följden blev, att, när han om kvällen kom till det stället, for han vilse och körde hela natten runtomkring trädet. Spåret efter vagnen skall ännu vara att se.

¹³³Repade han sig.

Spöken

På spöken trodde alla, och många var de, som i mörkret hållit på att förvillas av dem. I sådant fall var det ett gott och ofta använt medel att vända ut och in på mössan eller på någon av vantarna. Kring gamla tingsställen och galgebackar dvaldes alltid spöken, och en mängd sägner berättades om dessa.

Vättar

Vättar var goda varelser, som gärna trivdes hos barn och ofta tände sina små ljus vid deras vaggor. Mången moder, som vaknat och varit av med sitt barn, hade återfunnit det under sin säng, där det låg leende, omgivet av vättar, som tänt kring det sina små klara ljus och lekte med det, men flydde uppskrämda, så snart de varseblivit modern. Många trodde sig äga sådana "vätteljus" och använde dem vid botandet av sår.

Älven (näcken)

Älven spelade i bäckar och kärr, steg ibland upp på land och gick in i byarna och spelade vid gavlarna av ett och annat hus. Att lyssna till hans spel var vådligt, emedan man därav kunde bliva från sina sinnen, så framt man ej hade kraft att i tide avlägsna sig. En och annan spelman hade lärt sig älvpoliskan, vars början kunde utan fara både spelas och åhöras; men blodet kom allt mer och mer i svallning under polskans gång till dess spelman och åhörare vid tredje reprisens slut hunnit raseriets farliga gräns. Stannade spelmannen då, eller rättare kunde spelmannen stanna då, sjönk blodet åter så småningom tillbaka i sin lugna strömfåra; men slog han an den fjärde repriserna, började han och åhörarna och — ej nog därmed — stolar, bänkar och bord i rummet en förtvivlad dans, och kunde ej upphöra att dansa, så framt ej någon, vars blod icke upphettats utav åhörandet av de första repriserna, instörtade i rummet och med en kniv avskar med ens alla strängarna på fiolen.

Osynlighetsstenar

Man kunde även få höra små berättelser av detta innehåll:

Korpen bygger i träd sitt bo, men, när han får ungar, skämmer han för dem, emedan de är vita, och bryr sig icke om dem. Vår Herre föder dem då. Om någon klättrar upp till ett sådant bo och tager ut en unge och hänger den i en kvist i trädet utanför boet, flyger korpen till Kristi grav och hämtar där en liten sten, som han stoppar

i ungens gap och därigenom gör honom osynlig, för att slippa att längre skämmas för honom. Om någon sedermera skulle vara lycklig nog att finna denna sten och förstod att stoppa den i sin mun, kunde han, när han ville, göra sig osynlig, och i detta tillstånd göra vad han ville utan att någon människa kunde upptäcka det.

En sägen om pysslingar

En "skradepugga" (med detta namn benämner bonden de stora svartgråa paddorna, som ock av honom troddes ej alla vara riktiga paddor, utan en art demoner) satt en afton på tröskeln till en husmanskoja. Bondhustrun, som var mycket fattig, undfägnade henne med mjölk och gröt, som hon då händelsevis hade. Skradepuggan kom flera gånger och den fattiga gumman gav henne alltid något till bästa. Äntligen blev hon borta och sågs ej till på många kvällar. Då inträdde en afton en liten pyssling till gumman och bad henne följa sig. Hon tog sig mod till och följde pysslingen, som förde henne ned i en jordhåla, där skradepuggan låg på barnsäng. Hon märkte då, vad hon länge trott, att det ej var en riktig padda. "Du har varit god mot mig och därför vill jag ge dig något", sade paddan och tog fram, som gumman tyckte, några buntar svavelstickor. Gumman tackade och gick, men när hon kom hem var det silverstänger.

Coscinomantien — en spådomskonst

Man fick av bönderna lära känna coscinomantien, en vetenskap, som från de gamla kaldeerna banat sig en väg ända upp till Skytts härad i Skåne, och som avhandlade konsten att medelst en sax och ett såll taga rätt på förlorat gods, på tjuvar och även på de stölder, som Virgilius kallar furta Veneris. Mången älskare hade av denna konst fått mycket ledsamma upplysningar och mången man bittert ångrat, att han någonsin vänt sig till dem, som var lärda i den ofelbara vetenskapen.

Att kasta ont på andra

Det omtalades ock, hur människor fanns, som kunde kasta ont för sina medmänniskor och göra dem olyckliga utan att någon kunde upptäcka, hur det tillgick. Man kände dem, som kunde göra sig hårda mot kulor och krut; man berättade mycket om dem, som kunde förvända syn och göra, att man såg annat än det verkliga; man visste att det fanns fruntimmer, som kunde förtjusa och förhäxa karlar, så framt dessa ej hade ett stycke flygrönn i västfickan, då försöket misslyckades.

Bildning versus folkstro

Att den mera bildade sökte visa bonden orimligheten av tron på alla dessa underbara väsenden och mystiska krafter, var i det hela lönlös möda. Mot alla hans skäl framställde bonden sina motskäl, som alla var oomkullstöteliga, emedan de grundade sig på erfarenheten och var bestämda erfarenhetsrön. För att gendriva dessa, återstod för den bildade ej annat råd än att säga: "du ljuger", och därtill kunde han svårligen förmå sig. Om han likväl sade det, blev den tidens bonde icke ond, vad han bort bliva och bonden nu för tiden bliver, utan han svarade lugnt och med den trovärdigaste min i världen: "nej, det är på min själ Gudsens sanning". Jag åsåg ofta och deltog även ibland i sådana tvister, innan jag lärt mig känna deras bestämda utgång. Med, som det tycktes, spänd och uppmuntrande uppmärksamhet åhörde bonden allt, vad den mera bildade hade att andraga. Avbröt han honom någon gång, så var det med ett beskedligt: "ja! det kan nog vara", men när talet slutats och den talande i den tron, att hans seger var vunnen, sade vänligt och tillfredsställd av sitt vidgörande: "Du finner således, min gubbe, att allt sådant är orimligt och bara skrock", tog bonden sig med högra handen bak örat (ty där hade den tidens bonde alla sina betänkligheter och sina "men" förvarade) och sade ungefärligen så här: "men jag har själv sett det, och Karna Per Jöns' har sett det, och Märta Ola Kristians' har sett det många gånger" osv. Hans Persson — den hederlige och förståndige Hans Persson, som aldrig med vett och vilja sade en osanning; som gjorde sig en ära av att vara, vad han själv kallade det, "naturfuskare", och som ofta, i sällskap med Anders-skräddare, ävenledes en naturfuskare, begrundat naturens hemligheter och diskuterat om sådana ting, — själva Hans Persson sade, om han deltog i en dylik tvist: "det är så Gu inte papisteri, och det är inte värt, att Herren vill göra sådant till 'gabernick' (ett hans favoritord, som han lärt sig av Sacchov, förmodligen dennes 'gar nicht') för när ja tjente som påg i Vestre Vålinge så hände ded sej" osv. Nu vidtog en berättelse, hur han med egna ögon sett alltsammans och mycket mera. Han slutade vanligtvis tvisten, om ej med samma ord, dock med samma mening som Hamlets:

There are more things in heaven and earth, Horatio,
Than are dreamt of in your philosophy.¹³⁴

Liksom barnet ser liv i allt och mitt i sin enslighet skapar omkring sig en värld av levande varelser och konverserar med alla de ting, som omgiva det, så ser även den råa människan, som ock är endast natur,

¹³⁴Det finns mer i himmelen och på jorden, Horatio, än din filosofi anar.

i varje verkning, som uppenbarar sig för hennes sinnen, en verkande levande orsak, och pysslingar röra sig i de prasslande löven och ett spöke i varje skugga. Civilisationen har redan gått ett betydligt steg fram bland ett folk, när dess demoner börja att trappa av. Men, då varje land har eller åtminstone har haft sin befolkning av andar och demoner, är det märkvärdigt att se, hur dessa få en prägel av det land de tillhöra. I österns sköna, solbeglänsta länder, där naturen ler mot människan glatt och vänligt, är ock dess demoner glada, lätta, genomskinliga och i allmänhet goda varelser. De rida upp och ner på månens strålar, de bädda sin säng i blommans kalkar, de dansa över gräsens toppar utan att lämna knappast ett spår efter sig, de gunga fram på lätta blad över bäckarnas små runda vågor och leka som sefirer med de nyfödda blommorna, de lever av rosendoft och blomsterånga och svalka sin törst i himlens dagg. I norden, där naturen är omild mot människan och manar henne ut på en kamp på liv och död, förlora ock demonerna sitt glada poetiska liv och nedsjunka i det plumpa, råa och vilda. Med undantag av vättarna, som hava något av en österländsk natur, kände åtminstone den sydsåkanska bonden endast grova och tungfotade demoner, som tjöto på fälten de stormiga höst- och vinternätterna, uppreste sig oupphörligt mot människorna och ökade deras strider på jorden.*

En stor del av dem sökte att släcka sin törst i blod, och de vänligaste av dem nöjde sig, som vi funnit med att undfägnas med öl och fisk och gröt och äggostkaka — anrättningar, som vantron ej försummade att vid alla gillen utsätta åt dem på vindar, bjälkhuvuden, logar och överallt, där ett besök av dem kunde väntas.

Kyrkotagning

I sjätte veckan efter barndopet, — aldrig i femte eller i sjunde veckan, emedan udda vecka ansågs olycksbådande — infann sig barnfadern åter hos prästen och framförde, sedan han gjort reda för hur det stod till hemma, sitt ärende vanligtvis i följande något skämt-

* Om nordens demoner yttrar sig Olaus Magnus i dess *Historia* lib. 3 cap. 22. In Septentrionalibus sive aquilonaribus locis (ubi literaliter sensus sedes est Satanre) indicibili ludificatione variisque fornibus habitatoribus eorum locorum darnna inferunt, redium videlicet eversionem, pecudum interitum, agrorum destructionem et castellorum aquarumque omnimodam, desolationem, quae omnia, imo longe secretiora, sive apertiora dremonum ludibria, ut supervacaneum est doctis et prudentibus per exempla ostendere, ita et nullius utilitatis erit curiosis et vanis, quibus nullae rationes, aut auctoritates sufficiunt, hae ipsae per amplius manifestare.¹³⁵

¹³⁵I de nordiska trakterna (där satans boning bokstavligen är) välla de genom osägliga gyckel-spel och under växlande former deras invånare skada, såsom omstörtande av hus, boskapsdöd, förödelse av åkrar, förstörelse av borgar och vatten. Men liksom det är överflödigt att för lärt och förståndigt folk genom exempel utförligt framhålla allt detta och alla andra hemligare eller uppenbara djävlaras gyckel-spel, så är det också onyttigt att utförligare visa det för de fåfängliga och förvetna, som icke tillfredsställas av några skäl eller auktoriteter.

samma ordalag: ”Jag skall be herr pastorn vara god och skaffa mig min hustru igen.”

Sedan hustrun medelst kristliga andaktsövningar berett sig till sin första kyrkogång efter den fara, ur vilken hon genom Guds nåd blivit räddad, och stunden var inne, då hon, efter sex veckors vistande inom hus, skulle för första gången träda utur detsamma, var det ett bruk, att hon först rökades med en linneklut, varefter mannen framträdde och lade en kudde vid dörren, på vilken hon trampade vid utgåendet. Före henne kastades ut genom dörren en eldglöd, över vilken hon borde stiga, på det ingen måtte kunna skada henne. Ceremonien med kudden förnyades även, då hon, hemvänd från kyrkan, skulle åter inträda i sin stuga. Denna dag var stål satt över dörren till stugan, både innan- och utantill, för att dymedelst emot onda makter bevara kvinnans både ingång och utgång. Sedan hustrun blivit kyrkotagen, enligt handbokens föreskrift, och trädde in i kyrkan, försummade ej orgelnisten att spela upp en marsch, — slaget vid Svensksund eller slaget vid Hogland, — under vilken kyrkogångshustrun i spetsen för sina medföljarinnor tågade upp till sitt bänkställe. Om hustrun vid sitt inträde i kyrkan stiger över tröskeln med högra foten först, spådde vantron, att hon fick en gosse härnäst, skulle den vänstra foten sättas före, fann man däri anledning till den tron, att hennes nästa barn blev en flicka. Då predikan var slutad, offrades på altaret och till klockaren av den kyrkotagna och hennes svit. Om kyrkogångshustrun efter slutad gudstjänst skyndade sig hem från kyrkan, ansågs det som ett tecken, att hon snart skulle komma på samma vägar.

Prästfolket och klockaren var merendels alltid bjudna på böndernas kyrkogångsgillen. Då prästen uteblev, förde klockaren ordet och mera frihet härskade då i laget. Sedan bordet var serverat och gästerna placerade, dröjde ej klockaren att giva tillkänna, hur man för den framsatta anrättningen borde, innan man tillgrep den, först tacka Gud, från vilken all god och fullkomlig gåva kommer. Klockaren läste nu högt bordsbönen, Fader vår och en psalmvers. Hos den gode kantor Dillberg rådde kanske ett alltför stort brådskande vid läsandet av dessa böner. Sedan aptiten jagat fram bönerna, sade han omedelbart efter det sista amen med en humoristisk min: ”Se så mina vänner, nu gripa vi till verket.” Och verket tillgreps med en energi, varmed man skulle önska se alla goda verk påbegynnas och fullföljas. Bondhustrurna hade sina små barn med sig vid bordet, och så fet var ej maten, att de inte vågade instoppa i barnets mun så mycket som det ville emottaga. Understundom sade barnet till, att det ville dia, (ty bönderna avvande sina barn ej förr än de var två a tre år gamla), och då blottade modern sitt bröst för barnet,

under det att hon själv ostörd hämtade sin näring ur de ständigt på nytt ifyllda faten. Sedan måltiden var slutad och man tydligt fann, att var och en tyckte sig hava fått nog, frågade klockaren: "Är vi nu alla glada och mätta?" Alla knäppte nu ihop sina händer till ett tacksamt svar, och klockaren fortfor: "Låt oss då alla tacka Gud, ty han är god och hans godhet varar evinnerligen, amen." Härpå lästes en bön, en psalm sjöngs, och med välsignelsen slutade nu klockaren bordsandakten. Efter maten räckte alla gästerna varandra handen för att tacka, och alla tackade på detta sätt alla.

I några socknar skall det hava varit brukligt, att vid hemkomsten från kyrkan tillaga åt kyrkogångshustrun och hennes medföljarinnor en slags värmande soppa, som endast vid detta tillfälle nyttjades, och som bestod av brännvin, veteskorpor, socker och vatten och hade sitt namn av den förnämsta ingrediensen och kallades "brännvins-soppa". Efter måltiden dansades alltid på dessa kyrkogångsgillen. De dansande utgjordes nästan uteslutande av gifta; men dansen var munter och livlig, även på de ställen där gummorna ej kände sig animerade av den ceremoniösa soppan.

Om någon hustru dog utan att efter sin barnsäng hava blivit kyrkotagen, skulle dock, innan hon nedsattes i graven, en annan person i hennes ställe förrätta en böneandakt i Guds hus. Ett sådant lik begrovs alltid på en söndag, och de bärande nedsatte liket framför ingången till kyrkan.* En bondhustru av hennes närmaste anhöriga gick nu in i templet, bad där i tysta böner för den avlidnes själ och gick sedan upp till altaret och nedlade där en gåva, varefter hon utgick ur kyrkan och förenade sig med likprocessionen, som stått väntande utanför, men som nu igen satte sig i rörelse, för att beledsaga den avsomnade till det sista vilostället.

Sjukvården

Då någon insjuknade i ett bondhus, rådfrågades gärna alltid först prästfolket. Ville man underrätta sig om anledningen till sjukdomen, fick man gärna något sådant svar: "Han har fått det i vinden", eller "Han har kommit för något", eller "Han fick det vid brunnen", eller "Han fick det när han gick över bäcken", det är visst "ellablæst" eller "ellaskud". Aldrig ville någon tro, att han fått sjukdomen av otjänlig eller för mycken mat, och svaret blev, om man påstod det, ungefär sådant: "Nej men, sprängsjukan är den bästa sjukan, den

* Enligt Breiter (se anm. om kyrko-ceremonierna p. 613) brukades det ända till år 1720, "att de kvinnor, som dog i barnsäng, skulle först bäras in i kyrkan, innan de på kyrkogården begrovs. Man ansåg dem på sådant sätt hava hållit sin kyrkogång". Då det förbjöds, stannade de med sådaa lik en stund vid kyrkoporten, vad ock nu för tiden någon gång händer.

kommer inte så ofta på.” Förgäves sökte man övertyga någon, att han förlorat sin hälsa i brännvin. Han sökte då säkert — vad som i vanliga fall är riktigt — att återfå det förlorade, där det förlorats. Man blev vid de ovanangivna anledningarna och kunde, om man ej var nöjd med dem, tillägga: ”Kanske att någon kastat ont ut för honom” eller ”Kanske han fått det onda i något vägakors”.

Prästernas kurer

Prostinnan, i den prästgård där jag vistades i min barndom, förenade med en utmärkt godhet och hjärtlig lust att hjälpa en alltför stor fallenhet att göra sig skrupler — i händelse någon olycka inträffade på ett ställe, där hennes godhet anlåtats och hon givit välmentade råd — för att våga ordinera annat än litet, men mycket litet cremortartari¹³⁶ och en mycket tunn, något litet avkyld havresoppa och att patienten för övrigt skulle hålla sig varm, men inte alltför varm. För övrigt rådde hon att söka läkare genast. Prosten däremot gick raskare tillväga och ordinerade, allt efter sjukdomens symptom: rabarber, sennamos,¹³⁷ åderlåtning, lavemanger eller spanska flugor.¹³⁸ Av de tvenne senare ordinationerna hade visserligen andra på den orten haft sina förtretligheter, emedan patienterna på ett alldeles förvänt sätt begagnat läkemedlet. En patient hade — (vad som låter otroligt, men dock är fullkomligt sant) — med en förundransvärd makt över sig själv ätit upp en spansk fluga. Han kom sig likväl, och medikamentet hade visat sig på mångfaldigt sätt verksamt. En annan drack den till lavemanget med olja och dyvelsträck tillagade soppan och återskickade det instrument, som åtföljt soppan, med vänlig hälsning, att det gick gott an ändå. Detta föranledde prosten, att vid sina ordinationer mycket noga beskriva, hur och var läkemedlet skulle användas. Men, då allt detta ej ville hjälpa, vidtogs vanligtvis en hel del vidskepliga kurer, och sist av allt söktes läkaren. Denna omständighet, att man sist gick till honom, då ingen hjälp mera fanns, var även anledning till det bristande förtroende man hade till honom, ty sällan kom någon sig där han hade varit.

Sedan prästfolkets ordination ej haft åsyftad verkan, började man vanligtvis en hel del vidskepliga kurer, som redan då hade börjat att så vida förlora sitt förtroende, att de blev ställda i andra rummet. Man försökte vanligtvis först att blossa under och över patienten

¹³⁶”Cremor tartari”: renad vinsten, d.v.s. kaliumvätetartrat.

¹³⁷”Sennamos”: mos där blad av sennabusken ”senna alexandrina” (*Cassia acutifolia*) ingick; användes som laxermedel.

¹³⁸”Spansk fluga”: en skalbagge (*Lytta vesicatoria*) som i torkad och pulvriserad form användes i plåster mot smärta. Pulvret är giftigt och har använts för giftmord; det har även ansetts verka som afrodisiakum.

med krut, till vilket ändamål en gammal pistol gick från sjukrum till sjukrum. Hjälpte ej detta, prövade man med att stöpa bly över de sjukas huvud. Till denna blystöpning skulle nödvändigt, om den skulle bliva verksam, användas trenne slags bly kyrkobly, fönsterbly och klädesbly. Kuren gick så till, att, sedan man lagt en handduk över den sjukas huvud, göt man över honom det smälta blyet i en träsko, på vars botten sand var strött. En del figurer danades nu på träskobotten, och av dessa spåddes till sjukdomens beskaffenhet och de medel, som däremot borde användas. Gick blyet ut i många taggar, som liknade törnetaggar, var sjukdomen av den våldigaste beskaffenhet. Att söka någon doktor ansågs då alldeles förgäves, endast de så kallade kloka kunde nu hjälpa.

De klokas kurer

En sådan bodde visserligen i Gessie, men hon bodde för nära för att anses rätt klok, varför man den tiden skickade till den kloka gumman i Skarhult någon pålitlig människa, som stundom möttes på vägen av någon från Skarhultstrakten, som sökte den kloka i Gessie. Den kloka gumman i Skarhult, som i nära fyratio år anlidades av både sämre och bättre folk, och för vilkens låga koja mången täckt vagn hållit, brydde sig ej mycket om att underrätta sig om beskaffenheten av patientens sjukdom, utan begärde endast av gesanten¹³⁹ något plagg, tillhörigt den sjuke, såsom en halsduk eller en skjorta och över huvud helst det, som bars närmast kroppen. När hon emottagit något sådant, nedsatte hon sig, slog en knut därpå under ett sakta frammulande av några ord, vilkas hemlighetsfulla betydelse ingen kände. Sedermera tog hon knuten i sin vänstra hand, mot vilken hon stödde kinden, under det hon satt i en lutad ställning, blundande och vaggande av och an och liksom försänkt i en magnetisk slummer. Därefter återlämnade hon det på sådant sätt bearbetade plagget till budbäraren, vilken, utom själva ärendet, hade det svåra uppdraget, att, varken bort eller hem igen eller under hela sin bortovaro, hälsa eller vidtala någon annan än den kloka. Gesanten betalade en tolvskilling, aldrig mer och aldrig mindre, till den kloka gumman, och fick den tillsägelsen, att bära det helande plagget närmast kroppen och skydda det, så mycket han kunde, för luften, tills han kom till den sjuke, då denne genast skulle taga det på sig. Då den kloka fick tolvskillingen, sade hon merendels: ”Nu är det redan bättre med den sjuke”, varpå gesanten med goda förhoppningar begav sig mot hemmet. Jag har hört en sådan berätta, att en gång, då han kom till den kloka, tog tvenne bönder avsked

¹³⁹”Gesant”: sändebud.

med gumman utan att betala henne. De satte sig i en släde och for åstad. ”Gå nu”, sade gumman, ”och se på hur de välta” — och vid det han kom ut om för stugudörren, såg han en kullstjälpt släde och två par ben, som ur landsvägsgröpen sträcktes rakt i vädret och av vilka varje par förlorat den vänstra träskon, som flög högt i luften.

Någon gång lämnade den kloka något till rökelse av den sorten, som bonden än i dag köper på apoteken under namn av de nio slagen. Gumman tillsade budet, att den sjuke skulle nio gånger* rökas med denna rökelse; men, om det ej hjälpte, fick budet komma igen och medhava ett lintyg, som då bearbetades på ovanbeskrivna sätt. Den sjuke skulle bära det linne i nio dygn och fick icke komma under bar himmel förr än nio dygn därefter igen var passerade. Vid användandet av rökelsen måste den föreskriften noga iakttagas, att rökelse och eld skulle läggas på en botten av något fördärvat eke kärl och tagas tre gånger avet om (vänster om) den sjuke. Försummades detta, var ändamålet med beskickningen förfelat, och budet måste åstad igen till den kloka.

Folkets egna kurer

Bland de läkemedel, som bönderna själva ordinerade och varav de ännu köpte på apoteken, var de, som köptes under namn av tolvmannakraft, senolja, björnister och rökelse av de nio slagen.

Läkarekonsten i Norden utövades i hedniska tiden av de gamla drottarna och i den påviska nästan uteslutande av prästerna. En blandning av hedendom och katolicism tycker jag mig ock finna i det ännu bland bönderna vidtagna bruket, att en stor del av deras vidskepliga läkemedel må nyttjas, om en önskad verkan skall kunna väntas, tre torsdagar eller tre söndagar å rad. Bör medlet, som ofta är fallet, brukas nio gånger, ordineras det att användas t.ex. tre torsdagar, så tre söndagar och så åter tre torsdagar. Då de påviska prästerna tillvällat sig läkarekonsten, strävade de att giva åt sina kurer så mycket som möjligt utseendet av mirakel. Vidskepelser och kyrkan furnerade dem med läkemedel. Över alla sjukdomar brukades att läsa och signa efter tretalet, som började uttränga det mera hedniska niotalet. Såsom ett av de kraftigaste läkemedel användes mässevin. Kyrkogårdens vigda jord lades på sår. Var dessa elakartade, brändes de med glödande kyrkonycklar.* Från denna tid förskriva sig en mängd av de kurer, som nyttjades ännu i början av

* Denna mystiska vikt, som fästades vid niotalet, har från hednatider funnits bland folket. Erat olirn in sacrificijs Gothorum numeri novenarii observatio admodum accepta. Olai Magni Hist. lib. 3 cap. 7.¹⁴⁰

¹⁴⁰Iakttagandet av niotalet var fordom mycket brukligt vid götarnas offer.

* Se Dalins Svea Rikes Historia 2 del. p. 54 o. 55.

detta århundrade ibland bönderna. Även då bedrevs mycken vidskepelse med kyrknyckeln o.m.s. till sjukdomars botande. Man gick vid midnattstiden till kyrkan. Då man kommit inom kyrkgårdsporten, gick man baklänges till kyrkdörren och satte kyrknyckeln i låset och förnyade stillatigande detta tre gånger, varpå nyckeln ansågs helgad och en dryck av den hava en särdeles kraft. — Brukligt var det ock, att den sjuke gick till kyrkan, sedan solen var nedgången, och vid kyrkdörren hälsade: "God afton, du heliga brud, du hyse mig (eller ock "mitt barn" i händelse det var en moder, som på detta sätt sökte hjälp åt sitt barn) som en gäst och fete mig med späck så fett som fläsk i de tre heliga namnen Gud Fader, Gud Son och Gud den Helige Ande, amen." Detta skulle göras tre söndagar eller tre torsdagar å rad. Den sjuke skulle gå tre gånger "avet" (vänster) om kyrkan, och var gång han återkom till dörren upprepa samma tal, och var gång han upprepade det, skulle han stryka tre gånger med handen eller något linne, som tillhörde honom, nedåt först på kyrkdörren och sedan på sig själv. — Ett annat medel, som skulle nyttjas trenne gånger å rad en söndag och tvenne torsdagar, var att den sjuke, innan solen uppgick, infann sig på kyrkogården och, sedan han lagt av den vigda jorden en och annan handfull på sin hjässa sade: "jag har försport att ont folk och ont pjöske hava mig förgjort — trollfolk, jordfolk, vattenfolk, backefolk, skogsfolk och att jag ingen bot skulle få förr än jag kommer under vigd jord att stå — nu står jag under vigd jord. Vår Herre Jesus Kristus han råde mig bot i namn Faders, Sons och den Helige Andes, amen." — Det var ock den tiden icke sällsynt, att bonden, till botandet av en åkomma, anhöll om något av det mässvin, som efter en kommunion blivit kvar i kalken.

Om ej något av dylika medel hjälpte, sökte man att anskaffa ett så kallat "ella-kors" av silver till den sjuka. Detta kors, som ansågs i synnerhet verksamt i sådana sjukdomar, som möjligtvis vållats av älven, anskaffades, ehuru det var ganska enkelt arbetat, dock ej utan mycket besvär, ty på nio särskilda ställen skulle man då sammantigga ärvt silver, vilket överlämnades åt guldsmeden, som skulle arbeta därpå i tre torsdagar och aldrig tappa det i golvet, emedan dess kraft vore då försvunnen och man fick då tänka på att skaffa sig ett nytt. På framsidan av korset, vilket ej hade över två tums höjd, var en bild av den korsfäste, och på baksidan var inristat: "Jesus Herrans Son". Detta kors skulle, för att vara rätt kraftigt, hava legat tre söndagar under hela gudstjänsten på altaret. Sedan ella-korset på sådant sätt blivit färdigt, bars det av den sjuke i ett band om halsen på bara kroppen och fick ej tappas, emedan det då ej mera kunde göra någon verkan utan måste sändas åter till

guldsmeden för att omarbetas. Man hade även och har ännu älvskålar, kärll funna vid någon bäck och uppkastade, som man trodde, på stranden av älven eller bäckhästen. I dessa skålar tvättar den sjuke sig eller dricker ur dem, och mången sjukdom anses på detta sätt hava blivit kurerad.

Ryggverk botades således, att någon smög sig till att oförvarandes slå patienten i ryggen ett duktigt slag med ett kvastskäft. Den troddes även kunna botas på det sättet, att en kvinna, som fött tvillingar, trampade den sjuke, som lagt sig ned med ansiktet mot jorden, på ryggen, då den sjuke skulle tre gånger fråga: "Varför trår du mig?" kvinnan skulle lika ofta svara: "Efter jag är bättre än du." Den sjuke: "Varför är du bättre än jag?" Kvinnan: "Emedan jag burit under mitt hjärta två hjärtan, två lungor, två leverar, två tungor, fyra öron, fyra ögon, fyra händer och fyra fötter, det har inte du gjort."

Man försökte även att bota sjuka med att mäta dem under läsan-det av vissa böner, med att krama dem eller att medelst böner och signerier transportera sjukdomen på något kreatur eller att förmå, genom en ödmjuk och vänlig anhållan, något lik taga sjukdomen med sig i graven. Jag har hört trovärdiga ögonvittnen berätta, hur de sett vid en begravning en av ålder och värk nedböjd gubbe gå omkring sin väns likkista tre gånger, med händerna andaktsfullt sammanknäppta och därefter halvhögt viska till liket: "Min käre kristendomsbroder, tag denna min ryggvärk med dig i graven!"

Begravning

När man använt så många av dessa kurer som man medhann, ansåg man sig befriad från alla förebråelser, om den sjuke dog. Några timmar förr än den sjuke avled, plögade man höra hans genfärd, vilken alltid infann sig, ty den, som först begrovs på nyåret, var nödsakad att sedan springa hela året om och båda dem, som skulle dö, och kallades deras genfärd. Han blev även en tjänsteande under kyrkogrimmen. Den sjukdom, som blev till döds, kallades av bonden "helsot", och den svett, som dödsarbetet utpräссade, "heldugg". Även om "Hels häst", som enligt Horatios:

requo pulsat pede pauperum taberna
regumque turres,¹⁴¹

gjorde han sig ett dunkelt begrepp, vilket man fann därav, att han, då han undsluppit en dödsfara, brukade säga: "Den gången gav jag döden en skäppa havre".

¹⁴¹som med lika fot stampar på de fattigas kojor och konungars palats.

Så snart den döde avsomnat, efterskickades några av grannarna. Då dessa anlönt, togs liket upp ur sängen och flyttades ut i ett kallt rum, där det lades med ett lakan över sig och med en uppslagen bibel eller psalmbok och en sax på bröstet. Från den ondes åverkan ansågs nu liket skyddat.

Följande dagen på morgonen eller ock samma morgon, i händelse den sjuke bittida avlidit, anmälde dödsfallet hos prästen och anhölls om tillåtelse att ringa. Emellertid tvättades och kläddes liket och lades i kistan, i händelse någon sådan var till hands, vilket stundom hände, emedan flera fanns, som lät göra sig likkistor, medan de levde. Någon egentlig sorg förmärktes sällan, så framt ej den efterlevande gjort någon ekonomisk förlust. Vid själaringningen ville, då någon elak dött, sällan tornklockorna slå rätt, men klar och ljuvlig blev ringningen, då den förkunnade en gudfruktig människas hädanfärd.

Det var en allmän tro, att de döda gick igen. Detta gengångeri börjades tredje natten efter att de blivit begravna, varför ock vantron ofta satte en bägare öl jämte någon annan förtäring om aftonen före denna natts ingång på bjälkhuvudet utanför förstugudörren, emedan man trodde, att den döde sökte att få ut sin rätt i gravölet. Denna anrättning fanns ock mången gång riktigt fönärd av någon mera fördomsfri eller ock av hungern över alla fördomar höjd mage. Men då, enligt bondtron, de döde gick igen, icke endast till det yttersta omak för sig själva, utan även till den största olägenhet för de efterlevande, (särdeles om någon av dem så uppfört sig emot den avlidne, att han förtjänt bliva ett föremål för hans hämnd), var det de efterlevandes plikt att förhindra detta gengångeri. Gengångaren var i stånd, icke allenast att nypa sina fiender både blåa och gröna, utan även att på mångahanda sätt skada dem. För att förekomma allt detta fanns tre medel. Det första var att lägga en handfull gryn hos liket, som då var förbundet att räkna dem, innan det fick stiga ur graven, och som likväl aldrig kunde med sin räkning hinna längre än till tre, emedan tre-talet var gränsen för en avlidens räkningsförmåga. Det andra medlet var att lägga vid liket en många år nyttjad järnaxel, då den döde, när han oemotståndligt drevs ur sin grav, för att åter besöka de levande, var förbunden att springa först så många gånger runt omkring kyrkan, som hjulet vridit sig kring axeln, vilket han ej, hur obeskrivligt hastigt han än sprang, kunde hinna att verkställa förr, än hanen galit, då han åter sjönk i sin grav. Men det bästa och mest begagnade av de trenne medlen var, att, då processionen tågade bort med liket, kasta efter det, innan det ännu hunnit ur gården, det tvättvatten, vari det blivit för sista gången tvättat. Om alla dessa medel försummades, var man aldrig säker för nattliga besök av den döde.

I min barndom hörde jag mångfaldiga berättelser om gengångare och hade även min del av böndernas fruktan för dem. Att omtala alla berättelser, som jag i denna väg hörde och minnes, skulle bliva tröttsamt för mig och troligtvis ännu tröttsammare för läsaren. De medel, som användes mot ett fruktat gengångeri, då de ovanskrivna medlen blivit försummade, var att strö linfrö eller som det kallades "sprängfrö" kring boningshuset och att sätta stål över dörrarna. När graven blivit grävd, lades i dess hörn korslagda käppar och ringdes över den. Då ringningen börjades, blottade envar, som hörde den, sitt huvud och framviskade "i Jesu namn". Anledningen till denna, icke skenbara, men verkliga andakt vid detta tillfälle, var utan tvivel den vidskepliga tron, att alla troll och onda mystiska makter uppskrämdes av tornklockornas ljud och kom i rörelse. Ett skydd behövdes mot dem, och den tidens bonde kände djupt och innerligt, på vem han i varje faras stund kunde säkrast förtrösta.

Men återvändom till sorghuset, där vi lämnade liket, redan lagt i kistan med en sax och en öppen psalmbok på bröstet, och där tillredelserna till begravningen redan tagit sin början. Rummet, vari gästerna skulle begravningsdagen undfågnas, behängdes runt omkring med lakan, på vilka här och där svarta lappar, utklippta till kors eller timglas, var fastsydda. Över bordet fästades i taket en duk, försedd med dödens attributer. Vid ankomsten till sorghuset gick envar för att se liket. Äntligen¹⁴² borttogs, då samlingen blivit fulltalig, bok och sax från den dödes bröst, och locket fastspikades. Med hatt i hand stod då alla, så vitt rummet det tillät, kring kistan, avbidande signalen att utbära liket. Den så kallade "traktören" (marskalken) inträdde nu och drack de övriga gästerna till, varefter envar drack sin döde kristendomsbroders eller kristendomssystems avskedsskål. Släktingarna fattade nu i kistan och bar den ut på gården, där den sattes på båren, varefter hela processionen blottade sina huvuden, under det att ofta en talman framsteg och höll ett — som det skulle anses — för tillfället lämpligt tal, men som dock alltid var ett och detsamma,* och lydde sålunda: "Käre vänner, bröder och systrar i Kristus Jesus. Vi är nu här församlade till att beledsaga vår i Herren avsomnade kristendomsbroder (syster) till sin grav och vilorum. Han har efter Guds allvisa råd och försyn genom den timmeliga döden vandrat all världens väg, och vi kommer efter honom, när det målet är ute, som Gud har var och en av oss förelagt. Nu skall han bäras bort ifrån oss och nedmyllas uti jordens tysta

¹⁴²"Äntligen", här: slutligen.

* Detta bruk att någon skulle, innan processionen satte sig i rörelse stiga fram och hålla ett tal vid båren, härledde sig troligtvis därifrån, att prästen i äldre tider brukade, innan liket utbars, stiga fram och hålla en så kallad "utfärdspredikan", vilken avskaffades 1686. Se kyrkolagen av år 1686 kap. 18.

gömmor, där hans andelösa lekamen skall sova och vila i frid och ro intill den sista dagen, men intet annat mig är bekant, så lämnar han efter sig ett ärligt namn och rykte, vilket är kosteligare än stor rikedom säger Salomon i Ordspråksbokens 22 kapitel och första versen; men dock var han icke fri från fel, ty vi fela i många stycken alla säger aposteln Jakob i sin epistels 3 kapitel och den 2 versen. Ja Syrak säger i sin boks 40 kapitel och de första versarna: 'En usel och jämmerlig ting är med alla människors leverne, allt ifrån moderlivet in till dess de i jorden, den allas vår moder är, begravnade varda. Här är alltid sorg, fruktan, väntan och på sistone döden såväl när den som i stor ära sitter, som den allra ringaste på jorden. Så väl när den som silke och krona bär, som den där i grovt blagarn¹⁴³ klädder är.' Ja Herre lär oss betänka att vi dö måste, på det vi må förståndiga varda. Uti dödsens stund och på yttersta domen hjälp oss milde Herre Gud! Du värdes oss nådeligen höra. Hör oss nådige Gud och Fader vår m.m. Ett saligt avsked oss förlän m.m."

Sedan talet var slutat, fattade släktingarna i båren och processionen satte sig i gång. Om ett bislag fanns på gården, nedlyftades alla bikupor och sattes på marken under det liket utbars. Det var ock då som man ofta såg den dödes sista tvättvatten slås ut genom förstugudörren efter liket, innan det hunnit utom gården, för att hindra den döde från att komma igen. Mången efterlevande, sörjande änka kunde för sin säkerhets skull ej förmås att lämna detta bestyr åt någon annan, utan verkställde det själv.

När processionen kommit tillbaka från kyrkan, intogs en måltid. Då den var slutad, steg vid högtidligare tillfällen talmannen åter fram och höll följande tal: "Välförståndige hederlige och beskedlige vänner män och kvinnor, som här församlade är! Vi påminna oss nu den vise husläraren Syraks märkvärdiga ord, som står att läsa i hans boks 44 kapitel och den 13 versen så lydande: 'De gudfruktiga är begravnade i frid, men deras namn lever evinnerligen.' I dag hav vi varit i Herrens hus och bevistat den heliga gudstjänsten och avhört det välsignade ordet, som våra själar kan saliga göra. Vår avlidne kristendomsbroder (syster) är med anständig heder följd och beledsagad till sin grav och vilorum, där han (hon) skall sova i en söt och härlig vila till den stora uppståndelsens dag. Således hava vi fullgjort och uppfyllt den skyldighet som Syrak befäller, att när en dör, skall man låta honom komma ärligen till graven, som där står i Syraks boks 38 kapitel och den 16 versen. Det har i alla tider varit en lovlig plägsed att bevisa en sådan hederstjänst åt redliga och gudfruktiga människor, som kristligen genomvandrat sin värld, därför läse vi i

¹⁴³"Blagarn", "blaggarn" eller "blångarn": garn (eller tyg gjort av detta garn) framställt av resterna vid linberedningen; användes för framställning av enklare och grövre linnevaror.

den Heliga skrift om de helige Guds män och kvinnor Abraham, Isak, Jakob, Josef, Samuel, Sara, Rebecka och Lea med flera, hur de med anständig heder är vordne följde till deras gravar, men vi läse dock därsammastädes om elaka och ogudaktiga människor, såsom Faraos, Absalons, Joakims och flera, hur de skamligen gått ur världen, ty sådan som levningen varit, sådan skall ock ändan bliva. Gud give oss alla sin nåd och hjälp att så genomvandra våra dagar här i världen, att när vårt liv kommer till slut, vi må då saligen skiljas hädan, komma till ro med våra fäder och med anständig heder bliva följda till våra gravar.

Emellertid kunna vi nu säga: 'Sälla är de som sova väl och Guds dom förbida, de skall med kropp och själ upp till himmelen stiga. Vad kan var större fröjd, än vistas uti himmels höjd, se Guds ansikte blida. Halleluja, halleluja. Det skall vi mest tänka uppå, från döden vi till livet gå. Halleluja.'

På hederlige världens och världinnans vägnar, samt den dödas närmaste släktingars vägnar, avlägger jag en kär och vänlig tacksägelse till släktingar och naboar¹⁴⁴, som har varit av den godheten och hjälpt till att beledsaga vår saligen döda kristendomsbroder (syster) till sin grav och sovkammare i dag, och således bevisat honom den sista hederstjänsten. De erkänna dem så beredvilliga, som skyldiga, till att tjäna en var igen vid alla möjliga tillfällen. På hederliga världens och världinnans vägnar bjuder jag alla deras gäster och goda vänner, som nu är församlade, att de vilja vara beskedliga och komma till frukost i morgon och hålla till godo vad huset kan förmå. Nu vilja vi vända oss med tacksägelse till vårt kära och hederliga värdfolk och alla dem, som haft omak med dessa Guds gåvors tillagande samt flitiga framsättande och utdelande till alla och en var ibland oss. Vi är nu hederligen och mäktat väl undfägnade, fast jag ej med min enfaldiga talan kan rätt utföra den stora tack, som vi alla därför är skyldiga att avlägga. Först och sist böra vi ihågkomma att hembära vårt hjärtinnerliga och vörnadsfulla lov, pris och tacksägelse till den store och barmhärtige Guden, ifrån vilken allt gott kommer. Han ensam är den, som förmår att låta växa och tilltaga. Han allena är den som kläder gräset på marken, som föder fåglarna under himmelen, tillika med alla djur på jorden och i havet. Det är hans godhet, som är var morgon ny över oss. Han har under alla våra levnadsdagar rikligen mättat och försörjt oss både till kropp och själ. Lovad vare hans namn evinnerligen. Låt oss aldrig förgäta att av hjärtat tacka honom därför. Amen."

Gillet i sorgehuset varade, så framt huset ej var fattigt, trenne dagar och kallades "ärede". Vid äredet gick det alltid frikostigt till.

¹⁴⁴"Nabo" (med betoning på o-et som i "tro"): granne.

Bonden, som sällan eller aldrig fruktade för döden och med största lugn betraktade den honom välbekanta plats, där hans ben en gång skulle vila, ryste tillbaka vid den tanken, att det vid hans begravning skulle gå mindre hederligt till och att hans minne ej skulle bliva drucket i likaså gott öl, som någon annans. De efterlevande gjorde det ock till en samvetssak att göra äredet så hederligt som möjligt, och den döde, vars lott i livstiden ej väckt någon avund, kunde väcka den med sin begravning och den sista hederstjänst, som visades honom.

Åter till barndomsbyn

Efter en längre tids frånvaro återvände jag en söndags förmiddag till den lugna och trevliga nejd, där jag levat mina gladaste dagar. Det var en skön sommardag, himlen var ren och klar och tusende behagliga minnen lämnade min själ den allra ljuvaste sysselsättning. Jag kunde dock ej undgå att bemärka, hur allt var till det yttre, och det till sin fördel, förändrat. De vatten, där jag och mina lekkamrater sett om sommaren våra små segel vaja och om vintern själva åkt på skridskor i yster glädje, hade förunnit och lämnat platsen åt grönskande sädesfält. Alla byar var, att jag så må säga, söndersplittade, och de vitmenade gårdarna utkastade än här och än där på den gröna slätten. Min resa uppehölls ej av några grindar, vid vilka vängagemmare bodde i sina små halmhyddor och framkom, var gång de hörde en vagn rulla, för att öppna grinden, bevingade av hoppet om vedergällning. Jag överfor ej mera någon enda av dessa stora fälader, där man ej såg annat än betande kreatur och fåherden, som lägrad på något platt sten, satt med sin ringstav vilande i ena armvecket och sjöng i kapp med himmelens fåglar eller ock blåste på sitt "vårhorn" och inövade sina hornlåtar, vilka ofta förtjante att höras av andra öron än de långa, inför vilka de inövades.*

Med fäladerna och deras kärr hade även försvunnit de stora gåsflockarna, som vaktades av ljushåriga barn, vilka under det gladorna simmade i luften över dem med rovgiriga blickar fästade på de gula gåsungarna, klappade med sina små händer, för att skrämma bort dem, och ropade med gälla stämmor på sitt bondspråk denna besvärjelseformel:

Gla -gla -glänte
Vänte!

* Jag erinrar mig från min barndomstid en fåherde, som var virtuos på sitt instrument och gick omkring i byarna och roade med sin hornmusik. Var han kom valde han sin plats mitt på gården med ett ämbar vatten bredvid sig, vari han, så snart någon paus det tillät, neddoppade sitt vårhorn, Jag minnes tvenne av hans hornlåtar.

Ska ja' dej hänje
I fir å tjyve stränje
Mä löver å länge
Å alle dine lövenes ånge;
Din gässlingetjyv

och vilka, sedan de bortskrämda gladorna lägrat sig här och där på gårdsgården i avbidan på lägligare tillfälle, själva lekte gåsleken under det ett av dem blev mickelräv och ett annat gåsen, som med alla de andra barnen i rad efter sig som ungar nalkades mickel med denna sång:

Ude går gåsen å napp er grönt gres om sommeren;
Å inte får mickel röre voss om sommeren;
För rör han voss, så bider han voss om sommeren.

Gåsen: "Go da mickel." Mickel: "Huddent vär ä ded i da?" Gåsen: "Solskinn å grannt vär," Mickel: "Ded ä inte mitt vär". Gåsen avlägsnade sig nu och nalkades åter med samma sång och samma hälsning och fick ånyo en fråga om vädret, då hon svarade: "Räjn och slask." "Ded ä mitt vär", sade räven, och nu kom det an på, om gåsen kunde försvara sina ungar. Ett villkor fick likväl denna mickelräv underkasta sig, det nämligen, att ej taga någon annan än den eftersta ungen, vilket, om raden höll tillsammans, icke blev honom lätt.

Hans Perssons begravning

Men det är tid att jag skyndar mig hem och ej uppehåller läsaren med flera barnlekar. Som jag nalkades målet för min resa, igenkände jag bland så mycket, som jag fann förändrat, dock de välbekanta tornklockornas ljud och skyndade mig för att få övervara gudstjänsten. Då jag var invid byn. såg jag en likprocession, som tågade upp mot kyrkan, och hörde en sång, som ej hade någon likhet med Dillbergs. När jag körde upp för förstuguporten på prästgården, möttes jag av den sjuttioårige prosten, som milt och vänligt emottog mig, men i vars mildhet jag upptäckte ett drag av vemod, vars orsak jag ej bjöd till att efterspana. Sedan jag inträtt i hans rum, sade han: "Det är ej beskedligt, att nu, då du behövde vila, söka att sätta dig genast i verksamhet, men — skulle du ej vilja nu förrätta en jordfästning i mitt ställe?" Med innerlig glädje omfattade jag tillfället att göra den gode gubben till viljes, iklädde mig kappa och krage och gick ut att förrätta jordfästningen. Under aktens gång märkte jag, att gubben stod tätt bredvid mig och höll hatten för ögonen. Vid närmare påseende varseblev jag, att en och annan tår smög sig ned

åt hans kinder. När akten var slutad, frågade jag klockaren: ”Vem är det, som jag har jordfäst?” ”Det är den gamle Hans Persson”, svarade klockaren med mera kallblodighet än Dillberg skulle varit i stånd att giva mig detta svar. Prosten vände sig nu till mig för att tacka mig, och av det sätt, varpå vi tog varandra i hand, märkte vi båda, att vi förstod varandra. Vidare talades ej om den saken.

Dillbergs död

På eftermiddagen gick jag ut på kyrkogården för att se om gravarna och läsa på likstenarna, om jag händelsevis skulle igenkänna på dem något välbekant namn. Några alnar från den muren av kyrkan, vid vilken klockarestolen står innanför, stod utanför en gravvård, olik de vanliga monumenterna på kyrkogården. Jag gick närmare och läste på stenen Dillbergs namn. En önskan uppstod att få veta hans slut, och jag hemvände för att underrättas därom. Man berättade mig, att Dillberg, tills han blev över åttio år, fortfarit att sköta sin tjänst och bibehållit sin hela församlingen överröstande stämma, men ålderdomen började då att gå hårt på, och han orkade ej mera, som förr, att höja sig på tåspetsarna, då han sjöng psalmversens slutton. Vinterkylan grep honom även strängt, och han kunde ej mera i kyrkan hålla bläcket i flytande tillstånd, fastän han alltid bar bläckhornet i byxfickan. Äntligen såg han sig tvungen att hålla sig en vikarie, och det grämde honom att efter mer än femtiårig tjänstgöring nödgas lämna sin tjänst i en oerfaren ynglings händer. Då han var illa lönt, kunde han ej lämna den vikarierande för var söndag i arvode mera än sex skilling, och substituts-tjänsten var därför ej särdeles sökt. En soldat, som kände ett par psalmmelodier, och vars skicklighet som klockare ej förtjänade ett större gratial, kom därför att under Dillbergs sjuklighet sköta hans tjänst. Gubben blev snart nödsakad att hålla sängen och fann sig någorlunda tåligt i sin belägenhet de sex dagarna i veckan, men var alltid gruvligt orolig om söndagarna. Under hela sin sjukdom gjorde han varje söndag ett försök att kläda på sig, men alltid förgäves. Hans hus var byggt i kyrkomuren. Från sin säng var han åhörare av kyrkosången och gjorde sig alltid kunnig om de psalmer, som skulle sjungas för dagen. Då hans vikarie kände endast högst få melodier och det en söndag hände, att psalmverserna var så långa, att den melodi, som han använde, tröt mitt i versen, och han såg sig nödsakad att lappa på den med en annan melodi, använde han därvid ett stratagem, som Hans Persson omtalat för prosten med följande ordalag: ”när han då märkte, att han inte hade mera kvar av den ton, som han börjat med, så var han kvick och tog höjden som en fågel, på det

att vi skulle förstå, att det var mera kvar av versen.” Men Dillberg led obeskrivligt av att höra detta förfuskandet av sin tjänst och ville nödvändigt upp. Utmattad av fåfänga ansträngningar sjönk han tillbaka på sitt läger, och man trodde att hans sista stund var slagen. Äntligen tystnade sången och Dillberg andades åter. Efter sex dagars avmattning såg han ännu en gång genom sitt fönster en söndagssol belysa kyrkans kor. Det var en vacker vårmorgon, lärkorna hade redan länge prisat skaparen, då från kyrkorna runt omkring den första ringningen påmint människorna att vända sina tankar till himlen. Det hade varit Dillbergs femtioåriga vana att samtidigt med första ringningen gå i kyrkan för att hänga upp numren och se till, att den var städad och snygg och att allting var i ordning till gudstjänsten. Därför nu, så snart ringningen började, bad han med knappt hörbar stämma, att han måtte få kyrknyckeln. Den lämnades honom; feberaktigt fattade han i den, framvisade: ”Nu får jag skynda mig”; ögat brann, och pulsarna gjorde oroligt sitt sista arbete. Tornklockorna fortsatte emellertid sin andaktsfulla inbjudning i Guds hus, och då de sista tonerna dog bort i det oändliga, omslöt Dillberg krampaktigt kyrknyckeln och var ej mer.

Tillägg 1: Debatt på bystämman

Klockaren, som ej ägde någon jord, hade inkommit med en petition, att få insläppa tre gäss bland byns gåsflock. Det var en lag, att en var backstugesittare, som ej hade jord och vilkas tillgångar om de än medgav anskaffandet av en gås, likväl ej medhann inköpet och underhållet av en gåskar, skulle få hava en gås bland byns övriga gäss mot det, att han lämnade från och med ett kvarter till och med ett stop, allt eftersom det lyckades med gåsen, till ett gille, som kallades *Gåsapott* och i flera byar vid Mickaeli-tiden firades av hemmansägarna på husmännens bekostnad. Man räknade fyra gäss till varje gåskar. Ett längre sträckt månggifte ansågs vådligt, och flera gäss fick således ej hållas, än att denna proportion bibehölls. När klockaren, som med undantag av klockarestolen ej ägde på jorden en fläck, som han kunde kalla sin, inkom med den ohemula¹⁴⁵ petitionen att få hålla tre gäss, trodde ingen i hela samhället, att den någonsin kunde bifallas, helst så många hade gäss, att man fruktade, att redan flera än fyra fanns på varje gåskar. Komministern, magister Lertius intresserade sig för klockaren, med vilken han den tiden i sin tro ännu levde i ett gott förhållande, — ehuru väl det å klockarens sida var verkligen redan stört — och hade gärna själv

¹⁴⁵”Ohemul”: utan lagligt stöd.

infunnit sig på samlingen, om han ej fruktat, att uppsummeringen av gässen och gåskarlarna och beräkningen av deras förhållande i antal till varandra kunde bliva uppdraget åt honom, som särdeles hatade all tanke på siffror.

Vid den efter förutgångna lystringsdag på den skrällande trumman utropade tiden, öppnade Hans Persson icke utan fruktan luckan vid prästgårdens inkörselport, för att begiva sig till bytorget. Hans fruktan härrörde sig av den möjligheten, att en gammal käring kunde bliva hans första möte, i vilket fall det hade all trolighet för sig, att hans ärende skulle avlöpa mer eller mindre lyckligt, men en ridande dräng var den första han mötte, och han ansåg numera sin sak vunnen.¹⁴⁶ Då han gick för sig själv och hade något viktigt att tänka på, brukade han alltid vissla, och visslande framkom han ock till samlingsstället. Åldersmannen, som efter en kall hälsning ville litet gäckas med Hans Perssons kända nyfikenhet och invanda vissling, sade: ”Har du Hans hört något talas om den stora kronoskjutsen, som skall utgå i dag ur byn?” Hans, fruktande att fransoserna redan var i landet, svarade med en slags häpenhet: ”Nej” ”Jo”, återtog åldersmannen och såg sig småslugt kring, ”vi skall köra och hämta smörja eftersom det piper så besatt.” Detta infall hade sin åsyftade verkan och väckte en allmän munterhet, men Hans tänkte i förtreten: den skrattar bäst, som skrattar sist. Emellertid föredrogs klockarens gåsangelägenheter. Byns alla gäss och gåskarlar uppsummerades. Additionen gick gott för sig, ehuru väl totalsumman blev ganska betydlig, men vid divisionen med fyra uppkom tvenne partier, av vilka det ena påstod att de redan hade fem gäss till varje gåskarl och således redan för mycket, och det andra, att de knappast hade fyra och således som det borde vara. Till detta senare hörde Hans Persson, som äskade ljud¹⁴⁷ och efter ett kraftigt tal, vari han på ett bevekande sätt först visade, hur han ansåg sig vara berättigad att ha främsta ordet i laget, emedan prästgårdens gåskarl var ojämförligt den bästa i byn, och för det andra klockarens fattigdom och behov av hjälp, utverkade, att klockaren icke endast fick tillstånd att insläppa tre gäss bland byns gåsflock, utan befriades även medelst en rösts pluralitet från avgift till gåsapotten. Av denna senare befrielse hade han dock enligt egen försäkran ingen fördel, emedan de som tillhörde motpartiet förminskade i stället var och en ett par skilling av det juloffer, som de annars vanligtvis lämnade.

¹⁴⁶Föreställningar om så kallat ”ont möte” var synerligen allmänt förekommande i äldre tider. Se exv Löfgren 1991.

¹⁴⁷”Äskade ljud”: begärde ordet.

*Tillägg 2: En telning av en numera alldeles utdöd
komministerstam*

Det högvördiga domkapitlet i Lund hade missiverat till herr prost-
ten en medhjälpare, som varje ögonblick väntades. Ankomsten av
en ny medlem i ett isolerat prästhus på landet är av för stor bety-
delse, för att ej med nyfikenhet emotses. Själva gårdsdrängen Hans
Persson var avrest för att hämta herr magistern och hade på herr
magisterns uttryckliga begäran tagit den längsta höstvagnen, på det
att så väl personen som dess effekter skulle kunna framforslas på en
vagn. Länge hade vi väntat förgäves, ofta narrade till fönsterna av
Fidella, vars skällande ej alltid var pålitligt. Äntligen stack Passopp,
som aldrig yttrade sig i otid, sitt huvud utom hundboden, sträckte
sig, spetsade öronen och gav med några grova skällningar tillkänna,
att någon var i annalkande. Det dröjde ej länge, innan porten öpp-
nades, och gårdsdrängen, gående vid sidan av vagnen, körde helt
makligt in på gården och höll efter några förnyade "Prro! Prro!"
på magisterns tydliga föreskrift mitt på densamma, emedan det sett
allt för förmätet ut om han kört upp och hållit för förstugudörrarna.
Innan herr magistern stiger utav, vilja vi betrakta ekipaget sådant
som det håller oförskingrat mitt på gården. Ungefär i mitten av vag-
nen, på den plats, som skakade minst, ligger herr magisterns pulpet
av ek med en duktig järngrepe på vardera sidan, varigenom den var
med tåg fastsurrad. Bakom denna stod en gammal blåmålad kista,
något sönderskakad av de många missiverna, i vilken troligtvis bibli-
oteket och predikningarna var förvarade. Denna var fastbunden med
rep över locket, på vilket de vid de täta flyttningarna förnyade fast-
surningarna gjort en banad väg för tågen. Under locket framstack
en flik av en getskinnspäls, som begagnades vid resor i socknarna
de kalla och blåsiga vinterdagarna. Över allt detta låg bokhyllan,
där magisterns lärdom stått i hans och hans fars tid. Brädsätet var
av dessa effekter försat fram över de främsta hjulen, där herr magis-
tern själv satt med de korta benen hängande över frambrädet utan
stöd, och höll sig uppe, dels med sin käpp, som han stödde mot
vagnstjuvan, och dels medelst högra armens slingring kring en stor
knapp på ena hörnet av brädsätet, vilken ursprungligen anbringats
där endast till sirat, men som behovet nu gjorde nyttig. Magisterns
klädsel var ytterst enkel. Hatten av grov och stark filt tycktes åt-
minstone redan ett decennium kunna hava följt herr magistern på
dess beskickningar och komme dock troligtvis att ännu längre göra
det, till följe av den bland den tidens komministrarar gängse prin-
cipen att nyttja sin hatt så länge den uppfyllde sitt ändamål, att
hålla huvudet varmt och i regnväder någorlunda beskydda hjässan

mot takdropp. Skygget var litet uppviket runt omkring, med undantag av nacken, där det stod alldeles uppstruket. Inom en ram, danad av detta skygge och en grå rockkrage, syntes ett trint och rödlätt anlete. På bröstet hängde en tobakspung av läder fästad med en pipräsare i ett knapphål, och ur kappfickan framstack ett pipskaft, ävenledes av läder med mörklagt munstycke. Då prosten kom ut för att emottaga sin nye medhjälpare, åkte herr magistern med käppen i ena handen och hatten i den andra ner ur det besvärliga sätet, och sedan han lossat kapp och rock från häckkroken, varpå de fastnat, gjorde han en djup bugning och anmälte, att han av det högvördiga domkapitlet i Lund var skickad till herr prostens biträde och tog handen till fickan för att framdraga missivet. Den glade och vänlige prosten avbröt honom med ett hjärtligt välkommen, framkallade en dräng till hjälp för att inbära sakerna och erbjöd sig att ledsaga sin nye komminister ned till dess blivande boningsrum. Magister Lertius bugade sig ånyo, försvann för ett ögonblick bakom prostens rygg för att intaga sin plats till vänster, och gick i en ej av ålder, men av artighet lutad ställning vid prostens sida med den kala hjässan alldeles blottad, emedan kalotten råkat fastna i hatten. hur anspråkslöst än magister Lenii rum var, var det dock under den tiden ett av de snyggaste och trevligaste komministerslogementen. Möbleringen var enkel. Den utgjordes av en djup tälotsäng, tre stycken liggstolar, en liten rödmålade brädsoffa, vari jag alltid låg, fyra rödmålade stolar och ett fyrkantigt furubord, varpå prostens söner hade under deras skoltid, uppmuntrade av något ställe i Wåhlins läroböcker, där det omtalas, att våra förfäder upptände eld medelst att gnida trästycken mot varandra, gjort i magisterns frånvaro flera kolnade inskränningar genom att gnida mot bordskivan ryggstöds-kanten av en upp- och nedvänd stol. Rummet uppvärmdes av en järnkakelugn, på vars framsida Adam och Eva stod under det förbjudna trädet, påminnande komministrarna alltjämt om arvsynden.

Så snart magisterns pulpet och bokhylla fått var sin plats, snyggade han sig och gick upp för att presenteras för prostinnan. Presentationen gick för sig och handkyssningen verkställdes ljudeligen, varpå herr magister Lertius efter ett par förnyade tillsägelser tog sig plats; konversationen började och reda gjordes först för väder och väglag. Prostinnan föll in med den frågan, om ej herr magistern åkt något obekvämt. Till svar härpå beskrev han den ömhet, som det hårda brädsätet vållat, något utförligare än prostinnan väntat, varefter han gjorde sig i ordning att bjuda, utan att veta hur à propos det var, en pris snus. Rätta anledningen till denna artighet var dock den, att herr magistern, som under sin långa komministertid ej haft tillfälle skaffa sig några andra pretiosa än en snusdosa av silver,

väl förgylld inuti, alltid skyndade, så snart han själv fick någon ny bekant, göra den bekant med sin silversnusdosa, som var det enda han ägde, vilket han ansåg vara i stånd att väcka bättre folks avund och hos de sämre en ännu vådligare passion. Jag minnes ännu, att jag väcktes en natt av ett släpande i rummet, vållat därav, att pigan med en träskyffel utdrog askan ur stora järnugnen, men vilket i mina öron var ett bortsläpande med herr magisterns koffert. Ropa vågade jag icke i min ångest, utan sträckte mig bort och nöp magistern i tån, tills hans snarkning upphörde, då jag framviskade: ”Herr magister! här är tjuvar!” Omedelbart grep han efter sin silverklenod, som alltid stod vid hans huvudgärd, och sade tröstande: ”Ingen fara, min gosse, ty jag har min silversnusdosa.” Prostinnan, som fann snusbjudningen på sin plats, tog sig småleende en pris, berömde snuset och frågade av vems blandning det var. ”Det är av krämarens i Gudmuntorp”, svarade herr magistern och knäppte bugande igen sin dosa.

Magister Lertius var en välmående man av medelmåttig storlek, med ljust hår, låg och platt panna, blå utstående ögon, kort och klumpig näsa, rödlätta fylliga kinder, korteligen med ett utseende, som särdeles behagade bönderna, som sade, att han var en grann karl, glatt och fet och trind och tjock. Han var en särdeles god och välmenande människa, något, kanske alltför mycket lättrogen, ansåg sig vara litet skalkaktig och deltog gärna i att driva litet smått gäck med andra, utan att ana, att det vid dylika tillfällen vanligtvis var han själv, som var föremålet för munterheten. Han talade vanligtvis ej mycket, satt ofta med en fixerad blick, snarlik en skarpsinnig forskares, hade en hel del böcker; läste ofta och var enligt egen utsago hemma i de levande språken och även i aritmetiken. En ståndsperson i byn, som hade en son, vilken skulle uppfödas till handeln, ville därför ej låta det gynnade tillfället gå förlorat att låta honom bli undervisad av den nykomne magistern i dessa för hans blivande yrke så nödiga kunskapsgrenar. Lertius åtog sig gossens undervisning, men det dröj de ej länge innan man fick anledning betvivla informatorns duglighet. I *quattuor species*¹⁴⁸ var *discipeln*¹⁴⁹ redan inövad, innan han anförtroddes åt sin nya lärare, och man skulle nu taga i hop med *regula di tri*¹⁵⁰. Gossen fick det exemplet ur Anderssons räknebok: ”När ett skålpund snus kostar fyrty skilling, vad kosta då fyra lod?”¹⁵¹ Då talet framlämnades befanns talet till gossens stora

¹⁴⁸”*Quattuor species*” (latin): ”De fyra slagen/sorterna”, här *de fyra räknesätten* (med heltal).

¹⁴⁹”*Discipel*”: lärlunge, elev.

¹⁵⁰”*Regula di tri*” (latin): ”Regeln om de tre”. På svenska vanligen: *reguladetri*. Metod att beräkna ett fjärde tal när tre tal är kända.

¹⁵¹Ett skålpund = 32 lod. Uttryckt i dagens vikter är 1 skålpund = 425 g och 1 lod = 13,28 g.

bedrövelse något dyrare på hans tavla än i Anderssons räknebok. Lertius trodde det på gossens ord, men bjöd ej till att visa honom, vari felet bestod, utan klappade honom vänligt på axeln och sade tröstande: "Gör ingenting, min gosse, så mycket spiller man snus för, när man väger." Detta snusförnuftiga sätt att komma ifrån kalkylen väckte första misstanken om informatorns aritmetiska skicklighet. Man fick även snart många förnyade anledningar att misstänka hans skarpsinnighet. På en auktion, där han ville tillhandla sig något tyg och fått sig bestämt ett visst pris, varöver han ej borde gå, stod han, se'n alla andra tystnat, en lång stund och bjöd över sig själv. Då någon gjorde honom uppmärksam därpå, svarade han spotskt och nästan näsvist: "När ingen annan vill bjuda över mig, får jag väl själv." Ända från barndomen hade han aldrig älskat något så högt som oxstek och ansåg en var, som ej hade samma smak, för något enfaldig. Grytstek var hans första och sista kärlek. Kaffe älskade han därefter; men den förra kärleken var dock bastantare. En dag gjorde vi ett besök hos prosten X, till vilken det högvördiga domkapitlet nyligen missiverat en magister Sundellius, en liten utomordentligt enfaldig, tystlåten och folkskygg man. Då han blivit uppbjuden till frukosten och strax innanför dörren hälsat med snabba fotskrapningar och ett halvt dussin tätt på varandra följande bugningar, av vilka han ej riktade något åt någon särskild av de närvarande, utan lämnade hela partiet åt sällskapet att fördela bäst de själva ville, uppsökte han med skygga och förstulna blickar det dunklaste hörnet i rummet, där han började en promenad på så inskränkt lokal, att han, hur litet han än flyttade fötterna från varandra, ej kunde taga mer än tre steg mellan vändningarna. Omsorgsfullt svepte han om magen sin gråa rock och höll den hårt åtdragen med båda händerna, utan att göra sig den ringaste idé om de brister, som därigenom, särdeles vid varje vändning, blottades på ett motsatt håll, och som gav vår glade och skämtsamme värd anledning, att med en sned vinkning med huvudet åt Sundellius och småleende åt sina gäster säga: "Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim."¹⁵²

Länge hade han fortsatt stillatigande sin promenad, då Lertius, uppmuntrad av frukostsupen, adresserade sig till honom med den spetsiga frågan: "Vad tänker bror Sundellius på?" "Jag tänker", svarade Sundellius, fortsättande med nedslagna ögon sin korta vändningsrika promenad och svepande med båda händerna rockskörten ännu hårdare om magen, "jag tänker", sade han och lyftade

Rätt svar på uppgiften blir alltså $4/32 \times 40$ skilling = 5 skilling.

¹⁵²"Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim." (latin): "Den som försöker undvika Karybdis, råkar ut för Skylla." Efter det medeltida verket "Alexandres" av Phillipe Gaultiers, där det dock heter "Incidis in Scyllam, cupiens vitare Charybdim". Vidunderna Skylla och Karybdis är annars mest kända från Odyssén.

på axlarna, så att huvudet sjönk ner mellan dem, och snusade så att överläppen tillstängde näsborrarna, ”jag tänker på den tid, då jag var i Kristianopel, då var jag en gång bjuden till **, må tro där var kalas!” ”Vad fick bror?” inföll Lertius livligt. ”A jo”, svarade Sundellius, ”jag fick gott siktebröd, smör och ost och gott destillerat brännvin”. ”Hå, hå, hå”, invände Lertius, som väntade något helt annat, med ett föraktligt löje, ”jag trodde min Gud, att bror hade fått grytstek”. ”Det var vär”, vidtog någon av damerna, ”icke maten, som var föremål för magister Sundellii tankar. Säg uppriktigt, tänkte inte magistern på något helt annat?” ”Jo-o”, svarade den tilltalade och rodnade opp över öronen. ”Har herr magistern”, frågade någon i sällskapet, ”aldrig tänkt på att gifta sig?” ”Jo-o”, sade magistern, under det att förlägenheten frampressade svettdropar på panna och näsa, ”jag har tänkt mycket på att”. ”Varföre då inte gripa sig an att fria?” ”Jag har”, svarades, ”fria en gång.” ”Säg oss ungarlar”, föll en annan in, ”hur sade magistern då? Det kan vara nyttigt för oss att veta, då vi en gång skall gripa oss an.” ”Jag sade”, bekände nu Sundellius, ”till mamsellen: ’Vill hon ha mej?’ ” ”Nå, vad svarade flickan?” ”Hon sade”, svarade magistern och drog huvudet mellan axlarna och snusade, ”hon sa ’Nehej.’ ” ”Det var då åtminstone bestämt”, sade en annan, med en sidoblick på Lertius och med ett småleende, som påminte sällskapet om händelsen med honom. Då Lertius tagit pastoralexamen, förespeglade genast hoppet honom att han skulle få ett pastorat. Han hade hört och tyckte sig även kunna inse, att det för hushållets skull var då angeläget att ha en hustru, och ansåg sig i tid böra tänka på den saken. Han hade då vänt sig till en av sina vänner, som utan att någonsin såra likväl roade sig smått med honom, och för vilken Lertius hyste det största förtroende och frågat, hur han borde bära sig åt, då han skulle fria. ”Bror bör”, svarade denne, ”först låta flickan förstå, att bror ämnar hållet hederligt hus och leva på stor fot och sedan med anledning därav övergå till frieriet på något fintligt sätt, som bror lättast hittar på.” Lertius tänkte länge på saken och kommunicerade sig slutligen med en gammal student, som studerat att bli präst, men stannat vid att bliva klockare i survivans, utan ringaste hopp om vakans, och som på den orten gick och gällde under namn av farbror Lars och var välkommen i alla hus såsom ett mycket trevligt original. Sedan Lertius efter mångfaldiga överläggningar med honom blivit ense med sig själv om vad han skulle säga, grep han en dag verket an, satte sig nedvid sin tankes fästmö och började sin föredragning. ”När jag, som jag hoppas, Snart nog får pastorat, skall jag min sann ha allting galant och bra och leva som en rik man. Skulle”, sade han och strök båda händerna fram och tillbaka över sina knän, ”skulle min nådiga

hava lust att åka i engelsk vagn efter sex apelkastade¹⁵³ hästar och äta nystekt grytstek varenda dag?” ”Vad ekipaget angår”, svarade flickan, ”är jag oändligt belåten därmed, men jag kan icke neka till, att den dagliga anrättningen är mig högst motbjudande.” Lertius, som ej var beredd på att fortsätta konversationen längre, lämnades av detta svar i den största ovisshet, emedan han fått ett ja och ett nej, och i denna ovisshet levde han, då bror Sundellius underrättade sällskapet så lakoniskt om sin beklagansvärda visshet. Farbror Lars, som varit med om uppfinningen av den engelska vagnen med de sex apelkastade hästarna, medan Lertius ämnat erbjuda en karet med tre bruna mÄrrar, blev alldeles rasande, då han fick höra tillägget med grytsteken. Ehuru eftergivande bröderna Lertius och Sundellius Än var för andras tankar, var de oftast sinsemellan av stridiga Åsikter. Således då någon en gång frågade magister Sundellius: ”På vilken sida om näsan vill herr magistrern helst vara enögd?” och han mycket allvarsamt svarade: ”På den högra sidan”, inföll Lertius: ”Hå, det var besynnerligt det! Jag vill min Gud hellre vara det på den vänstra.”

Vid hemresan gjorde Lertius anmärkningar rörande de eftersta bristerna i Sundellii kostym och tillade, att han undrade om han icke slet sina kläder mycket på de hårda trästolarna, varmed såväl hans som bror Sundellii komministersrum var möblerade. Herr magistrern borde därför lägga en kudde emellan, svarade helt allvarsamt en av de medresande, utan att ens kunna ana följden av detta råd. Följande morgon, då Lertius klädde på sig, instoppade han huvudkudden på ett sådant sätt, att han visserligen därigenom kom att sitta mjukare, men vanställde Ävenledes på det löjligaste sin persons frÅnsida. Då han kom upp för att Äta frukost, hade han, hur han vände sig, alltid löjet bakom sig. Hans Persson observerade, då Lertius gick över gården ned på sitt rum, det oformliga i hans kroppsställning, och gick nyfiken ned till honom för att underrätta sig om anledningen därtill. ”Det Är”, svarade Lertius, ”för att ej slita mina kläder så mycket på dessa hårda stolarna.” ”I det fallet”, invände Hans Persson, ”gjorde herr magistrern nog bÄttre, om herr magistrern lade kudden på stolen.”

Magister Lertii yttre förrådde intet positivt ont, och kunde det ej heller med rÄtta, emedan nÅgot sådant ej fanns hos honom. Det förrådde tvÄrtom mycket positivt gott, men hade Även dÄruti till en del orÄtt. Det föreföll mig, då jag såg honom, som han fått kÄrlen till förstånd med mera gott; men som om naturen skulle ha glömt sig vid pÅtappningen. Om en frenolog¹⁵⁴ examinerat hans huvudskål, skulle

¹⁵³”Apelkastad” (om hästar): med (Äppleliknande) flÄckar, oftast mörka.

¹⁵⁴”Frenologi”: läran att man kan avgöra en mÄnniskas karaktÄr utgÄende frÅn skallens form.

hans öga säkert gäckats av många förhoppningsfulla upphöjningar på den; men om han medelst knackningar närmare undersökt dem, hade hans öra till äventyrs sagt honom, att de var tomma. På rullorna¹⁵⁵ var, att jag så må säga, hans tankar fulltaliga; men de flesta nummerna saknades, liksom i ryska armén, när den skulle rycka ut. Man gjorde honom i sanning orätt, om man förtörnades av något av hans yttranden, emedan han verkligen var en välmenande man. Icke desto mindre fick han sig snart en fiende i klockaren. Anledningen till denna ovänskap var i min övertygelse å klockarens sida fullkomligt självtagen. Lertius kom, då prosten var illamående, att en gång predika på en bönedag. Klockaren råkade händelsevis att vara något hes och hade vid avsjungandet av tron kommit för högt, så att han än ytterligare stegrat sin heshet. Tonen hade flera gånger liksom blivit avklippt för honom mitt i de driller, varmed den tidens klockare utsirade tron utöver allt vad den djärvaste koralförfattarens kunnat ana. Han hade tillika haft den förödmjukelsen att flera gånger i själva sluttonerna bliva överröstad av församlingen och var vid ett uselt och retligt lynne, då Lertius besteg predikstolen. Magistern började sin predikan och sade, då han från förberedelsen övergick till den på bönedagen övliga psalmen ”Hör oss, o Gud, Hör, Ja! Hör denna vår vanliga lovsång”. Klockaren blev högeligen pikerad av denna trefaldiga uppmaning hör, emedan han trodde den vara riktad mot hans heshet och att han sjöng så att det inte kunde höras. Hans sång blev ock denna gång knappt hörbar. Förtretad satt han sedan under hela predikan och stockade ord, för att få sak med magister Lertius, och då denne av missläsning flera gånger kallade Gud senfärdig i stället för sannfärdig, bet klockaren sig i läppen och gömde ordet.

Tillägg 3: Hans Perssons beskickningar

Resan till Lund

Aftonen före Karolidagen,¹⁵⁶ 1811 var stor verksamhet i det dagliga rummet i prästgården, emedan jag och min skolkamrat skulle följande dagen för första gången avfärdas till akademien. På ett par stolar stod en lång rund koffert, i vilken våra effekter en efter annan nedlades. Tyst och betänksam verkställde prostinnan inpackningen, och en och annan tår, det dyrbaraste av all vår tillhörighet, inpackades bland det övriga. Prosten själv satt lugn — som man skulle tycka — i soffan framför det runda bordet och lade patiens vid samma

¹⁵⁵”Rullor”: förteckningar (speciellt över militär personal).

¹⁵⁶”Karolidagen”: Karlsdagen, 28 januari.

ljus, som belyste anordningen i kofferten, men pipan släcktes den aftonen oftare än vanligt, och patienten var krånglig och ville icke gå ut. Vi gossar betraktade våra värjor med de blanka stålfästena och gladdo oss åt, att nu, som studenter, få bära dem. Hans Persson hade intagit sin plats på soffkarmen bredvid prosten och upptäckte då och då något fel, som begicks i patienten, under det han överlade med honom rörande morgondagens resa. Första frågan var, vilken vagn man skulle taga, antingen bondvagn eller holsteinervagnen — ”eller”, inföll prostinnan, ”min kalesch,¹⁵⁷ den är så låg och inte så värtlig”. Denna senare kasserades dock genast, emedan kuskbocken, som satt trenne alnar framom kuren, utgjordes av en art taburett, där kusken ej hade nog utrymme för den i de usla vägarna nödiga balanseringen, och där hans plats, även där vägen var mindre kinkig, alltid måste med lika mycken varsamhet och försiktighet bevaras, som platsen på någon taburett nu för tiden. Dessutom var kofferten för obärlig och för lång, för att kunna få rum på de tvenne bräder, som var fastspikade på vagnen mellan kuren och kuskbocken, och på vilka under längre resor allehanda bagage och fodersäckar uppstaplades till en sådan höjd, att kusken och den resande ej visste av varandra under själva resan, utan kunde taga ömsesidigt avsked, när de intog sina respektive platser, vissa, att i lyckligt fall ej återse varandra, förrän de hunnit fram till sitt mål. Hans Persson, som var vän av att underhålla en jämn konversation med dem, för vilka han kuskade, voterade därför genast för förkastandet av prostinnans projekt. Prosten ansåg bondvagn för det säkraste åkdonet; men på Hans Perssons ord: ”Jag tycker, att våra pågar böra komma skickligt åstad och att vi kunna ha holstenaren”, stannade valet vid denna sistnämnda. Emellertid fortsattes inpackningen, under det Hans Persson, för vilken akademien nu börjat få ett högt intresse, hade tusen frågor att göra. Åtskilliga professorer, som under sommaren besökte prästgården, hade formerat bekantskap med honom, som för sin egendomliga personlighets skull omöjligt kunde inom prästgårdens område gå obemärkt. Hans hade varit i tillfälle att lämna dem allehanda upplysningar, utan att, som han tyckte, hava erhållit tillräckliga repressalier. Av Tegman, som han ansåg vara professor i almanackan, hade han visserligen fått veta en del rörande sol- och månförmörkelser m.m., men han betvivlade det mesta. Av Norborg hade han icke ens kunnat få uttydning på den oförgätliga tyska visan: ”Mön harsens fürwohn”, som han lärt av Sacchov, och Norborg var likväl professor i de utländska tungomålen. I bibel, lagbok och långförklaring ansåg Hans dem vara duktiga, men kunde ej få från

¹⁵⁷”Kalesch”: 4-hjulig fjädrad åkvagn med två mot varandra vända säten, öppen framtill och med sufflett baktill.

sig, att det var, som det kunde, med deras övriga lärdom, ett yttrande, som på det högsta sårade vår djupa vördnad för de lärda. Oss uppmuntrade Hans att, när vi skulle förhöras, svara ljudeligen och karlavulet och ej låta förbluffa oss.

Under sådana bestyr och samtal förgick aftonen. Av hela natten var vi gossar ej medvetna av någon annan stund, än det ögonblick, då vi kröpo under täcket. Kl. 5 på morgonen inkom Hans i vårt rum. Ingen dörr tillriglades den tiden i den by, där jag uppföddes, och i många hus fanns inga lås utan endast klinkor. Hans Persson väckte oss och bad oss skynda, emedan vi kl. 6 borde resa, för att den dagen kunna hinna fram till Lund, dit vi dock ej hade mera än 3 1/2 mil. Det var en klar och månljus morgon. Påpackningen av våra effekter var snart verkställd. Hans Persson hade medtagit, vad för resor i den tidens vägar var nödigt, spik, reservlinor, hammare, yxa och gagnsvirke, och fyra hästar var spända för holsteinervagnen. Vårt avsked var blandat med många tårar, vilka jag då som nu sökte undvika, men vilka jag hela mitt liv igenom ej kunnat slippa undan. Dessa bortbläste dock den gången, så snart vi hunnit utom byn, där vi såg hela fältet stå blankt framför oss, och där månen lyste nära nog lika klar under som över oss. Den rätta vägen mellan byarna var den tiden under ett ihållande töväder så uppkörd, att ingen vågade sig ut på den, utan envar valde sig den väg, där han ansåg marken bäst kunna bära vagnen, viss att åtminstone ej hindras av något dike. Fyra hästar var då, även för en tom vagn, ett vanligt anspann, emedan man hoppades, att om än tre av hästarna hade nog att göra med att hålla sina egna kroppar uppe, den fjärde åtminstone skulle ha nog fast plats, för att kunna använda något av sin kraft på framsläpandet av vagnen. Vi gav oss nu ut i den djupa mörjan¹⁵⁸, och Hans Persson kommenderade som en skeppare på en jakt i stormen, än ropande till förridaren, än till oss, än till hästarna, än för sig själv, ungefär så här: ”Påg, håll åt dig! — slå på timans hästen! — proh! proh! — pinadö¹⁵⁹! balansera pågar, balansera! — nu ligga vi där liksom ijåns¹⁶⁰; — — se nu! — håll, håll, — aj för satan! — Kan han inte komma upp? — slå, slå, — så för d-n, — där sprang linan”, — och nu drog Hans kavlestövlarna över knäna, steg utav och lagade, djupt nedsjunken i dyn, linan, under det hästarna stampade och sprattlade för att ej försjunka. Sådana var, utan den ringaste överdrift, för 40 år sedan byvägarna i södra delen av Skåne, och landsvägen mellan Vellinge och Lund var föga bättre. Det var ingen lyx, att landshövdingen den tiden hade för sin vagn ett anspann

¹⁵⁸”Mörja”: lervälling, gegga.

¹⁵⁹”Pinadö”: lindrig svordom, jämför *död och pina*.

¹⁶⁰”Ijåns”: nyss.

av 6 hästar. Det var ofta tillräckligt, så djupt var han mången gång försjunken i sitt län. Länets nuvarande hövding skulle säkerligen med missbelåtenhet, eller med någon annan mindre behaglig känsla, då hört, vad han nu med tillfredsställelse kan höra, att man kallat vägarna troilade. Det vissa är, att de var rosenrasande.¹⁶¹

Efter många utståndna vedervärdigheter avlämnade Hans Persson oss kl. 8 på aftonen, oskadda och välbehållna, i vår nya bostad. Vi var således komna till akademien och inom området av ett stads-samhälle, efter att hava levat all vår tid på landet och endast ett par gånger hava med en slags skygghet sett någon stad. För ett finare stadsliv var vi utrustade med endast tvenne artigheter: ”Jag ber allra ödmjukast om förlåtelsen” och ”Jag tackar allra ödmjukast”. Jag glömmer aldrig de första uppvaktningar, som vi som 15 års gossar men likväl studenter gjorde tillsammans. Den första var hos rektor magnificus. Utstyrda i vår bästa hemmavävda dräkt gick vi med bävande hjärtan, men likväl — enligt den tidens sed — med värja vid sidan, uppför trapporna till hans våning under en framviskad tvist om, vem av oss, som skulle gå först, en ära, som vi båda gärna velat undanbedja oss. Saken avgjordes medelst lottning, och min kamrat fick lotten att gå först och föra ordet. Sedan vi mönstrat varandras klädsel, satte vi våra hattar på ett bord i förstugan och andades ut en stund, innan vi vågade knacka på dörren. Den första knackningen verkställdes så tyst, att vi knappast själva kunde höra den, men den förnyades något starkare. Inifrån ropade nu med vänlig stämma en person, villrådlig om han hört rätt eller icke: ”Är där någon, så stig in.” Ej van att behandla annat än klinka och nyckel vid öppnandet av dörrar, grep min kamrat i nyckeln och kringvred den, men i stället för att öppna, tillspärrade han nu vägen både ut och in. Hans magnificence kom till dörren, och genom den mottog vi för första gången en akademisk föreläsning om, hur man bör öppna en dörr med dubbellås. Min kamrat förstod den, dörren öppnades, och han fick nu tillfälle att använda vår första artighetsformel: ”Jag ber aldraödmjukast om förlåtelse.” Inkomna i rummet, bugade vi oss djupt och hade gjort det ännu djupare, om vi inte kommit i vägen för varandra. Efter förnyade tillsägelser att sätta oss ner, satte vi oss på samma stol vid dörren och hade ändå tillräckligt plats, så ytterligt placerade vi oss. Rektor frågade nu efter våra föräldrar och hur de mådde och våra kunskaper och det vitæ genus,¹⁶² som vi

¹⁶¹”Troilade” och ”rosenrasande” syftar på landshövdingarna Samuel von Troil (1804–1880) respektive Gustaf Fredrik von Rosen (1758–1815). Under sin tid som landshövding (1851–1874) engagerade sig von Troil i arbetet med att förbättra kommunikationerna i länet, inte minst landsvägarna. På von Rosens tid (landshövding 1794–1812) var vägarna däremot, som framgår av texten, fortfarande usla.

¹⁶²”Vitæ genus” (latin): slags liv, yrke.

ämnade att välja. Under detta tal hörde vi några säkra steg nalkas dörren, och — utan någon betänklighet — inträdde Hans Persson och gick med ett glatt lugn, som vi så gärna skulle velat utbedja oss, bort och hälsade rektor *, vilken till vår stora förundran igenkände honom, emedan han en gång sett honom och talat med honom vid ett besök hos våra föräldrar, och Hans Persson dessutom hade en slags märkvärdighet såsom ett äkta original exemplar av människa och såsom typen av en önskelig dräng. "Nå", började Hans, "vad tycker professorn om våra pågar? Den där har duktigt mål och kan riktigt skärpa orden, så att jag tror nog, att det kan bli en skicklig präst av honom. Den andra har klent mål, men det är en förbaskat slipad påg, så att jag tror nog, att han kan duga till lagkarl." Denna presentation av Hans, som ej var annat än vår dräng, generade oss på det högsta. Rektor märkte det och gav fördenskull konversationen en annan vändning. "Ni har säkert", sade han, "gott om foder på landet i år. Skulle ni inte mot betalning kunna föda åt mig ett par kalvar?" "Åjo", svarade Hans, "men betalning kommer inte i fråga. Vill professorn bara se litet till våra pågar och fö' dem ibland, nog ska vi fö' hans kalvar." Denna förödmjukande jämförelse, helst rektor ej kunde tillbakahålla sitt skratt, var det ej för oss möjligt att stillasittande uthärda. Vi kände vår studentvärdighet djupt förnärmat, slungade några skarpa blickar mot Hans och steg upp för att taga avsked; men fastän vi av Hans blivit nedsatta i jämbredd med oskäligen djur, bemöttes vi dock vid avskedet så vänligt och nedlåtande av rektor, denne i vår tanke högt uppsatte man, att han följde oss ända till dörren och sade: "Mina herrar! förlåt mig, att jag inte följer längre", en artighet, som kom oss att, nästan rörda, på en gång använda vår andra artighetsformel: "Jag tackar aldredmjukast."

Vår andra uppvaktning var hos doktor *. Där emottogs vi i en större sal av en piga, som bad oss sitta ned och vänta, tills doktorn kom. Vi tackade aldredmjukast och blev stående vid dörren i spänd väntan. Äntligen kom doktorn och hälsade medelst att lägga sitt huvud till våra huvuden, så att öra kysste öra, ett förnuftigt hälsningssätt, emedan konversationen kunde därunder obehindrat fortsättas. Han frågade efter våra föräldrar och särdeles efter våra mödrar. Vi anmälde, att vi under terminen önskade få taga examen theologicum. Doktorn höll nu för oss med stigande värme en kort föreläsning i salighetsläran, som av oss med rörelse åhördes, och ålade oss att flitigt besöka sina lektioner. Vårt besök slutades med frukost och malaga, varefter han lade sina händer på våra huvuden och välsignade oss. Knappast var vi efter detta besök utkomna på gatan, förrän vi hörde en skarp stämma ropa bakom oss: "Hej vänta litet!" Med förtrytelse igenkände vi Hans Perssons röst, men våga-

de ej annat än stanna för att invänta honom. ”Nå! Hur gick det?”, frågade han. ”Varmed?”, var vårt något vresiga svar. ”Varmed?” sade han allvarligt, och nu måste vi göra reda för vad doktorn sagt och hur han undfägnat oss med frukost och malaga. ”Och malaga!” sade Hans, glad över att en sådan utmärkelse vederfarits oss. Vår tredje uppvaktning var hos doktor *, som kort och gott avgjorde examensfrågan men tycktes däremot intresserad, då han frågade oss, om det ej fångades mycket fet ål på vår hemort. Vi bejakade det och prisade den, vare sig av verklig övertygelse eller av den vanliga böjelsen att berömma det, som finns i ens hembygd. Följden blev, att herr doktorn, som försäkrade, att ett ordentligt hushåll ej kunde undvara en fjärding¹⁶³ fet ål, bad oss skriva hem och skaffa honom en sådan. Sedan underrättade han oss om, hur det var stor skillnad på insjöål och havsål, och vilkendera var välsmakligast. Jag kan ej erinra mig, vilken han skänkte företräde, men, då jag nu tänker på doktorn och hans volym, förekommer det mig, jag vet ej varför, som om havsålen vore den, som mest anstod honom. Sedan vi kommit hem i vårt rum, underrättade vi Hans Persson även om detta besök. Hans Persson åhörde oss med nöje och sade allvarsamt, sedan han en stund betänkt sig: ”Det är en bagatell med en fjärding ål.” Hans Persson blev hos oss den dagen för att tillse, att vår ekonomi kom i tillbörlig ordning, varefter han återvände hem, för att inför prosten och prostinnan redogöra för sin beskickning bättre, än jag kunnat göra det.

Resan från Lund

Vid terminens slut återkom Hans Persson för att avhämta oss och medförde ganska riktigt en fjärding ål, men den kom för sent. Min examen var redan tagen, och jag hade mitt admittitur¹⁶⁴ från ålens bestämmelseort. Innan jag vidare omtalar denna bedrövlige händelse, som på en gång väckte hos mig sorg och förtrytelse, vill jag berätta, hur jag överraskades av Hans Persson vid hans ankomst. Under det dagliga samtalet i hemmet om ”pågarne”, i vilket Hans, så snart tillfälle yppades, alltid med den största uppmärksamhet och det varmaste intresse deltog, hade han hört av prosten (naturligtvis med nödiga förklaringar), att jag skulle från katedern — en slags predikstol, något bredare än predikstolen i Simlinge, — respondera pro exercitio,¹⁶⁵ eller försvara på det latinska tungomålet en del lärda påståenden. Hans Persson, som hade en brinnande lust att

¹⁶³”Fjärding”: fjärdedel, (här) en fjärdedels tunna, dvs ca 31,4 l.

¹⁶⁴”Admittitur”: lägsta godkända betygsgraden; försvarlig.

¹⁶⁵”respondera pro exercitio” (latin): respondera (svara, vara respondent) i en övningsdisputation.

höra, hur jag kunde stå på mig, begav sig hemifrån om natten, för att, om möjligt, förskaffa sig nöjet att övervara akten. Till en sådan akt beredde man sig då, som nu, med en bastant frukost, varvid dracks en numera ur modet kommen punsch, vars ingredienser var, utom vatten och citroner, socker, rom och malaga, vilken blandning gjordes försåtlig medelst en liten tillsats av en slags olja, vars namn jag förgätit, men som hade en uppåtstigande verkan. Då jag bragt min förste opponent till sitt "concedo lubentissime"¹⁶⁶ och vände mig med mitt "clarissime",¹⁶⁷ "præstantissime"¹⁶⁸ och "honoratissime"¹⁶⁹ till andra opponenten, fick jag se Hans Persson stå på gången i auditoriet, stödd mot en pelare och med båda händerna andäktigt vilande på knappen av piskskaftet. Min blick upptogs som en hälsning och besvarades med en vänlig nickning, under det hans fryntliga och nyfikna uppsyn tydligt uttalade: "Stå på dig, låt inte förbluffa sig, ty nu har jag lust att höra på." En skalkaktig kamrat hade snappat från min andra opponent, på vilken oljan haft något inflytande, alla hans argument, så att han endast med några stammande ord kunde påbörja sina påståenden, men det betydde i det hela ingenting; ty jag, som stått i mera säkerhet i min kateder, upptog icke desto mindre med sådan utförlighet allt vad han ämnat säga och vederlade det så kraftigt, att han fann sig föranlåten säga "concedo"¹⁷⁰. När jag gick ut från akten och passerade Hans Persson, nickade han åt mig och sade: "Det gick bra", vilket var det enda vitsord, som jag erhöll för mitt välförhållande, men som bland de kringstående väckte mycken munterhet.

Vid första hälsningen på den glade och vänlige Hans Persson, som jag höll mycket av, och vars minne alltid förbliver mig mycket kärt, föresatte jag mig att förtiga det usla videtur¹⁷¹, eller, som han skulle hava kallat det, det dåliga beröm, som jag fått i min examen, för att ej störa hans lyckliga stolthet över det lysande sätt, varpå jag i katedern bragt mina opponenter till tystnad, men tvenne orsaker sammansvor sig för att tillintetgöra denna min föresats, Den första var, att vi, sedan vi kommit upp på vårt rum, uppsökte i Hans Perssons och några kamraters sällskap vår ännu ej tömda bål; och den andra, att Hans Persson, sedan vi tömt ett par glas, viskade till mig: "Jag har med mig en fjärding ål". Så snabbt har ännu ingen strykning itänt en tändsticka, som denna viskning kom allt vad brännbart den förstnämnda orsaken nedlagt hos mig att

¹⁶⁶"Concedo lubentissime" (latin): Jag ger mig; med nöje.

¹⁶⁷"Clarissime" (latin): vittberömde.

¹⁶⁸"Præstantissime" (latin): förträfflige.

¹⁶⁹"Honoratissime" (latin): högt ärade.

¹⁷⁰"Concedo" (latin): Jag ger mig.

¹⁷¹"Videtur" (latin): intyg.

med ens uppblomma. Utan skonsmål¹⁷² berättade jag nu, hur jag fått av ålpatronen ett högst skamligt betyg och hur en himmelskriande orättvisa hade vederfarits mig. Hans Persson blev därvid nedslagen, men tillika förbittrad och for ut mot den för honom okände läraren i många förnärmande ordalag, vilka jag ej erinrar mig, men det minns jag, att han slog i bordet och sade: ”Han skall min själ inte ha en ålabit; det skall bli, som Sacchov sade: ”Till gabernick; sådant papisteri!’ Tvy f-n!” Jag gjorde honom reda för, hur jag bara råkat litet staka mig i läran om Guds försyn, då jag i fråga om sillen, som, enligt vad doktorn sagt mig, är den mest användbara och rätt lagad den välsmakligaste av all slags fisk, ej kunnat redogöra för det ungefära beloppet av dess innehavande romkorn, utan nedsatt deras propagationsförmåga till en obetydlighet. Fastän jag för Hans Persson omnämnde endast detta, får jag likväl, för att ej kasta alltför mycken skugga på min examinerare, öppet erkänna, att jag verkligen stakade mig i hela hans (att jag så må säga) propaganda, så att jag försatte kattornas parningstid långt bort i september månad, fastän ungarna då böra vara fullvuxna för att kunna gripa de många möss, som inbärgas med säden, vilket allt beskrives i den rikhaltiga artikeln ”De providentia”¹⁷³ i doktors kollegium, en bok, som jag i senare tider sökt komma över men förgäves, ty det är med böcker, som med människor, att, fastän de hava endast ett sätt att komma till denna världen, hava de dock tusende sätt att komma härifrån. Då Hans Persson så livligt deltog i den olycka, som hänt mig, att han var mycket oroad, fann jag mig föranlåten trösta honom därmed, att då bristande kunskap i ovannämnda lära vållat den, fick vi anse den som en försynens skickelse. Vid denna anmärkning uppvaknade åter hans för en stund kvävda undergivenhet.

Samtalet tog en annan riktning. ”Jag tycker”, sade Hans, ”att våra pågar ha blivit tunna och magra. Har ni haft dåligt kosthåll?” Det förhöll sig verkligen så, fastän vi, tack vare den tidens goda appetit, just ej tyckte det. Mat hämtades då åt oss hos mamsellerna K. i en tenn-mathämtare, som kl. 12 varje dag innerligt efterlängtdes och kom då för mig lika lägligt, som den för min nuvarande mat-smältningsförmåga skulle kommit olägligt. Ännu erinrar jag mig, hur klara och rentvättade ärterna låg varje tisdagsmiddag på botten i soppskålen, skinande genom det något gulstrimmiga vattnet, och hur i lördagens ölsupa en stor rågskorpa simmade och skulle simmat där ännu, så väl var den bevarad från all fara att taga någon läcka. Mamsellerna K. var mästare i konsten att flotta bröd. Vi

¹⁷²”Skonsmål”: förbarmande, förskoning.

¹⁷³”De providentia” (latin): om försynen.

kallade deras skorpor för ”divide et impera”¹⁷⁴ och mötte dem alltid med en kniv och ett vedträd för att sönderstycka dem och dymedelst göra dem möjliga att uppmjukna. Varje söndag undfagnades vi med munkar, till det yttre glatta och blanka och något sockrade, men till det inre så slutna och otillgängliga och utrustade med en sådan förmåga att göra oro där de kom, att, om man skulle söka sig en bild, för att rätt åskådliggöra beskaffenheten av äkta jesuiter, kunde man näppeligen upptänka någon bättre än mamsellerna K:s munkar. Någon gång överraskades vi vid öppnandet av locket till mathämtaren av en hos vårt grannfolk välkänd rätt under namn av ”rødgrød med fløde”, av vilka tvenne beståndsdelar, den förra med sin förbleknande hårdhet och den senare med sin blålagda tunnhet ställt sig en på vardera sidan om sanningen. Men jag har alltför länge uppehållit mig vid vår anrättning. Den upptäckt, som Hans Persson gjorde, tycktes vittna mot dess födande egenskaper.

Dagen efter disputationsakten började vi tidigt på morgonen vår hemresa. Under vägen samtalades oupphörligt med Hans, som ville ha noga reda på våra förhållanden, och av vilka intet, som rörde oss, hur obetydligt det än var, åhördes utan intresse. ”Nu ä’ ni väl pågar”, sade han, ”så spekulerade i att slås och brottas, att ingen av byns pågar törs ta tag med er?” Vi försäkrade honom, att vi hade inte mycket övat oss däruti, men vi hade gått i dansskolan och lärt oss att dansa, en konst, i vilken landet ej har någon annan läromästare än glädjen. Hans Persson tyckte, att denna lärdom var den onödiggaste av alla och skakade huvudet, när han fick höra, att det kostat penningar. Vi bedyrade, att det var alldeles nödvändigt att lära sig att dansa, och att själva farbror M. gått med oss i dansskolan. Då jag nämnt denna person, anser jag mig böra göra läsaren närmare bekant med detta original, fullt övertygad om, att han verkligen förtjänar en liten kort episod, i vilken jag vill närmare utveckla anledningen, varför han först i så långt framskriden ålder lärde sig att dansa.

Tillägg 4: Farbror M.

Från sitt 23:dje till sitt 36:te år hade han varit docent vid Lunds universitet, var omtalad för sin utomordentliga flit och sitt exemplariska ordningssinne, var i besittning av vidsträckt lärdom, känd av alla för sina många egenheter och älskad för sin fromhet och oförarglighet. Sedan sitt 17:de år hade han vistats i Lund, stigit upp varje morgon kl. 4, arbetat till kl. 11, då han promenerade till

¹⁷⁴”Divide et impere” (latin): söndra och härska.

Höjebro. Efter middagen tog han sig en timmas vila och började kl. 2 åter sina studier, varmed han fortfor så länge, att han kl. 10, på slaget, kunde krypa under täcket och börja sin sömn. Så hade hans liv förflutit, utan synnerliga omväxlingar och uteslutande i böckers sällskap, intill hans 36:te år, vid vilket vår berättelse tager sin början.

Sedan farbror M. på sin lönlösa plats förtärt sitt fädernearv, nödgades han för sin bärgning söka en kondition,¹⁷⁵ den han ock fick hos ett herrskap några mil norr om Lund. Bland de många egenheterna, eller, som han själv kallade dem, principerna, hos denne originelle man, som danat sig principer i allt, även i de obetydligaste ting, såsom hur man skall draga på sig strumpor, stövlar, byxor och rock, — var även 1:o) ”Den ställning, vari man bör sitta i en vagn” och 2:o) ”Att sedan man intagit denna ställning, måste man ingalunda rubba den”. Av alla den gode mannens tusentals principer, vilka alla troget iaktto, fanns ingen, som varken gjorde honom så mycket bryderi eller så mycket inverkade på hans framtid som denna sistnämnda. Vad bryderi angår, bestrides det säkerligen av ingen, som någonsin försökt att intaga en fast ställning på en av Lunds så kallade raphöror,¹⁷⁶ även om han, lik farbror M., satt sig med den allra styvaste hållning med en käpp mellan benen, över vars knapp han sammanknäppt båda händerna för att få av den det möjligast bästa stöd. Vad åter denna principens mäktiga inverkan på hans framtid vidkommer, får jag, för att underrätta läsaren därom, lämna följande berättelse.

Under julferierna hade farbror M. varit med sina disciplar hos deras föräldrar på landet och skulle, för att kunna Karolidagen inträda i sin akademiska verksamhet, senast aftonen förut inträffa i Lund. Då det redan var tillmörknat, hade han hunnit med sina gossar till den besvärliga Gudmuntorpsbacken — som av bönderna kallas ”pinelierna” — med dess hotande precipicer¹⁷⁷ på ömse sidor. Hästarna framsläpade vagnen steg för steg. Den började luta. Alla hoppade ur i fruktan att välta: men farbror M., trogen sin princip att ingalunda rubba sin ställning, satt kvar tills vagnen stjalpte. Farbror M. rullade nu utför precipicen och bröt sin högra arm. För denna åkomma blev han illa botad, så att armen blev krokig. På den tiden fanns i Köpenhamn en namnkunnig läkare, professor Winslow, som med sina kurer gjort mången svensk sig förbunden. Farbror M. fattade det hjältediga beslut att bedja professor Winslow åter bryta den krokiga armen för att göra den rak. Till den änden reste han över

¹⁷⁵”Kondition”: (här) befattning, tjänst, speciellt som informator.

¹⁷⁶”Raphöna”: (här) enkel tvåhjulig hästdragen vagn utan fjädring, skjutskärra.

¹⁷⁷”Precipice” (latin): avgrund.

till Köpenhamn, men, då han efterfrågade professor Winslow, blev han av någon skälm hänvisad till en så kallad professor Winter, vars profession lydde under Cupidos kanselariat,¹⁷⁸ och där det hos den vetgirige mannen väcktes ett aldrig förr känt kunskapsbegär, som gav åt hans förr helt och hållet teoretiska sinne en lutning åt det praktiska. I professor Winters hus serverades ett mycket dyrköpt kaffe, vid vilket gästerna uppassades av en mängd vackra flickor, så mycket fagrare för farbror M., som han, ehuru han passerat mitten av sitt fjärde decennium, ej hunnit dana sig princip i ännu ej anade levnadsförhållanden. Nog av, — den närmaste följden av hans Köpenhamnsresa blev, att han, som ej kunnat förmå professor Winslow att bryta och åter hela armen, hemvände med den lika krokig, men hade ådragit sig en annan sjuklighet, varför han botades av professor Eberhard Zacharias Munck av Rosenschiöld.

Emellertid hade hos farbror M. insmugit sig den dittills okända gästen, kärleken, som ständigt oroade honom, störde hans förr så reguljära liv och hotade stundtals med fullkomlig anarki. Oaktat alla underhandlingar med sig själv, fann han det omöjligt att på blott diplomatisk väg få alla de revolutioner stillade, som denna, den mäktigaste av alla upprorsstiftare, uppväcker i de små stater, som vi kalla människor. Från denna stund började han läsa allt vad Cardanus, Cornelius, Erasmus Roterodamus m. fl. skrivit om kärleken, för att dana sig ett system av principer, varmed han kunde, om icke fullkomligt tillintetgöra, dock förvandla denna fiende till sitt lugn från — som han sade — Venus Vulgaris till Venus Urania.¹⁷⁹

Från denna tidrymd i hans liv, under vilken hans inre höll på att konstituera sig, härleder det sig, att i en anteckningsbok för utgifter, vilken alltid låg på hans bord bredvid spegeln, såsom ett underlag för en del andra, alltid i samma snygga ordning lagda effekter, fanns för den första i varje månad en rubrik: ”Modern och barnet Rd. R:gs 3”, ur vilken rubrik efter några år modern försvann, men barnet kvarstod intill farbror M:s död, emedan det, som ursprungligen hade den principen: ”Att ingalunda rubba sin ställning”, att tacka för sin tillvaro, hade fått av naturen en så stor portion av vis inertia,¹⁸⁰ att det aldrig blev i stånd att rubba sin beroende ställning i livet.

Man förebrår mig kanske, att jag brukar så många latinska ord, men det original, som jag skildrar, var så latinskt, att det alltid upp-

¹⁷⁸”Cupido” (latin): den romerske kärleksguden. ”kanselariat”: ungefär sekretariat.

¹⁷⁹Idén om två Venus, ’Venus Vulgaris/Popularia’ och ’Venus Coelestis/Urania’ (latin), går ursprungligen tillbaka på Platons verk *Symposion*, senare aktualiserat under 1400-talet, där ’Venus Vulgaris’ symboliserar den mänskliga, världsliga och materialistiska kärleken medan ’Venus Urania’ symboliserar den eviga, gudomliga eller andliga kärleken. Senare under 1800-talet togs ’Venus Urania’ upp som symbol för kärlek av manliga homosexuella.

¹⁸⁰’Vis inertia’ (latin): tröghet, passivitet.

blandade sitt tal med detta språk, och att det är mig omöjligt, att vid tanken på detsamma få all latin undan. Men han kände flera språk i grund, varav han också nu begagnade sig under sina forskningar i kärleken. Han läste Pietro Aretino, Rousseau och Chesterfield. Av denne senares "Book of fine manners", vilken alltid låg på hans bord, fann han, att det blev för honom angeläget att lära sig att dansa, ehuru besvärligt det än måste bliva för hans liktornars skull, av vilka han hade ett par under fötterna. Hans timmar var hela dagen reguljärt upptagna för egna studier och andras undervisning. Endast kl. 11, hans promenadtimme, var ledig. Han anmälde sig hos dansmästare Esping för att på den få undervisning i dans och såg ej Höjebro på en hel termin. Om någon av danseleverna försummade att i strumpor och skor infinna sig på slaget 11 i dansskolan, var det åtminstone icke farbror M. Genast vid sin ankomst steg han in i den då brukliga fotskruven, vilken för honom var en verklig tortyr, och uthärdade där sin bestämda tid, men denna övning skaffade åt hans mun ett drag av ett återhållet aj, som aldrig se'n försvann, och åt hans tår en så bestämd utåtpekande ställning, att den vinkel hans fötter danade mot varandra under hela hans återstående vandring genom livet, såväl i menuetten i danssalongen, som i promenaden på stengatan, aldrig — jag vågar nästan säga det — på ett hårsman förändrades från den, som Esping givit dem i fotskruven. Den, som i min skildring igenkänner personen, skall besanna detta.

När terminen var slutad och dansmästaren anställde slutbalen, för att visa allmänheten vad han uträttat med sin akademiska verksamhet, såg man farbror M. framträda bland de övriga danseleverna, bland den oskyldiga barnaskaran, och med samma, om ej större, precision som de dansa sin menuett, och mitt i denna oskyldiga samling få en tyst och hjärtlig tillgift för sin Köpenhamnsresa av var och en, som kände, att den grundligt lärde mannen nu även lärt sig att dansa, endast för att dymedelst kunna arbeta sig upp från Venus Vulgaris till Venus Urania.

Tillägg 5: Skräddare Tranman

De personer är högeligen att beklaga, vilka så snart deras liv omstöcknas av jordiska sorger och lidanden, låta dessa fångsla händer och fötter och binda själens vingar och kasta henne i det yttersta mörkret för att där vrida sig i det närvarandes plågor. Jag har alltid haft för sed, att, när det närvarandes mörker sorgligt och pinsamt omslutit mig, söka så gott jag förmått, att treva fram eller tillbaka utom sfären av denna natt, och om det än icke lyckats mig att

alltid komma ur dess gebit, då dess omfång varit för stort, har jag dock hittills alltid förmått att med tillhjälp av hoppets eller minnets fackla, dana omkring mig en sfär av ljus, där jag vilat och hämtat krafter. Den vanliga gången har då varit, att jag höjt mig på hoppets vingar till den eviga rymd, dit tron vägvisat mig, och där ett mångårigt tänkande, rotat i denna tro, liksom byggt åt min själ ett litet framtidshem, och när jag, för den tyngd som vidlåder sinnligheten, mattats av att hålla mig uppe på denna höjd, har jag dock av den livsluft, som jag där inandats, fått nog spänstighet, för att taga ett språng över det närvarandes sorg och slå mig ner på andra sidan om det närvarande på någon fjärrbelägen ljus fläck i min barndomsnejd.

Så hände mig i dag, då min hustru och trenne barn insjuknat och allt såg visserligen mycket mörkt ut, att jag, sedan jag i bön och hopp länge dvalts i mina tankar hos Gud och känt mig styrkas av hans kraft, som är så mäktig i de svaga, kastade lugnad och glad en blick tillbaka till mitt barndomshem och från Job, den tåligt lidande, som är känd av varje lidande kristen i hela världen, kom att tänka på en annan tålig korsdragare, skraddaren Tranman, som levde i Håslöv för ett halvt sekel sedan och endast är känd av några få ännu levande gubbar, åt vilkas pojkkroppar han sytt kläder. Denne Tranman hade från sin barndom varit plågad av gikt och hade under svåra prov utbildat sig till ett mönster av tålmod. Han hade i hög grad engelska sjukan, så att hela hans rygg var krökt till en spetsig kulle, vid vars rand hans stora huvud vilade som fordom Delphi, vishetsstaden, låg utmed Parnapeus fot. Och i denna Tranmans huvudstad bodde ett trevligt samhälle av lugnt ordnade tankar, som aldrig någon rörelse inom känslans gebit förmådde sätta i upplopp mot försynen, hända vad som hända ville. För sin hädanfärd hade han både i det inre och i det yttre ställt allt i ordning. Sin likkista hade han själv, flera år före sin död, beställt och låtit förfärdiga, samt även själv proberat den. Han lät oss gossar se den och hyvelspånor, sveplakan, skjorta m. m. tillbehör låg i ordning inuti den. Han såg på denna sin sista boning med större glädje än jag sett någon betrakta ett för jordisk trevnad uppfört boningshus. Jag har i detta ögonblick så livligt för min inbillnings ögon denne lille sjuttioårige och, oakttat sina många kroppsliga plågor, alltid fryntlige gubben, som om han stod för mig i verkligheten. Varje november kom han till prästgården i Räng, för att åt barnen dels sy kläder till jul, dels ock med lappar i form av hjärtan eller andra symmetriska figurer göra de gamla brukbara för vardagarna. Så hade han i femtio år arbetat i prästgården och den gamle prosten, som var född där, hade hela sin livstid igenom slitit kläder av denne mästares tillverkning, och såg nu sina barn utstyrras med jackor och byxor av samma tyg och samma snitt, som de

barnkläder han själv burit. Mäster Tranman kom då alltid ridandes för de svåra vägarnas skull och var merändels för den ansträngning som den en åttondels mil långa ritten kostat honom första dagen marod¹⁸¹. Han var mycket halt, så att stigbyglen på ena sidan av sadlen var nära en halv aln längre än på den andra. Jag minnes, att han till motvikt hade alltid på sin lågbenta sida hängande i ett bylte sitt pressjärn, sin sax, sin aln och några trädstycken, varöver han pressade sina sömmar. Syring, vax och nålar hade han i sin buddrik (ask), som i ena västfickan paraderade mot klockan i den andra. När han tog mått till jacka, stod han på sitt långa ben. När det korta benet anlidades som vilostöd gällde det att taga mått till byxor. Jag erinrar mig den otålighet, varmed vi barn avbidade denna mätning, under det Mäster Tranman träcklade hop till mått, klippte remsor av Lunds Nytt och Gammalt (den enda tidning som den tiden hölls på prästgården) och på sådant sätt förvandlade dess innehåll, vad författaren då som nu väl aldrig tänkt på, till ledande artiklar. Det värsta var, att de ledde merändels till uppror; ty sällan satt våra kläder så, som vi önskat det; men vi avväpnades alltid av Mäster Tranmans diktatoriska: ”Det skall vara så; det är på militär vis”, då som nu en hög auktoritet i modets värld (man må taga detta ord hur som helst). Så mycket minns jag, att vi slogs duktigt i Tranmanska uniformen och skulle därför vara frestad, att, om det fanns flera Tranmän, rekommendera dem till skräddare åt hela Svenska armén. Varje lördag under gubbens arbetstid i prästgården infann sig hans gumma med rent linne för söndagen till honom. Denna gumma var en lång och stor figur, allmänt känd under namnet Mor Tranman, blandade sig i alla människors angelägenheter och hade ett minne, som troget bevarade allt skvaller, som under de senare sextio åren varit gängse på den orten. Var gång jag erinrar mig henne, kommer jag även att tänka på Meg Merrilies i Walter Scotts *Guy Mannering*. Hon hade bragt förmågan att sticka strumpor till en färdighet, som jag näppeligen tror blivit överträffad. Jag såg henne aldrig utan denna sysselsättning, och hur snabb hennes tunga än var, kunde den dock ej hålla takt med snabbheten i hennes fingrar. När hon började en berättelse, vilken hon, lik Ariosto,¹⁸² avbröt med oupphörliga episoder, allt efter som hennes tankar karambolerade¹⁸³ mot nya föremål, var man viss på, att hennes tunga icke hejdades någon stund, så framt ej något yttre hinder såsom en måltid eller en kopp kaffe tvingade den för några ögonblick till tystnad, men då endast under den tid hon svalde. Mäster Tranman sökte väl stundom att hämma

¹⁸¹”Marod” (här): utmattad.

¹⁸²”Ludovico Ariosto”: italiensk författare (1474–1533), mest känd för *Den rasande Roland*.

¹⁸³”Karambolera”: krocka, sammanstöta.

ordflödet med det torra och stundom något missföruöjda utropet: "Snack, bara snack", vilket utrop föll som en spån på strömmen och togs upp i den. "Snack, bara snack säger du, men det är Gudsens sanning, för sagt är det och det är sagt i vår egen stuga, för jag minns det som om det hänt den dag som i dag är, för det var en torsdagsmorgon, jag hade varit ute ett ärende för mig själv, och liksom jag kom in i stugan, så stod Pehr Hansen mitt på golvet och du satt på bordet och sydde på prostens byxor, God dag, sad' jag, God dag igen, sad' han, det regnar i dag, sad' jag, det gör gott på rågen, sad' han, var kommer du ifrån, sad' jag, från Pehr Christoffers, sad' han, har Pehr Christofferskan fått sin ull igen, sad jag, nej den som stal den vet nock att gömma den, sad' han, och mente ingen annan än fällberederskan, men inte vill jag säga det, för Gud bevare mig frå att säga ont om någon människa, men sant är det och en tjuvkona är hon, för jag skall säga oss något, det hände i fjor vid Mårtendags-tiden, för jag minns nock när det var, för det var samma dag som käringarna var här på kordegille så kom fällberederskan. . ." "Snack, snack" sad' Mäster Tranman något otålig. "Ja du säger snack", vidblev gumman, "men fällberederskan kom in i stugan" o. s. v. Under det talet gick som en vårbäck, satt gumman som en somnambul¹⁸⁴ till hälften blundande; men när det någon gång hoppade in i den stora kungsådren, som gick genom de 20 år, vilka gumman levat i prästgårdens tjänst, fick talet för oss unga en mera tilllockande gestalt, ty då framställdes med förkärlek ur vår fars och farbröders ungdomsliv och flickornas och ungherrarnas julnöjen den tiden och en hop äventyr, som utgrenade sig från julfröjden in i de andra årstiderna. Mor Tranman var mot sin man en beskedlig gumma. Hon var mycket mån om vårdandet av hans svaga hälsa, och en hennes maxim anser jag mig böra nämna, emedan den kan vara av nytta för läkare, som hava giktpatienter, nämligen att hon under sitt 40-åriga äktenskap alltid lät sin man börja dagen med en kopp fläderthé, så het, som den kunde nedsväljas.

När gumman var död, vårdades gubben av en gammal piga, som fortsatte samma regime. Jämte sitt hantverk hade gubben en binäring i ordets egentligaste bemärkelse. Utanför hans fönster i den hage, som omgav hans lilla trevliga hus, stod den största samling av bikupor, som jag någonsin sett på ett ställe. En sommardag hade gubben för att stocka en bisvärm klättrat upp i ett litet träd, men grenen, varpå han stod, brast och han föll ned med sina bi och låg orörlig under trädet, kringsvärmad och betäckt av bi, då pigan från fönstret såg honom i denna vådliga belägenhet. Hon störtade ut till honom, ropande i förskräckelsen: "Herre Jesu', nu dör I far." "Kan

¹⁸⁴"Somnambul": sömngångare.

väl vara” svarade gubben lugnt ”men bär in mig.” Gubben dog några dagar därefter och lärde genom denna händelse hela skraddarelaget, att det är lika rådligt för skraddare att bliva vid sin nål, som för skomakare att bliva vid sin läst.

Tillägg 6: Drillberg, märkvärdig synnerligast vid gillesbordet

Mel: Movitz blåste en konsert.

Kantor Drillberg nalkas re'n,
se han kommer där borta med glädje och gamman,
hör på, hur hans smala ben
uti stövlarna ringa tillsammans.
Vid vart steg, som gubben tar,
man en månghörnig hatt på peruken ser nicka,
käpp med silverknopp han har
och ett pipskaft står ut från hans ficka.
Se vad nyter min,
rocken av satin
svarta knappar har av ben,
hur de blänka vid solstrålens sken!

Fordom handelsman han var;
men en silltunna skämdes en gång i butiken,
bankrutt följde och han har
sedan lagt sig alltjämt på musiken.
Re'n det fyrtionde år
som ett bjällfår i hjorden sin tjänst han förvaltar,
frun var dag utav hans hår
offrar Hymen¹⁸⁵ en tofs på dess altar.
Hej, kurage ändock,
mången offerkock
vid detsamma altar står
och gjuter brännvin i kärlekens sår.

Nu en orgel är vår karl,
i Guds hus av hans dåm hållas sinnena vakna,
mången stämman orgeln har,
det är blott vox humana¹⁸⁶ vi sakna.

¹⁸⁵”Hymen”: (här) bröllopets gud i grekisk och romersk religion.

¹⁸⁶”Vox humana”: (lat.) den mänskliga rösten; även benämning på stämman som kan finnas på piporglar och som påminner om den mänskliga rösten.

Ingen mera värdig gäst
på kalas någonsin, ty han aldrig har hastat bort till någon gillesfest,
förr'n en dag han purgerat¹⁸⁷ och fastat.
 Nå god dag! Sitt ner
 intet krus jag ber. . .
 Nu bland nämndemän satt han,
magens lust uti ögonen brann.

Höns och gäss och grisar bli
nu inburna på tennfat, som blänka på duken.
Snart ett helt menageri
kantor Drillberg församlat i buken.
Hurtigt fyll ditt magasin,
var grossör, svälj stort, minuter ej biten!
Hemma är hans måltid fin,
det kan man gissa sig till av aptiten.
 Kom som förr en man
 i en valfisk han,
 tro mig, innan timmans slut
hade kantorn ätit sig ut.

Redan laget stiger opp,
av ett "Pris vare dig" hörs i stugan nu klangen.
Drillberg drillar långa lopp
dels av mätthet och dels av talangen.
Gummor med en röst så fin
sjunger var i sin ton, vad det gnisslar i salen!
Drillberg tar sin kantorsmin
nöjd och stolt att känna koralen.
 Sista tonen re'n
 drillar han allen.
 Sången tystnar. Nu sin blick
höjde Drillberg mot himlen och gick.

Tillägg 7: Malmö

Ifrån min barndom var mig Malmö kärt.
Hur lätt gick läxan, när jag lovats bara
Att med min far få dit mot julen fara.
Där först jag lärde vad ett ting är värt.
Var slant uti min ficka tycktes viska,

¹⁸⁷"Purgera": här ta lavemang och/eller framkalla kräkning.

Orolig strax vid blotta resans hopp:
Där får du köpa dig en vacker piska,
Där får du köpa dig en riktig topp.
Där, tänkte jag, finns visst en duglig trumma
(Vår bytrumma var spräckt, gav intet mod),
Där får du russin uti Hegards bod
Och kanske karameller av hans gumma.
Och dagar gick, dagen — vagnen kom.
Hur glad jag blev och huru lätt i fjädet¹⁸⁸
Jag med min fader, sedan Hans svängt om
Och sagt sitt ”proh!” steg upp i fjädersätet.
Det gick, men smått, på väg ej gjord för dans,
Och djupt vi sjönk ner, men balansera;
Och jag fick tid att livligt fantisera
Om båten, som gick ”båd’ till lands och vands”.
Än minns jag klart min känsla, när ur djupen
Bland vägens strödda revlar Hans till slut
På stenlagd gata rodde upp med slupen
Och hästen började att trava ut.
”Sitt nu anständigt”, viskade min fader,
Och rak jag satt, ty jag var viss därpå
Att som jag såg på allt bland husens rader,
Såg från vart fönster man på mig också.
Vid Hegards hus vi hamnade på färden
Och allt jag fick, vad jag mig önskat få.
Jag mången önskan sedan haft i världen
Men aldrig fått den fylld så fullt som då.

Och åren växla, med dem växlar scenen
Jag växte upp, fullvuxen snart och lång;
Jag ren hos Esping hade inlärt benen
Till vals, chassé och pas de rigodon.
Till Malmö kom jag första gång på balen,
Ej som på landet i ett ringa hus,
Men på Sankt Knuts den överstora salen
I all sin prakt och tindrande av ljus.
Och i dess fond, tvärs över, såg jag dragen
Ett slags altan, en upphöjd position,
Där Malmö hade på novemberdagen
Av länets adel sin exposition.
Men ingen närsynt kunde därav glädas,

¹⁸⁸”Fjät”: steg.

(För kortsynt blick det sköna ännu stängs)
Ty trappan till altanen fick beträdas
Av ingen ofrälst fot — om ej en drängs.
En drängs? — Blev den ock i Olympen liden?
Ja — med livré — den vördades också.
Rätt mången ädling undfår nu för tiden
Ej sådan vördnad, som livréet då.
Det är ju sorgligt, men det är dock sanning,
Jag vill det ej begråta, ej bele,
Men blott berätta. Fri från ofrälst blandning
Stod länets adel där och lät sig se.
Och den förtjante ses; rätt månget öga —
Jag såg på flickorna — mig syntes då
Just vara skapat för att från det höga
I glans nedblicka på oss andra så.
Så mycket vackert ser man sällan samlat!
I spridda strålar lyser det väl än,
Men ej så samlat ty altanen ramlat
Och aldrig mer den bygges upp igen.
En tid såg den med vördnad och sög nöje
Ur varje blick, som därifrån föll ned,
En annan tid såg den med halvkvävt löje,
Och när det utbrast, brast altanen ned.
O löjets makt! vad intet våld med flamman,
Vad ingen vishet under seklers rund
Förmår att hindra från att hålla samman,
Det faller sönder för ett drag på mund.
Då stod altanen än; från balustraden
Föll ned i salen månget vänligt ord
På en och annan borgare i staden,
Avundad därför, men lyckliggjord.
Självt var jag vid de år, då nåden föga
Nedblickad från altanen mig belönt,
Om den ej fallit från en flickas öga,
Om brunt, om blått — likgott — blott det var skönt.
På mig föll ingen sådan — om den hade,
Och om den tagit milt min blick emot,
Jag räds altanen — och var då den glade —
Ej blivit frälsad från en ofrälst fot.

Nicolovius

Utgivarens kommentarer till denna utgåva

Denna utgåva bygger väsentligen på tredje upplagan från 1908. För att underlätta läsandet har emellertid en del anpassningar till modern svenska gjorts:

Inledande stor bokstav i ett antal ord har bytts mot liten; exempelvis i 'Konungen', 'Prosten' och 'Commendanten'.

Stavningen har moderniserats; genomgående har 'hv' och 'fv' ersatts med 'v', ord som exv. 'hvem' och 'hafva' skrivs alltså 'vem' och 'hava'. Andra exempel på moderniserad stavning är 'dämoner' och 'disträit' som här skrivs 'demoner' respektive 'disträ'. Egennamn på speciella företeelser, som exv. 'Sehrimmer' eller 'Vällinge" stavas som i Nationalencyklopedin, dvs 'Särimmer' respektive 'Vellinge'. Äldre ord som inte återfinns i moderna ordböcker stavas som uppslagsformen i Svenska akademins ordbok, varför 'hay' skrivs 'haj' och 'ajustice' skrivs 'ajustis'.

Böjningar har anpassats till gängse praxis; ändelsen '-ne' har ersatts med '-na' i ord som 'bönderne'. Verbens pluralformer, exv. 'de kommo', 'de kunna' osv. har ersatts med dagens numerusoberoende, 'de kom', 'de kan'. Konditionalisformer som 'ginge', 'sprunge' osv. har ersatts med imperfekt, 'gick', 'sprang', så när som för 'vore' och i uttrycket 'Gud bevara'. I sångtexter däremot har de äldre verbformerna fått stå kvar, för att bibehålla rytmen.

Interpunktion och citering; här har syftet varit att dels vara konsekventare än originalet, dels att undvika dubbla markeringar. Speciellt har den ganska vanliga kursiveringen inom citattecken "så här" ersatts med antingen enbart citattecken, eller med enbart kursivering, beroende på sammanhanget.

Ytterligare styckesindelningar och rubriker har införts; även så har ett fåtal befintliga rubriker flyttats något i texten. Till exempel har det ganska långa kapitlet "Barndopet" försetts med ganska många underrubriker. Den extrem långa fotnotstexten efter stycket *Smedjeleken* har lyfts upp till ordinär brödtext i det nya avsnittet *Dansutbildning*.

Kommentarer till den löpande texten har införts som numrerade footnoter¹⁸⁹. Ingen skillnad har gjorts på kommentarer som övertagits från tidigare upplagor och på utgivarens egna. Nicolovius egna footnoter däremot har en eller två stjärnor som symbol*.

Speciellt bör anmärkas att även det längre citatet ur Anderslövs dombok har moderniserats enligt de ovannämnda principerna.

¹⁸⁹Så här.

* Så här.

I musiknoterna, som bifogades 1868, 1908 och 1924 års upplagor, har inga avsiktliga ändringar gjorts, bortsett från att layouten har blivit luftigare. Enligt Anders Österling, i boken *Nicolovius och Söderslätt* hjälpte Franz Berwald (1796 - 1868) Nicolovius med noterna.

I fjärde upplagan från 1924, som utgavs av Fredrik Böök, lät denne lägga till ytterligare fyra texter av Nicolovius penna; nedan markerade med "(FB)". Tre av dessa återfinns även i 1957 års upplaga; dikten "Malmö" utelämnades däremot. Alla fyra återges i denna utgåva.

I Anders Österlings bok *Nicolovius och Söderslätt* från 1925 återgavs ytterligare tre texter, vilka också återges här; nedan markerade med "(AÖ)".

Debatt på bystämman (AÖ) och

En telning av en numera alldeles utdöd komministerstam

(FB) skulle varit infogade mellan avsnittet om Hans Persson och avsnittet om Brandsyn. "En telning..." publicerades i Skånska Posten 1841 (nr. 90–92), medan "Debatt på bystämman" endast finns som manus. Skildringen av magister Leritus togs emellertid illa upp, och på inrådan av Nicolovius kusin Sven Lovén, lyftes båda avsnitten bort från boken.

Hans Perssons beskickningar (FB) publicerades i Skånska Posten 1856, med underrubriken "Ur en ännu icke utgiven fortsättning till 'Folklivet i Skytts härad'".

Farbror M (FB) publicerades i Skånska Posten 1856. Det kan antas att den skulle ingått i den ovannämnda fortsättningen.

Skräddare Tranman (AÖ) finns som manus, och skulle enligt bevarad korrespondens också ingått i fortsättningen.

Drillberg (AÖ) finns som manus.

Malmö (FB) finns som manus.

Nicolovius

Personerna

Nicolovius själv skriver i förordet om personerna som skildras i boken att de är ”tecknade efter naturen och framstå alla med sina egentliga namn, med undantag av tvenne”. Dessutom säger han om boken att ”allt, vad däri finnes, är överensstämmande med sanningen”. Detta senare kanske man får ta med en nypa salt, men vad som är säkert är att åtminstone de flesta av de skildrade personerna har haft verkliga förebilder. I den mån biografiska data för dessa har kunnat spåras upp, presenteras dessa nedan. Om ej annat anges har uppgifterna hämtats från Fredrik Bööks förord till 1924 års upplaga, eller från Anders Österlings ”Nicolovius och Söderslätt”.

doktor * (andra uppvakningen) gjordes hos teologie professor Andreas Hylander.

doktor * (tredje uppvakningen) gjordes hos teologie professor Christian Wåhlin.

D(r)illberg hette egentligen Karl Fredrik Kock. Han föddes 1740 i Malmö, misslyckades senare som handlare i Trelleborg och blev istället klockare. Han dog 1821 i Räng.

Esping var dansmästaren Bengt Esping, vilken post han innehade 1809–1817.

Kock klockaren i Räng. Nämns under sitt rätta namn endast i avsnittet ”Gustav den 4:de Adolfs besök i Skanörstrakten”. Se vidare ”Dillberg”.

Leritus hette egentligen Erik Mathias Billing Elers. Han föddes 1772 i Igellösa som son till prosten Lars Billing. 1799 blev han präst och 1802 magister. Han dog barnlös 1828.

M, farbror hette Martin Laurén och föddes 1762 som son till kyrkoherden Lars Frost i Skanör. 1785 blev han docent i romersk värtalighet och poesi. 1812 blev han kyrkoherde i Hörröd, och 1814 gifte han sig. Frun dog 1831 och själv dog han 1835, barnlös.

Munck av Rosenschiöld, Eberhard Zacharias (1775–1837), professor i medicin vid Lunds universitet.

Nilsson, Märten nämndeman i Räng.

Norborg var Matthias Norberg.

Persson, Hans

Prosten var alltså Nicolovius far, Per Lovén.

rektorn var vid den aktuella tiden professor Johan Jacob Hellman.

skolkamraten var Nicolovius kusin Lars Johan Lovén.

Sundellius

Tegman var astronomen och matematikprofessorn vid Lunds universitet Per Tegman (1757–1811). Dessutom var han kontraktsprost i Torna härad.

Winslow var kirurgen Fredrik Christian Winslow.

Tidigare utgåvor av "Folklivet i Skytts härad"

- 1847 publicerades första utgåvan.
- 1868 kom andra utgåvan ut på Gleerups förlag, Lund. En bilaga med noter till några av de i boken upptecknade visorna fanns bifogad.
- 1908 kom en illustrerad upplaga ut på Gleerups förlag, Lund, även denna med musiknoter i en bilaga.
- 1924 gav Fredrik Bök ut boken, kompletterad med fyra då nyfunna texter, på Gleerups förlag, Lund. Vissa av 1908 års illustrationer återkom här. Stavningen moderniserades "efter förlagets önskan", men verbens pluralformer behölls.
- 1957 kom en ny utgåva på Bonniers förlag, Stockholm; även denna med moderniserad stavning, och med bibehållna pluralformer. Tre av Fredrik Bööks kompletterande texter återkom här; däremot togs varken illustrationer eller musiknoter med.
- 1990 lät Gleerups förlag, Malmö, trycka upp en faximilutgåva av 1868 års upplaga.
- 1996 gavs en moderniserad upplaga ut på Ultima Thules bokförlag, Degeberga, som byggde på 1868 års upplaga. Liksom i 1924 och 1957 års upplagor är stavningen moderniserad, men med bibehållna pluralformer. Vissa avsnitt i boken är kompletterade med alternativa versioner av texten som Niclovius använde när han publicerade dem i "Skånska Posten". Musiknotsbilagan finns dock inte med.

Litteratur

- Andersson, Helge. Nicolovius och Malmö. I: *Elbogen : Malmö kulturhistoriska förenings årskrift*. Malmö 1993.
- Bonde-Practica*. (Ny upplaga.) Stockholm 1959.
- Böök, Fredrik. *Essayer och kritiker: 1917-1918*. Stockholm 1919.
- Christoffersson, Olof. *Sagor och sägner i Skytts härad*. (Ny upplaga.) Trelleborg 1997.
- Cristoffersson, Olof. *Skytts härad. En kulturhistorisk beskrivning*. Trelleborg 1936.
- Frostin, Ernst. Den märklige prästen i Håslöv. *Byahornet*, Nr 2:2000. Malmö 2000.
- Hommerberg, Claes. Håslövsprästen. *Byahornet-Skåneland*. Malmö 1968.
- Lovén, Astrid. Nicolovius och Kristianstad. I: *Årsskrift. Föreningen Gamla Christianstad*. Kristianstad 1997.
- Löfgren, Orvar 1991: Lyckan och avunden. I: *Folktro i Skåne. Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1991*. Lund: Skånes hembygdsförbund.
- Magnus, Olaus. *Historia om de nordiska folken*. (Ny upplaga.) Hedemora 2001.
- Österling, Anders. *Nicolovius och Söderslätt : kring de gamla prästgårdarna i Skåne*. Stockholm 1925.

Noter till några av visorna i texten

Nr. 1. Allegretto.

Där stod två jung-frur i rosen-gård, och systrar vo - ro de bå - da; Den

Musical notation for the first system of Nr. 1, Allegretto. It consists of a treble and bass clef staff with a 3/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "Där stod två jung-frur i rosen-gård, och systrar vo - ro de bå - da; Den".

5 ena var så hjärtans glad, den an-dra sörj - de så små - ra.

Musical notation for the second system of Nr. 1, Allegretto. It consists of a treble and bass clef staff with a 3/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "5 ena var så hjärtans glad, den an-dra sörj - de så små - ra.".

Nr. 2. Allegro.

Nu är vi al - la komna hit till att le - ka, och

Musical notation for the first system of Nr. 2, Allegro. It consists of a treble and bass clef staff with a 3/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "Nu är vi al - la komna hit till att le - ka, och".

4 ho är den som oss ro - en kan för - ne - ka.

Musical notation for the second system of Nr. 2, Allegro. It consists of a treble and bass clef staff with a 3/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "4 ho är den som oss ro - en kan för - ne - ka.".

Nr. 3. Andante.

En herre - dag i höj - den är vor - den be - slu - ten av
han skall fram - kom - ma med mång si - nom tu - sen och

5

ko - nung - en ut - i det himmelska land; att
kal - la till doms både kvinna och man; med änglar - nas röst, de

11

tro - gna till tröst men svi - dande sår i de o - trognas bröst.

Nr. 4. Allegro.

Ung - er - sven vä - xer båd' sma - ler och lång,

5 ^{2.} *f*

lång, och där - för så är han så stolt i sin gång, och

10

där - för så är han så stolt i sin gång.

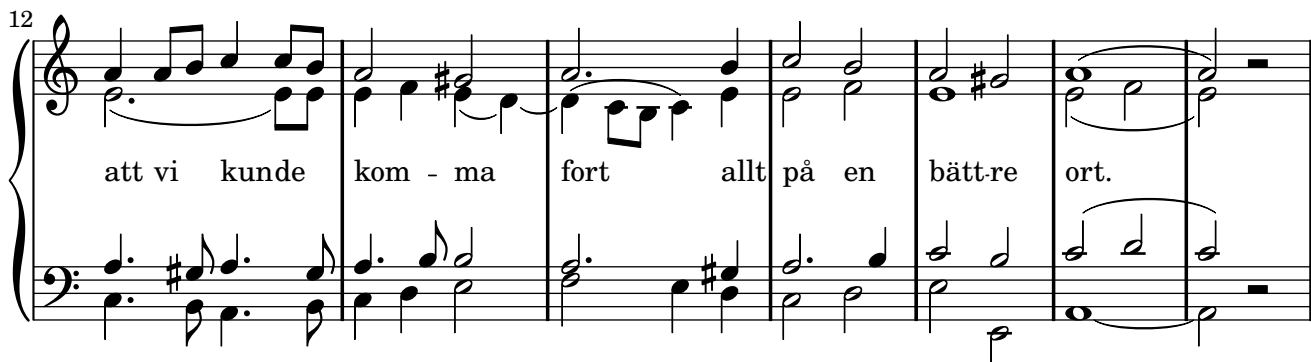
Nr. 5. Maestoso.

Vi tro, vi tro, vi tro Ha-miltons gos - sar blå, som lig-ga här på

7

Mal-mö fästning, gid att vi kunde komma i träffning, att vi, att vi,

12



att vi kunde kom - ma fort allt på en bätt-re ort.

Nr. 6.



9



Nr. 7.



6



Nr. 8. Fort.



God afton i mitt ju-lastånd, jungfrun och unger - sven! viljen I varanan hava?

Allegretto.

Ten. I.
1. Där stod två jung-frur i ro-sengård, och systrar vo - ro de

Ten. II.
2. Och sy - ster sa - de till sy-ster sin, vi sör-jer du så

Basso. I.

Basso. II.

4

bå-da, den e-na var så hjärtans glad, den an-dra sörj-de så svå - ra.

svå-ra och in-te är din fa - der död, ell' har du mi-stat din ä - ra?

ten. *f* *Fine.*

Sakregister

- kung, 15
prosten (Per Lovén), 160, 164
prostinnan (? Lovén), 160, 164
potatis, 8
- adel, 12, 24
ajustis, 65
akstyrehatt, 20
almanackor, 5
andaktsbok, 5
Anderslöv, 45, 46
asklut, 20
avgift, 23
- bagghorn, 18, 22
bakugn, 6
bandhund, 23
beslag, 6
bibel, 5, 7
bindeliv, 19
birfilare, 13, 14
bjälke, 44
blågarn, 19
blånor, 19
bockskinn, 19
bomullsband, 21
bomullsduk, 21
bomullsty, 20, 21
bomärke, 23
Bonaparte, 26, 27
bondgård, 5
bondvagn, 160
boning, 13
boningshus, 9
boningslänga, 5
boningsrum, 5, 6
- bord, 6
bordan, 21
bordbänk, 5
bordsbön, 7, 18
bordändan, 9
brandsyn, 41
brukningssätt, 8
brygghus, 6
brädsäte, 22
brännvin, 45
brännvinsflaska, 43, 44
brännvinsglas, 43
bröd, 43
bröstduk, 21
Burman, 14
by, 17, 22, 45
byalag, 43
byamän, 23
byamännen, 22
bygata, 6
bygrind, 17
byhem, 10
bykassa, 50
bystämman, 50
bystämmor, 24
bytorg, 23
bytrumma, 44
byvägar, 162
Båthska släkten, 21, 24
bänk, 5, 6
bärstuga, 5–7
bön, 7
bönandakt, 7
bönhas, 22

dagliga stuga, 6
 daler, 10, 44
 dansk, 13, 14
 davre, 7, 11
 diet, 11
 dika, 9
 dikegång, 50
 domboksutdrag, 45
 drabbning, 14
 driftakräk, 50
 driftamöte, 50
 dräng, 8
 drängar, 20
 drängstuga, 6
 duk, 20
 dyna, 5
 dörr, 6

 eldstad, 5
 enskifte, 8, 9

 fader vår, 7
 Falsterbo, 18, 19
 Falsterbo kyrka, 23, 24
 ficka, 11
 fickur, 20
 fiol, 14
 fjärdingsman, 12
 fläsk, 7
 fotbeklädnad, 21
 fotsack, 22
 frukost, 7, 18
 frukosttid, 15
 frukt, 13
 fruktträd, 13
 främmande, 13
 furubord, 5, 43
 får, 8
 fårskinn, 20, 21
 fårskinnspäls, 19
 fäherdar, 18
 fäherde, 22
 fäkreatur, 8, 24

 fälad, 8, 45, 50
 fäladsmöte, 50
 fäladsvång, 8
 fält, 8, 9
 fönster, 6
 förmögenhet, 10
 förstuga, 5
 förstuguport, 15

 Gode Nisse, 7
 gods, 12
 greve, 12
 grind, 22
 gräs, 9
 Gud, 14, 15
 guldtråd, 21
 Gustav den 4:de Adolf, 15
 Gutår, 43
 gångkläder, 6
 gård, 13, 45
 gårdsdräng, 15, 24
 gås, 45
 gåsagille, 46
 gåsagång, 44–47
 gåsbänk, 5
 gåsmärke, 45
 gåsmönstring, 45
 gårdsgård, 23, 50
 gärningsbrev, 22
 gäss, 5
 gästabud, 13
 gästfri, 13
 gödsla, 8
 gödsling, 8

 havre, 8
 haka, 20
 halm, 22
 halmtak, 6
 Hammar, 15, 18
 handduk, 6
 handklädehållare, 6
 Hans Persson, 15, 16, 24–27, 69,
 70, 153, 160–165

Hans Perssons, 25
 hantverkare, 22
 harar, 19
 harjakt, 15
 hatt, 20
 havrejord, 8
 Helsingborg, 13
 hemman, 10
 herrgård, 12
 hjässa, 21
 Holger Danske, 14
 holsteinervagn, 15, 160
 hugghus, 6
 hund, 17
 hundturk, 16
 Hurra, 16
 hus, 13, 45
 husgerådssak, 10
 husmanskoja, 7
 husmän, 23
 huvud, 20
 hydda, 22
 hår, 20, 21
 häckstång, 22
 häktor, 19, 21
 hälsningssätt, 12
 härbärke, 6
 härbärgera, 13
 häst, 8, 11, 12, 15, 18, 24
 höft, 21
 högmaten, 51
 högsäte, 6, 9
 högtidsrock, 15
 höre, 22
 hörnskåp, 5
 höst, 11

 inkörselport, 6

 jakt, 18
 jordgumma, 46, 47
 jordvall, 8
 julstuga, 54

 järngaller, 6
 järnkakelugn, 5, 154
 järnringar, 22

 kakelugn, 5
 kakelugnsbänk, 5, 9
 kalesch, 160
 kalott, 20
 kappor, 20
 kapprockar, 20
 Karl den tolfte, 14
 karpusor, 20
 kavlestövlar, 19
 kista (kläd-), 6
 kiststycke, 6
 kjolar, 20
 kjortel, 21
 klocka, 6, 20
 klockare, 159
 klut, 21, 46
 klädsel, 13, 19
 knapp, 20
 kniv, 11
 knä, 20
 knävling, 23, 24, 44
 kock, 16
 kommandostav, 22
 komminister, 17
 konservativ, 9
 kontraböcker, 23
 korn, 8
 korsverksbyggnad, 5
 kortbyxor, 19
 kragar, 19
 krage, 20
 kreatur, 9, 23, 24, 46, 50
 kringbyggd, 5, 6
 kriter, 43
 krona (prydnads-), 6
 kung, 14–17
 kusk, 8, 12, 15, 17, 18
 kuskbock, 160
 kyrka, 19

kyss, 12
 kålhage, 5, 6, 8, 13
 kärr, 9
 kök, 5, 6
 köksdörr, 5
 kölna, 6

 lakej, 12
 landsgevaldiger, 12
 landshövdingen, 12
 lek, 65
 lerbotten, 8
 Lertius, 26, 154, 155, 159
 lervägg, 5
 levnadssätt, 10
 lieman, 10
 liggfjädrar, 22
 lin, 8
 linne, 6
 lintovar, 21
 liv, 20
 livsuppehälle, 10
 loge, 6
 Lovén, Per, 26
 von der Luft, 68
 Lund, 162
 långfredag, 19
 lås, 13
 läderpiska, 15
 läderskor, 19, 21
 länsherre, 12, 17, 18
 länsman, 12, 16–18

 magen, 11
 magister, 17
 Malmö, 15, 19
 mark (myntenhet), 44
 mat, 11
 mathus, 5–7
 matvaror, 5
 metallknapp, 19
 midafton, 7
 middag, 7

 middagslur, 11
 Mikaeli, 24
 myntsort, 44
 måltid, 7, 11, 13, 18
 Mårten Nilsson, 18
 Mårtensdag, 43
 mårtensdag, 23, 41
 mårtensdagsräkenskaper, 41
 möblering, 7
 mössa, 21

 nacken, 21
 nattvardsgång, 19
 Nelson, 26, 27
 niga, 12
 Norborg, 161
 nämnd, 47
 nämndeman, 50

 Oden, 7
 ost, 43
 ottemat, 7

 parsäng, 5, 6
 Per Tegman, 161
 pickelhuvor, 20
 piga, 45–47
 pigor, 20
 pilar, 8
 piska, 17
 plog, 8
 plåt (myntenhet), 44
 prost, 15, 16, 24
 prosten, 24–26
 prostinnan, 24, 26
 prydnadssaker, 6
 prästgård, 15, 16
 prästgården, 25
 psalm, 7, 18
 psalmbok, 5
 punsch, 165
 Pål, 26
 påven, 27
 päls, 19

pärlor, 21
 päron, 13
 pölsa, 19

 redgarn, 20
 redskap, 10
 redskapshus, 6
 regnväder, 20, 21
 revisor, 43, 44
 rikedom, 10
 ringstav, 22
 rock, 20
 rum, 5
 runa, 23
 runsten, 23
 rusthållare, 20
 rådpersonal, 23
 råg, 8, 10

 Sacchov, 68–70
 Sacchow, 161
 sammankomst, 23, 24
 sammetsband, 21
 sexmän, 22
 sidländ, 9
 silkesband, 20
 silverbjällror, 21
 silverhäktor, 20
 silverkedja, 21
 silverknapp, 19
 silverlov, 21
 silvermaljor, 21
 silversmida, 16
 silverspänne, 21
 silvertråd, 21
 sjöskumspipa, 20
 Skanör, 15, 18, 19
 sked, 11
 skinnremmar, 19
 skjorta, 19
 skolbarn, 17
 skolmästare, 17
 skomakare, 22

 skräddare, 22
 skvallerpotta, 48
 skvallertunna, 48
 skygge, 20
 Skytts härad, 8, 12
 Skåne, 5, 162
 skåp, 5
 skörd, 9
 slavsinne, 12
 smör, 17, 43
 snibb, 21
 socknen, 22
 soffa, 5
 sommar, 45
 sommardräkt, 20
 sommarplöjning, 8
 sommarstuga, 5, 6
 sovel, 7
 sparr, 5
 spelman, 22
 spis, 6
 spännen, 21
 stall, 6
 stamböcker, 23
 statssak, 13
 stegerset, 6
 stenar, 22
 stian, 45
 stol, 6
 strid, 13
 stropp, 20
 strumpor, 20
 stuga, 6
 styrka, 10
 styver, 44
 stå, 12
 stängsel, 23, 50
 stöld, 13
 svans, 21
 svansband, 21
 svartmylla, 8
 svensk, 13
 svin, 7, 8

syltemjolk, 45
 syltemjolkskoppar, 20
 syltemjolkstunna, 7, 45
 syltmjolk, 7
 syngott, 43
 säd, 19, 23, 45
 sädesvång, 50
 sämskat skinn, 19
 sängkläder, 6
 Särinner, 7
 säte, 22
 söndagsdräkt, 15
 sötäppleträd, 13

tavla, 6
 tacksägelsebön, 7
 takresning, 5
 Tasso, 69
 tavla, 6
 tegel, 9
 Tegman, Per, 161
 tidning, 13
 tidräkning, 8
 tjuvatunna, 49
 tjänstedräng, 20
 toft, 6
 tomtegubbe, 7
 torg, 22
 torvhus, 6
 trindsäd, 8
 triumfbågar, 18
 trumma, 14, 23
 trumpet, 14
 träskaklar, 22
 träd, 8
 träda, 8
 trädgårdar, 9
 trädgårdsanläggning, 13
 träskor, 19, 21
 tröja, 11, 19, 20
 tuvor, 9
 tvätt, 20
 täcke, 22

ull, 19
 ullgarn, 5, 22
 ullmössa, 20
 ullstrumpor, 21
 ulltröja, 19, 20
 undantagsman, 10
 underplagg, 19
 ungskarl, 20
 utmark, 8

vadmal, 19–21
 vagn, 12, 16, 17, 22
 Valhall, 7
 vardagsmössor, 20
 Vellinge, 162
 vingar, 21
 vinter, 20
 vinterkvarter, 50
 visor, 5
 vång, 8, 23, 45, 50
 vångagömmare, 22, 50
 vångaled, 22
 vångvaktare, 17, 22
 vår, 11
 väg, 15
 vägg, 6
 välkomstsup, 43
 välsignelse, 7
 värahorn, 18, 19, 22
 väst, 19

ylleband, 21
 ylletyg, 21
 Ystad, 12
 yttertröjor, 21

åbo, 43
 åboombyten, 23
 åkdon, 22
 åkdyna, 15
 åkedyndor, 22
 åker, 8
 ål, 164
 ålderman, 22–24, 43–47, 50

åldermansombyte, 41, 44
årsräkenskap, 43, 44

äng, 8
äpple, 13
ärm, 21
ärmar, 20
ättekulle, 8

öl, 45
ölbägare, 43
öron, 20
Österlen, 12
överhet, 13
överliv, 20